

บทที่ 3

พิธีการพ่อนผีฟ้าในอำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น

พิธีการพ่อนผีฟ้าในเขตภาคอีสานมีเกือบทั่วทุกจังหวัด แต่จะแตกต่างกันไปบ้างตามสภาพท้องถิ่นและความเชื่อในท้องถิ่น เช่น ในจังหวัดชัยภูมิ มีความเชื่อเกี่ยวกับการพ่อนผีฟ้าเพื่อบูชา และบวงสรวง วิญญาณพระยาภักดีชุมพล (พระยาแล) ทางกลุ่มผู้ไท เรียกพิธีการนี้ว่า พิธีเหยา เป็นต้น

ในงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัย การพ่อนผีฟ้า เฉพาะในเขตอำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น โดยที่ทำการสำคัญของพิธีนี้คือในหมู่บ้านพระยืน นั่นเอง ซึ่งในหมู่บ้านพระยืนจะเป็นที่อาศัยของกลุ่มผู้ทำพิธีและแหล่งทำพิธีบูชาผีฟ้าประจำปี ดังนั้นเพื่อความเข้าใจ ในเรื่องราวของพิธีกรรมนี้ ผู้วิจัยจึงขอเสนอในส่วนของกลุ่มชน และขั้นตอนการทำพิธีได้แก่

- 3.1 ภูมิศาสตร์ท้องถิ่น
- 3.2 ประวัติศาสตร์ของกลุ่มชน
- 3.3 ความเชื่อเรื่องผีฟ้า
- 3.4 พิธีกรรม การพ่อนผีฟ้า

3.1 ภูมิศาสตร์ท้องถิ่น

อำเภอพระยืน เดิมเป็นหมู่บ้านแล้วยกขึ้นเป็นตำบลเมื่อปี 2516 โดยอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอเมือง ต่อมาได้ยกขึ้นเป็นกิ่งอำเภอ โดยจัดตั้งขึ้น ตามประกาศของกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2519 แยกการปกครองของอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ต่อมาได้ มีพระราชกฤษฎีกา ยกฐานะเป็นอำเภอ ตาม

ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 104 ตอนที่ 238 ลงวันที่ 31 ธันวาคม 2530 มีฐานะเป็นอำเภอเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2531¹

3.1.1 ที่ตั้ง

หมู่บ้านพระยีน อำเภอพระยีน ตั้งอยู่ติดกับถนนสายขอนแก่น-มัญจาคีรี ระยะทางจากจังหวัดขอนแก่น 30 กิโลเมตร มีอาณาเขตของอำเภอพระยีนติดต่อกับอำเภอต่างๆ ดังนี้

ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอเมือง และอำเภอบ้านไผ่

ทิศใต้ ติดกับอำเภอมัญจาคีรี และอำเภอชนบท

ทิศตะวันตก ติดกับอำเภอมัญจาคีรีและอำเภอหนองเรือ

3.1.2 ภูมิประเทศ สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ

ภูมิประเทศส่วนใหญ่ สภาพดินเป็นดินเหนียวปนทราย และมีดินเค็มเป็นบางแห่ง สภาพแวดล้อมทั่วไป อากาศร้อนและค่อนข้างแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำ เพราะไม่มีแม่น้ำหรือแหล่งน้ำขนาดใหญ่ไว้รองรับกักเก็บน้ำ พื้นที่โดยรอบเป็นที่ราบลุ่มทุ่งนาข้าว สลับกับต้นไม้ใหญ่เล็ก เช่น ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ตะโก ไม้ประดู่ ที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ และมีป่าธรรมชาติที่เรียกว่า "โคก" ตามปลายนาของชาวบ้าน มีหนองน้ำขนาดเล็ก บางแห่งก็ตื้นเขิน มีน้ำในเฉพาะหน้าฝน ส่วนหน้าแล้ง จะแห้งขอดไป ได้แก่ หนองใหญ่ หนองน้อย หนองตากล้ำ หนองบัว เป็นต้น ส่วนบริเวณ ที่ตอนด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านจะเป็นที่ลาดสูงชัน ชาวบ้านจะอาศัยทำไร่ เช่น ไร่ปอ ไร่มันสำปะหลัง รอบบริเวณหมู่บ้านเป็นทุ่งนา และภายในหมู่บ้านจะมีสวนปลูกพื้นที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ยาสูบ กัลฉวย น้อยหน่า มะพร้าว และต้นหม่อน

สภาพเศรษฐกิจ ของหมู่บ้าน ยึดอาชีพหลักในการทำเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจะประกอบอาชีพทำนา แต่เป็นการทำนาแบบดั้งเดิม

¹ สวาท ศรีเคน , เอกสารประวัติตำบลพระยีน อ.พระยีน จ.ขอนแก่น , (อัดสำเนา) .

คือทำได้เฉพาะฤดูฝน ถ้าฝนดีน้ำมากก็จะทำนาได้มาก แต่ปีไหนน้ำน้อยก็จะทำนาไม่ได้เพราะไม่มีคลองชลประทาน แหล่งน้ำที่พอสำหรับการทำนา นอกจากการทำนามีการทำไร่ มันสำปะหลัง ไร่ปอ และมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้าตามแบบดั้งเดิมของชาวอีสานทั่วไป คนส่วนใหญ่ฐานะพอกินพอใช้ คนหนุ่มสาวมักจะเดินทางเข้ากรุงเทพ เพื่อทำงานหารายได้ส่งมาจุนเจือครอบครัว

3.1.3 จำนวนประชากร

รายงานจำนวนประชากร จากข้อมูลรายงานของสุขาภิบาลพระยืน ประจำปี พ.ศ. 2540 ในเฉพาะหมู่บ้านพระยืน ซึ่งแบ่งหมู่บ้านออกเป็น สองหมู่บ้าน คือ บ้านพระยืนและบ้านหัวบึง (ชาวบ้านเรียกบ้านใหญ่และบ้านน้อย) มีการแบ่งออกเป็น 3 หมู่ การปกครอง คือ หมู่ 1 หมู่ 2 และหมู่ 14 มีประชากรทั้งหมด 742 หลังคาเรือน

ประชากรทั้งสิ้นจำนวน	3,467 คน
ชาย	1,723 คน
หญิง	1,744 คน

3.1.4 การศึกษา การศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ภาษาวรรณกรรม เอกลักษณ์ท้องถิ่น

ประชาชนส่วนใหญ่ในบ้านพระยืนเป็นผู้ที่มีความสามารถอ่านออกเขียนได้ 90 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด จะได้เรียนในภาคบังคับ และเยาวชนในปัจจุบันได้เรียนจบ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และตอนปลาย เพราะมีโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาอยู่ในพื้นที่ และเยาวชนส่วนหนึ่งได้เรียนในระดับอุดมศึกษาในวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย จำนวนโรงเรียนในหมู่บ้านพระยืนมีโรงเรียน ประถมศึกษา 1 แห่ง คือโรงเรียนชุมชนบ้านพระยืน และมีโรงเรียนมัธยมขยายโอกาสทางการศึกษา 1 แห่ง คือโรงเรียนพระยืนวิทยาคาร โดยรองรับนักเรียนที่จบชั้นประถมจากหมู่บ้านต่างๆ ในเขตตำบลพระยืน นอกจากนี้ยังมีศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียน มีห้องสมุดประชาชน 1 แห่ง มีศูนย์ราชการชุมชนตำบล (ศร.ช) 1 แห่ง

การศานานั้น ประชาชนทั้งหมด เป็นชาวพุทธ ทุกคนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ให้ความสำคัญทางศาสนา มีการบริจาคทรัพย์บำรุงวัด ทำบุญตามโอกาสสำคัญต่างๆ เช่นวันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันวิสาขบูชา จะมีการเวียนเทียน หนุ่มสาวในหมู่บ้านจะไปรวมกันที่วัดในวันสำคัญเสมอ ยิ่งในงานทำบุญพระเวส หรือบุญมหาชาติแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่ หนุ่มสาวจะช่วยกันไปเตรียมงานอย่างมากมายทีเดียว ถ้าวันไหนสามีไม่ไปวัดก็จะให้บุตร ภรรยาไปวัดแทนเสมอ ส่วนในเทศกาลเข้าพรรษา ประชาชนยังคงรักษาประเพณีการลงวัด จำพรรษาในวันพระ มีการสวดมนต์ และสวดทำนองสรภัญญะ แบบพื้นเมือง มีการฝึกซ้อมการสวดเพื่อประกวดแข่งขันกับหมู่บ้านอื่นๆ

ในด้านศิลปวัฒนธรรม ก็ยังคงรักษาตามจารีตเดิมของบรรพบุรุษที่เรียกว่า ฮีตสิบสอง หรือประเพณีสิบสองเดือน เช่น บุญคูณลาน บุญข้าวจี บุญพระเวส สรงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวสาก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการทำบุญประจำปีในหมู่บ้าน คือการฉลองพระพุทธรูปศิลาประจำหมู่บ้าน ในวันที่ 2-3 กุมภาพันธ์ของทุกปี ในงานวันสงกรานต์ มีการรดน้ำผู้เฒ่า ผู้แก่ ประจำครอบครัว มีการพ้อนผีฟ้า 3 วัน 3 คืน และมีการละเล่นตามประเพณีดั้งเดิม เช่น การเล่นแมงต๊อบเต่า เล่นหมากบัว (สะบ้า) เล่นแบ้ เล่นเสือกินวัว เป็นต้น

ภาษาและวรรณกรรมส่วนใหญ่ใช้ภาษาถิ่น และมีวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นหนังสือโบราณ จารเป็นอักษรไทยน้อย และตัวธรรม มีเรื่องต่างๆ ได้แก่ ลำเสตพน ลำกำพร้าว้น้อย ลำศิลป์ชัย ลำท้าวหน้าผากไกลกระได้น ตำราโหราศาสตร์ ตำราการสูตรขวัญ ตำรายา ตำราแต่งแก้ ส่วนใหญ่ได้สูญหายไปบ้าง ที่หลงเหลืออยู่ก็มีผู้ที่อ่านได้เป็นผู้สูงอายุที่เคยเรียนด้วยอักษรไทยน้อย และตัวธรรม

การแต่งกายของประชาชนในวันสำคัญ ผู้หญิงจะนุ่งผ้าชิ้นใหม่มัดหมี่ ที่ทอตนเองในครอบครัว ชายนุ่งโจงกระเบน คาดผ้าขาวม้าใหม่ นอกจากมีการทอผ้าไหมแล้วยังมีการจักสานงาน เช่น กระบุง ตะกร้า หมวก ไช้ ลอบ ไม้ใช้ในครอบครัว หรือจำหน่ายแก่คนภายนอกบ้าง

3.1.5 แหล่งโบราณสถาน

ในหมู่บ้านพระยีนมีแหล่งโบราณอยู่ สองแห่ง ชาวบ้านเรียกว่า เหล่าน้อย และเหล่าใหญ่

เหล่าน้อยเป็นโบราณสถานด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีซากศิลาแลงเป็นฐานสิ่งก่อสร้างขนาดเล็กอยู่ นอกจากนี้ยังมีปรางค์สามยอดทำด้วยหินทรายขนาดเล็ก ใบเสมาหิน พระพุทธรูปหินทราย ฐานศิ่วะลิ่งค์ ส่วนเหล่าใหญ่อยู่ด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ชาวบ้านยังคงรักษาป่ารอบบริเวณไว้ไม่ทำลาย จึงเป็นป่าชุมชนขนาดใหญ่ ในเหล่าใหญ่นี้จะปรากฏฐานศิ่วะลิ่งค์ พระพุทธรูปหินทราย และแผ่นจารึกหินอ่อน โดยข้าหลวงเมืองลาวพวน ใน ร.ศ. 111 ปรากฏอยู่ นอกจากนี้บริเวณใกล้เคียงกับหมู่บ้านพระยีนในก็ยังมีซากโบราณสถานและโบราณวัตถุ กระจายอยู่ทั่วไป

3.2 ประวัติศาสตร์ของกลุ่มชน

กลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านพระยีนนั้นส่วนใหญ่เป็นลักษณะเดียวกับชาวอีสานเหนือทั่วไป คือ อยู่ในตระกูลไทย-ลาว พูดด้วยภาษาลาวส่วนใหญ่และจากประวัติของหมู่บ้านพระยีนเขียนโดย สวาท ศรีเคน อาจารย์ 2 ระดับ 7 โรงเรียนพระยีนวิทยาคาร ได้เขียนไว้ดังนี้

“พระยีน เป็นพระพุทธรูปศิลา 2 องค์ จะสร้างมาแต่สมัยใดไม่ปรากฏหลักฐานสันนิษฐานว่าสร้างในสมัย พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ของขอม มีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า พระยารธรรมศักดิ์ เจ้าเมืองชนบทได้นำไพร่พล ทหารไปคล้องช้างที่เมืองหล่มสัก ในระหว่างการเดินทางได้พักแรมที่ หนองน้ำแห่งหนึ่งในตอนกลางคืนเจ้าพระยารธรรมศักดิ์ได้นิมิตเห็นดวงแก้ว 2 ดวง มีแสงสว่างสวยงามมาก มีลักษณะคล้ายลูกไฟกลมโตลอยขึ้นจากทางทิศตะวันออกโค้งไปทางทิศตะวันตก ถึงเวลาเช้า พระยารธรรมศักดิ์ได้สั่งให้พลทหารตระเวนค้นหาไปทางทิศตะวันออก ได้พบพระพุทธรูปประทับยืนโผล่ขึ้นมาจากดิน และเมื่อค้นหาไปทางทิศตะวันตกพบพระพุทธรูปปางนั่ง พระยารธรรมศักดิ์ได้ให้ทหารสร้างศาลาให้ประทับ เมื่อเดินทางไปคล้องช้างที่หล่มสักและกลับเมืองชนบทแล้ว

โปรดให้พระยาตรีศักดิ์ และนางทองคำมาสร้างบ้านเมืองอยู่หนองน้ำที่ค้นพบและตั้งชื่อ
ว่า พระยีน (นางธุมมาเสียวชีวิตเมื่อ พ.ศ. 2520 ผู้บอกเล่า)

หลักฐานปัจจุบันมีศิลาจารึกใต้ฐานพระควมว่า วันที่ 17 ธันวาคม ร.ศ. 111
พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงใหญ่ มณฑลลาวพวน โปรด
ให้ปฏิสังขรณ์เป็นครั้งแรกและสมโภชในวันที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435)
ปัจจุบัน ชาวอำเภอพระยีนได้ถือ เอาวันที่ 2 กุมภาพันธ์ของทุกปี เป็นฉลองสมโภชและ
ได้จัดเทศกาลตามประเพณีประจำปีตลอดมาตราบทุกวันนี้¹

และจากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุภายในหมู่บ้าน มักกล่าวกันว่า ผู้ที่พาคน อพยพ
มาตั้งหมู่บ้าน คือ นายเมืองกลาง ได้นำคนอพยพมาจากเมืองชนบท (อำเภอชนบท
ในปัจจุบัน) มาตั้งบ้านเรือนในบริเวณปัจจุบัน

ผู้วิจัยจึงได้ศึกษา ประวัติศาสตร์เมืองชนบท พบว่า เป็นกลุ่มที่แยกตัวมาจาก
เมืองสุวรรณภูมิ (อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ในปัจจุบัน) กลุ่มเมืองสุวรรณภูมิ
นี้เป็นกลุ่มที่สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มชาวลาวในอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ ในปี พ.ศ.
2223 ภายหลังจากการสวรรคตของพระเจ้าสุริยวงษาธรรมิกราช กษัตริย์แห่งนครล้าน
ช้าง เวียงจันทน์ในสมัยอาณาจักรล้านช้างแตกแยกออกเป็น 3 อาณาจักร คือ หลวง
พระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์²

นางธุมมา จันทรสา ผู้เป็นนางเทียม ทำพิธีฟ้อนผีฟ้า สิ้นชีวิตเมื่อ พ.ศ. 2520
อายุ 104 ปี (สัมภาษณ์ นางคำพอง คำบันเทิงใจ อายุ 70 ปี บุตรสาว)

¹ สวาท ศรีเคน , ป้ายเขียนประวัติหมู่บ้านบริเวณโบราณสถาน ด้านตะวันออก
ของหมู่บ้าน .

** เมืองกลางเป็นชื่อตำแหน่งหนึ่งในการปกครองหัวเมืองอีสานโบราณ

² วิโรจน์ หีบแก้ว , ประวัติศาสตร์อีสานบริเวณลุ่มน้ำชีตอนกลางระหว่างปี พ.ศ.
2325-2443 , หน้า 19-20 .

ดังนั้นผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงกลุ่มชนที่อพยพจากอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ และเชื่อมโยงถึงกลุ่มชนในเขตอำเภอพระยืน ในปัจจุบัน

3.2.1 การขยายตัวจากอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ กับการตั้งอาณาจักรล้านช้างจำปาศักดิ์

จากงานเขียนประวัติศาสตร์ลาวของศิลา วีระวง และเติม วิภาคย์จนกิจ ได้กล่าวถึงการก่อตั้งอาณาจักรล้านช้างจำปาศักดิ์ไว้ดังนี้

เมื่อพระเจ้าพระเจ้าสุริยวงษาธรรมิกราช เสด็จสวรรคตแล้ว ไม่มีโอรสสืบราชสมบัติ มีแต่พระราชนัดดา 2 องค์ น้อยๆ คือเจ้ากิงกิสกุมาร และเจ้าอินทโสมเวลานั้น พระยาเมืองจันท์ ซึ่งเสนาบดีผู้ใหญ่ได้แย่งชิงเอาราชสมบัติขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อปี พ.ศ. 2223 นั้นเอง พระยาเมืองจันท์จะรับเอาเจ้าหญิงสุ่มังคลา พระราชธิดาของสมเด็จพระเจ้าสุริยวงษาธรรมิกราช^๗ เป็นภริยาตน เจ้าหญิงสุ่มังคลานั้นเป็นแม่หม้าย มีราชบุตรอยู่องค์หนึ่ง นามว่า เจ้าองค์หล่อ และเวลานั้นก็กำลังทรงพระครรภ์อยู่อีก เหตุนั้นเอง นางจึงไม่ยอมเป็นภริยาของพระยาเมืองจันท์ พระยาเมืองจันท์มีความเคียดแค้นคิดกำจัดเจ้าองค์หล่อ จึงลักลอบเอาเจ้าองค์หล่อนี้ไปอยู่เมืองพานภูซุน^๘ ส่วนเจ้าหญิงสุ่มังคลาได้นี้ไปอาศัยอยู่กับญาติพี่น้องของพระครูยอดแก้ว วันโพนสะเม็ก^๙ เมื่อเดือน 3 แรม 6 ค่ำ จุลศักราช 1052 ฝ่ายพระยาเมืองจันท์ เห็นคนนับถือพระครูยอดแก้วมาก คิดกำจัดให้หมดเสียขนานนามศัตรู พระครูยอดแก้วจึงพาญาติโยมของตนประมาณ 3,000 คน พร้อมด้วยเจ้าหญิงสุ่มังคลา นี้ออกจากเวียงจันทน์ ล่องลงไปตามลำน้ำโขงไปถึงบ้านจิวพันลำสมสนุก ก็พาญาติโยมขึ้นพักอยู่ที่นั่น ส่วนเจ้าหญิง

^๗ ในพงษาวดารหัวเมืองมณฑลอิสานของหม่อมอมรวงษ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐมคเนจร) กล่าวว่า เป็น พระยาเมืองแสน

^๘ บางตำร่าว่าเป็นมเหสี ของพระเจ้าสุริยวงษาธรรมิกราช

^๙ เขตประเทศเวียดนาม

^{๑๐} บ้างก็เรียก เจ้าราชครูหลวง วัดโพนสะเม็ก ภาษาชาวบ้านเรียก ยาครูชื้อหอม ปัจจุบันมีเจดีย์บรรจุอัฐิของท่านอยู่บริเวณวัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม

สุมังคลาได้หลบซ่อนตัวอยู่ที่ภูสะง้อคำ แล้วประสูติพระโอรสอยู่ที่นั่น องค์หนึ่งขนานนามว่า "เจ้าหน่อกษัตริย์"¹

ฝ่ายพระครูยอดแก้ว โนสะเม็ก ได้พาครอบครัว ญาติโยมของตนอพยพไปตามลำดั่ง ตั้งบ้านเรือนไปตามระยะทาง จนถึงพระธาตุพนม ได้ลงมือบูรณะพระธาตุพนม เมื่อจุลศักราช 1052 พ.ศ. 2233 และหลังจากบูรณะพระธาตุพนมเสร็จในปีจุลศักราช 1505 พ.ศ. 2236 ได้แบ่งครัวเรือนจำนวนหนึ่งให้อุปัฏฐากพระบรมธาตุและได้อพยพตามลำดั่งน้ำโขงเมื่อหยุดอยู่ตำบลใดก็มีผู้เครพหนีถือปัตติยินดี แล้วก็ติดตามท่านราชครูไปตำบลละ 2-3 ครัวเรือน เมื่อไปถึงเขาบดตัดเขตแดนเขมร มีช่องเขาอยู่ช่องหนึ่ง จะไปทางอื่นไม่ได้ ในช่องทางจะมีนายด่านเขมรรักษาอยู่แต่พวกนายด่านไม่เห็นเจ้าราชครูผ่านไป ต่อมาจึงเรียกว่า "ช่องพระลับกาย" จนมาเท่าทุกวันนี้

ครั้นลี้ภัยเข้าไปในเขตอินทปัฐนนคร พวกครัวที่ติดตามมามีบางครอบครัวที่เมื่อล้าไปไม่ไหว ก็พากันตั้งรกรากหยุดอยู่ที่ตำบลหนึ่ง ณ ที่นั้นต่อมาภายหลังจึงได้ชื่อว่า "บ้านลาวเดิม" หรือบ้านทะเลายมาเท่าทุกวันนี้ ส่วนพวกที่ยังแข็งแรง มีกำลัง ก็ตามเจ้าราชครูได้ไปถึง ตลุยจังหวะ (แหลม) ซึ่งบัดนี้เขมรเรียกว่า "จะรอยจังหวะ" เห็นว่าชัยภูมิกว้างขวางมีภูเขาใหญ่น้อยเรียงราย ท่านราชครูพาญาติโยมหยุดอยู่ที่นั่น แล้วก็สร้างเจดีย์องค์หนึ่งไว้บนเขาเมื่อจะเสร็จ มีหญิงเขมรคนหนึ่ง ชื่อว่ายายเต็ม ลงอาบน้ำสระผมอยู่จึงเห็นแสงสว่างมีรัศมีสวยงาม จากวัตถุที่ล่องไหลบนผิวน้ำยายเต็มเห็นประหลาดจึงเอาขันเข้ารองรับไว้ไม่ทราบว่าเป็นอะไร จึงได้นำไปถวายท่านเจ้าพระครูหลวง เจ้าราชครูพิจารณาแล้วเห็นว่าเป็นพระบรมสารีริกธาตุ จึงรับไว้แล้วนำมาบรรจุไว้ในเจดีย์ และใส่ชื่อนามยายเต็มไว้ว่า ธาตุยายเต็ม ต่อมาภูเขาลูกนั้นมี

¹ศिला วีระวงศ์, ประวัติศาสตร์ลาว (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์แผนศพนรินทร์ตั้งเซ็นเตอร์, 2539), หน้า 135.

นามเรียกว่า “ ภูเขายายเต็ม” แต่เขมรออกเสียงเรียก “พนมเพ็ญ” (เพ็ญ แปลว่า เต็ม พนมแปลว่า ภูเขา)

เจ้าราชครูหวังจะตั้งรกรากพำนักตำบลเจดีย์ยายเต็มนั้น จึงเริ่มหล่อพระพุทธรูปด้วยทองเหลือง หล่อได้เพียงพระเศียรก็พระกรขวา ยังไม่เสร็จดี พระเจ้ากรุงบันทายเพชรทราบว่ามีพระลาวพากรอบครัวอพยพเข้ามาในดินแดนเขมร จึงให้พญาเขมรมาเก็บภาษีครัวเรือนละ 8 บาท ท่านเจ้าราชครูเห็นจะเป็นการเดือดร้อนแก่บริวาร จึงอพยพคืนขึ้นไปตามลำน้ำโขง ครั้นมาตำบลแห่งหนึ่งเห็นเป็นทำเลดี ท่านเจ้าราชครูตั้งใจอยู่ที่นี้ จึงได้สร้างพระวิหารเสร็จไปหนึ่งแล้ว พระเจ้าแผ่นดินเขมรทราบว่าท่านราชครูฯ ยังหนีไปไม่พ้นเขตแดน จึงสั่งให้พระยาเขมรทำทหารมาจับได้ ท่านราชครูพาศิษย์โยมหนีขึ้นไปทางเหนือมาถึงเกาะแห่งหนึ่ง เห็นชัยภูมิดี จึงได้พาบริวารพักอยู่ที่นั่นพร้อมด้วยให้หล่อพระปฏิมาได้เฉพาะได้ศอกลงมาถึงหน้าตัก หัตถบาทตลอดแทนสำเร็จแล้ว ให้ศิษย์อัญเชิญพระเศียรพระปฏิมาที่หล่อค้างมาจากพนมเป็ญ มาสวมเข้าใส่จึงครบองค์ ถวายนามว่า “ พระองค์แสน” ** ตั้งชื่อที่หล่อพระว่า “ดอนพระครู” เมื่อหล่อเสร็จแล้วแห่พระมาจนถึงทางโขง ปากเซของด้านตะวันออก เห็นชัยภูมิเหมาะสมจะพำนัก จึงพำนักอยู่ที่นี้ ต่อมาชายคนหนึ่ง ทำไร่แดงอยู่ที่ปากเซของนี้ เห็นเจ้าราชครูเกิดจิตศรัทธา จึงเอาแดงมาถวาย พระครูเห็นว่าตรงนี้เหมาะสมจะสร้างเมืองจึงสร้างวิหาร ณ ตำบลทางโขง (หางของ) และประดิษฐานพระองค์แสนไว้ที่บ้านทางโขง (หางของ) จึงให้ชื่อว่า “เซียงแดง” ภาษาเขมรเรียก “สตั้งแดง”

ต่อมาพระราชครูได้พาอพยพพาที่ตั้งบ้านเมืองขึ้นมาเรื่อยๆ แต่ยังไม่มีความหลักแหล่งไม่แน่นอนว่าจะตั้งเมืองแห่งใด

เขมรได้ย้ายเมืองหลวงจากบันทายเพชร มาตั้งที่พนมเพ็ญ หรือพนมเป็ญ เมื่อ พ.ศ. 2325 ในสมัยสมเด็จพระอุทัยราชา (เมืองบันทายเพชร ต่อมาเรียก อุดมมีชัย เพื่อระลึกถึงตอนเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) รบชนะญวน)

สมัยรัชกาลที่ 4 ได้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ที่วัดหงษ์รัตนาราม พระอารามหลวงฝั่งธนบุรี

ฝ่ายเมืองกาละจำบากนาคนบุรีศรี นางผาผู้เป็นมารดานางแพง ถึงแก่กรรม นางแพงจึงได้ว่าราชการสืบมา เมื่อทราบว่าพระราชครูหลวงโพนสะเม็กพาบริวารญาติโยมมากมายมาพ่านักที่เกาะแดง มีคนเคารพนับถึอย่าเกรงเป็นอันมาก ไปที่ใดได้สร้างพระพุทธรูป และวิหารเป็นที่สักการะบูชาของทั้งปวง จึงเกิดศรัทธาเลื่อมใส จึงพร้อมกันด้วยแสนท่่าวพญาไปนิมนต์อาราธนาท่านพระครูให้พ่านักบ่ารุงพระศาสนาให้สถาวรสืบไป

ครั้นต่อมานางแพงพร้อมด้วยมุขมนตรี ประชากราษฎรทั้งปวงมีความเลื่อมใสศรัทธาและเคารพนับถึอยู่ในเจ้าราชครูหลวง จึงพร้อมกันถวายทั้งพุทธจักรและอาจารย์ให้เจ้าราชครูปกครอง ทั้งสิ้น นครจำบากนาคนบุรีศรีจึงกลายเป็นอาณาจักรที่มีพระปกครอง

ครั้น พ.ศ. 2352 ศักราช ได้ 1072 ปีฉลู เอกศก ตรงกับสมัยพระเจ้าท้ายสระกรุงศรีอยุธยา เมืองจำบากนาคนบุรีศรี เกิดเรื่องทะเลาะวิวาทกันและใจริผู้ร้ายก็ชุกชุม ท่านเจ้าราชครูได้ใช้วิธีปกครองโดยทางธรรม แต่ไม่สำเร็จเรียบบร้อยเหมือนกาลก่อน ครั้นจะชำระว่าความตามอาญาแผ่นดินก็กลัวผิดทางพระวินัย ครั้นจะนั่งเสียดทางโลกก็จะเดือดร้อน จึงพิจารณาเห็นว่าเจ้าหน่อกษัตริย์เป็นโอรสเชื้อสายพระเจ้ากรุงรัตนาคคนหุดล้านช้างเวียงจันทน์จะปกครองราชบุรีให้มีความสุขได้จึงปรึกษาดตกลงกับท่่าวแสนพญาให้ จารย์แก้วบุสมและเชียงสากับบรรดาท่่าวเทียม พร้อมด้วยไพร่พลไปอัญเชิญ เจ้าหน่อกษัตริย์กับพระมารดาที่บ้านจิวพันลำสมสนุกมายังนครจำบากนาคนบุรีศรี และได้ทำพิธีอภิเษกเจ้าหน่อกษัตริย์ขึ้นเป็นกษัตริย์ถวายนามว่า “พระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร” ครองสมบัติมีอำนาจสมบูรณ์ตามราชประเพณี เมื่อจุลศักราช 1075 พ.ศ. 2356 เป็นเจ้าเอกราชในมลาประเทศ ได้เปลี่ยนนามเมืองใหม่จาก กาละจำบากนาคนบุรีศรี เป็นนครจำปาตักดีนัคบุรีศรี แต่นั้นมา แล้วก็จัดพระราชพิธีแห่เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร เลียบพระนคร พลักรรมบวงสรวงเสื่อเมือง ทรงเมืองตลอดจนผีให้ผีมหะตักดีนัคเมือง แล้วก็ประกาศบ้านฆ่า บ้านลาวที่อยู่ริมแม่น้ำโขง จัดเรือยาวแข่งถวาย 3 วัน 3 คืน จุดดอกไม้ไฟพะเนียง บูชาเทวดาอาฮัก ช้าฮะเมือง เป็นอันเสร็จพิธี

แล้วจัดตำแหน่งแสนท้าวพญาเมืองแสนเมืองจันทร์ กรมอาษาหกเหล่าเท้าข้าง ตำรวจมหาดเล็ก ชาวที่ กรมแสง ฯลฯ ตามแบบอย่างกรุงศรีสัตนาคนหุตครบทุกตำแหน่ง นครจำปาศักดิ์จึงได้มีเจ้านายเชื้อสายเวียงจันทน์ ปกครองแต่กาลก่อน¹

เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร เมื่อได้รับอภิเษกเป็นกษัตริย์แล้วก็ระลึกถึงอุปการะคุณของท้าวพระครูโพนสะเม็กที่มีแก่ชาติ ศาสนา บ้านเมือง และพระองค์เองเปรียบเสมือนพ่อเลี้ยงผู้มีพระคุณสูง และเป็นผู้ทรงคุณธรรมสูง ภูมิธรรมสูง เป็นที่เคารพของมหาชนเป็นอย่างยิ่ง สมควรที่พระองค์จะยกย่องให้เป็นมหาพุทธาจารย์ ให้ปรากฏแก่แผ่นดินสืบกาลนาน จึงได้ทรงทำพิธีเถลิงภิเษกถวายนาม ยกขึ้นเป็น พระมหाराชครูว่า "ท่านเจ้าราชครูหลวง" ดำรงอยู่ในฐานะเป็นที่เคารพสักการะอันสูงสุด ทั้งคฤหัสถ์ และบรรพชิตแห่งแคว้นนครจำปาศักดิ์ และสร้างวัดถวายวัดหนึ่งขนานนามว่า "วัดหลวงใหม่ แล้วอาราธนาเจ้าราชครูฯ ให้ครองอยู่วัดนั้น พร้อมด้วยพระภิกษุอันดีบญานุกรมเป็นอันมาก

เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร มีโอรสมเหสีชวานามว่า เจ้าชัยกุมารองค์หนึ่ง กับมเหสีซ้าย 2 องค์ คือ เจ้าธรรมเทโว และเจ้าสุริโย

ครั้นต่อมาเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ได้ปรึกษาแสนท้าวพญาทั้งปวงว่า เมื่อท่านเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็กไปกรุงกัมพูชานั้น พระเจ้ากรุงบันทายเพชรคิดการณ์วิวาทกับฝ่ายลาว และขับไล่ท่านเจ้าราชครูฯ กับบริวารมิให้พำนักอยู่ในดินแดนเขมร หากเมื่อทางเขมรได้ข่าวว่าท่านเจ้าราชครูฯ จัดการบ้านเมืองใหญ่โตอยู่ที่นี่แล้ว อาจจะทำให้สงครามขึ้น ควรจะไปขอเป็นไมตรีกับเขมรตามโบราณราชประเพณีจึงจะควร เมื่อตกลงพร้อมกันแล้วก็ให้มีพระราชสาส์นพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการขอเป็นไมตรีและขอพระราชธิดาพระเจ้ากรุงบันทายเพชรมาเป็นบาทบริจาริกาด้วย

¹ เต็ม วิภาคย์พจนกิจ , ประวัติศาสตร์ลาว , (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2540) , หน้า 61-69 .

พระเจ้ากรุงธนบุรีเพชรรทงยินดี มีพระราชสาส์นตอบเป็นไมตรีด้วย และถวายพระธิดาองค์หนึ่งพร้อมด้วยบ่าวไพร่หญิงชายเป็นอันมาก ครั้นพระนางมาอยู่ ได้สัก 3 เดือนก็ทรงครรภ์ เจ้าสร้อยศรีสมุทรฯ ไม่ทรงทราบแล้วพระนางก็ลาไปเยี่ยม พระบิดา ครั้นครรภ์แก่พระนางก็กลับคืนมา เจ้าสร้อยศรีสมุทรฯ ทรงข้องพระทัยก็เสียดาย ธิษฐานว่า ถ้าบุตรของข้าพเจ้าจริงเมื่อคลอดขอให้อวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งพิการ ถ้าไม่ใช่ขอให้ครบถ้วน เมื่อคลอดแล้วก็เสียพระเนตรข้างหนึ่ง เจริญวัยขึ้นมาทรงพระนามว่า “เจ้าโพธิสาร”

ในตอนนั้นเจ้าสร้อยศรีสมุทรฯ กับท่านเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็กได้จัดให้เจ้านายและศิษย์คู่ใจของท่านเจ้าราชครูฯ ไปปกครองบ้านเมืองต่างๆ ที่ขึ้นกับนครจำปาศักดิ์เวลานั้นคือ

1. ให้ท้าวสุดเป็นพระศรีไชยเชษฐา ไปปกครองบ้านนางโขง (คือเมืองเชียงแตงปัจจุบัน)
2. ให้จารย์แก้ว ไปตั้งรักษาอยู่บ้านทุ่ง ภายหลังเรียกบ้านทุ่ง หรือทุ่ง ต่อมาคืออำเภอสุวรรณภูมิในปัจจุบัน รักษาเขตแดนฝ่ายเหนือตั้งแต่ปางสามต้นอันสามชวย หลักทอดยอดยัง ตะวันออกแล้วข้ามโขงตะวันออกต่อแดนเวียดนาม ข้างฝ่ายตะวันตกนับแต่ปากห้วยก็กว้างถึงปากชะยูงแดนเมืองพิมายเป็นเขตของจารย์แก้วรักษา
3. ให้จารย์หวด ไปรักษาบ้านเมืองเพอะ รวมเข้ากับบ้านดอนโขงต่อมาคือเมืองโขง เดียวนี้ คลุมไปถึงแก่งหลี่ผีสี่พันดอน (เพี้ยนเป็น สี่พันดอน) ในกาลต่อมา
4. ให้เชียงสา ไปรักษาบ้านกุดหวาย (หรือสี่คอนเตา) ต่อมาคือเมืองรัตนบุรี หรืออำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ให้ปัจจุบัน
5. ให้จารย์โสมไปรักษาบ้านอิดกระปือ บ้านนี้เป็นทำเลเมืองร้างสมัยขอมก่อนเรียกเมืองโสภ เมืองซุงหรือเมืองพะเนียด ซึ่งแต่ก่อนชาวเวียงจันทร์มาฝักช้างเถื่อนที่นี่ เลยกลายเป็นบ้านเมือง พลเมืองส่วนมากเป็นข้าซึ่งมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ก่อนปัจจุบันคือเมืองอัตปือ และให้จารย์โสมปกครองไปถึงเมืองคอง เมืองตะโปน (เซโปน) เมืองนอง ต่อมาภายหลังจึงแยกเมืองส้ม (หรือเมืองโพน) เมืองพิณ เมืองนอง เมืองวัง ให้ท้าวจันทน์สุริยวงศ์ไปรักษา

6. ให้ท้าวพรหม ตั้งเป็นชาบุตรโคตร ไปรักษาบ้านแก่งอาเอิม ซึ่งมีเจดีย์หรือธาตุหรือธาคำแดงที่กอยู่ที่นั่น ต่อมาคือเมืองคำทองหลวงปัจจุบันเรียก “เมืองคำทองใหญ่”

7. ให้ท้าวหลวง บุตรพระละงุมเป็น ขุนนั้กเตมา ไปรักษาบ้านโขงเจียม ต่อมาเป็นเมืองโขงเจียม อยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขง¹

จะเห็นได้ว่าการขยายตัวของชนกลุ่มล้านช้างเวียงจันทน์ที่มีการอพยพผู้คนลงมาทางใต้และตั้งบ้านเมือง ในเขตสองฝั่งแม่น้ำโขง กลุ่มที่สำคัญที่สุดที่ขยายตัวมาตั้งเมืองในเขตภาคอีสาน คือกลุ่มของจารย์แก้วที่เข้ามาตั้งรักษาเมืองท่ง (สุวรรณภูมิ) และกลุ่มนี้เองที่ขยายออกเป็นเมืองสำคัญในภาคอีสาน ได้แก่ เมืองสุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด หนองหาน ชนบท ขอนแก่น ศรีสะเกศ มหาสารคาม พนมไพร โกสุมพิสัย เป็นต้น ดังจะได้กล่าวถึงการก่อตั้งเมืองสุวรรณภูมิ จนถึงการขยายตัวตั้งเมืองชนบท

3.2.2 เมืองสุวรรณภูมิ และการตั้งเมืองชนบท

จากอาณาจักรล้านช้าง จำปาศักดิ์ เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ได้ส่งจารย์แก้วนำไพร่พลมาตั้งเมืองท่งหรือสุวรรณภูมิตั้งได้กล่าวมาแล้ว จารย์ แก้ว หรือบางแห่งเรียก เจ้าแก้วบุษุม หรือเจ้าแก้วมงคล เป็นราชันต์ดาของพระเจ้าชัยเชษฐาธิราช แห่งเวียงจันทน์ เป็นบุตรเจ้านครน่าน มีบุตรคนหนึ่งชื่อว่า เจ้าองค์หล่อหล่อคำ นัยว่าภายหลังได้ครองนครน่าน ต่อมาได้กลับมารับราชการที่เวียงจันทน์ มีบุตรกับภรรยาใหม่ 2 คน คือท้าวมีด และท้าวทนต์ เจ้าแก้วเป็นผู้ที่มีความเลื่อมใสท่านราชครูหลวงวัดโพนสะเม็ก อุปสมบท มีความรู้แตกฉานทางพระธรรมวินัย ครั้นท่านพระครูโพนสะเม็กหนีภัยมาจากเวียงจันทน์เที่ยวตั้งบ้านเมืองทางลาวตอนใต้ ตั้งได้กล่าวมาแล้ว เจ้าแก้วได้ติดตามเป็นศิษย์คู่ใจ จนถึงสมัยเมืองนครจำปาศักดิ์เป็นเอกเทศ เจ้า

¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 70-71 .

จารย์ หมายถึง ผู้ที่ผ่านการบวชมาแล้ว มีผู้เคารพนับถือมาก ได้ทำพิธี อัดสรองแล้วเมื่อสึกจะเรียกว่า จารย์ (ผู้วิจัย)

แก้วได้ลาสิกขาจากสมเพศแล้ว เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรได้ส่งให้มารักษาอยู่บ้าน
ท่งดังกล่าว¹

เจ้าแก้วมลคลได้เป็นเจ้าเมืองท่ง จนถึงปีพ.ศ. 2268 ก็ป่วยถึงแก่กรรม
(อายุได้ 84 ปี) เจ้าแก้วมลคลมีบุตร 2 คน คือ ท้าวมีด (เจ้ามีดดำดล) และท้าวหนัด (เจ้า
สุหนัดมณี) เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร เจ้านครจำปาศักดิ์จึงตั้งบุตรชายคนโตของ
เจ้าแก้วมลคล คือ ท้าวมีด เป็นเจ้าเมืองท่งสืบต่อมา และให้ท้าวหนัด (บุตรคนรอง) เป็น
อุปราช (หรืออุปฮาด) ช่วยกันรักษาเมืองท่ง

ในระหว่างที่ท้าวมีดเป็นเจ้าเมืองท่งนั้น เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ก็
ถึงแก่อนิจกรรม เมื่อพ.ศ. 2281 เจ้าชัยกุมาร (บุตรเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร) ได้
เป็นเจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์สืบต่อมา

ท้าวมีดเจ้าเมืองท่ง มีบุตร 2 คน คือท้าวเชียง กับท้าวสุน ต่อมาเมื่อพ.ศ.
2306 ท้าวมีดก็ถึงแก่อนิจกรรม ท้าวหนัดอุปราชและกรรมการเมืองท่งแจ้งไปยังนคร
จำปาศักดิ์ เจ้าชัยกุมาร เจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ได้แต่งตั้งให้ท้าวหนัดอุปราช เมืองท่ง
รักษาเมืองต่อไป ส่วนเชียงและท้าวสุน ให้ราชการอยู่กับท้าวหนัดผู้เป็นอา อยู่ได้ 4 ปี
มีความวิवादบาดหมางกับท้าวหนัดผู้เป็นอา จึงคบคิดกับกรรมการเมืองอื่นๆ พวกนั้นลง
มาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร สมเด็จพระบรมราชาที่ 3 (พระเอกทัศ) กรุงศรีอยุธยา
เมื่อ พ.ศ. 2310 เพื่อขอกำลังไปปราบท้าวหนัด แต่ขณะนั้นกรุงศรีอยุธยายังติดราชการ
ศึกกับพม่า จึงโปรดเกล้าให้พระยากรมท่า และพระยาพรหม เป็นข้าหลวงขึ้นไปจัดการ
บ้านเมืองกับท้าวเชียงและท้าวสุน

พระยากรมท่าและพระยาพรหม ข้าหลวงกรุงศรีอยุธยาได้ขึ้นไปจัดการ
บ้านเมืองกับท้าวสุนในครั้งนั้น เมื่อท้าวหนัดอุปราชผู้รักษาเมืองท่งทราบข่าวข้าหลวง

¹ เต็ม วิภาคย์พจนกิจ , ประวัติศาสตร์อีสาน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2530) , หน้า 185 .

จากกรุงศรีอยุธยามาจัดราชการ ก็พาผู้คนเมืองท่งย้ายออกไปตั้งอยู่ที่บ้านกุดจอกเป็นจำนวนมาก (บ้านกุดจอกอยู่บริเวณ ตัวเมืองร้อยเอ็ด ปัจจุบัน) พระยากรมท่า และพระยาพรหมจึงเข้าไปตั้งอยู่เมืองท่ง เรียกกรมการเมือง ที่เหลือประชุมปรึกษา เพื่อตั้งท้าวเซียง เป็นเจ้าเมืองท่ง และตั้งท้าวสูนเป็นอุปราช (อุปฮาด) ช่วยกันรักษาเมืองท่งต่อไป ส่วนข้าหลวงกรุงศรีอยุธยายังตั้งมั่นอยู่ที่ทุ่งสนามโนนกระเบาคอยฟังเหตุการณ์

การจัดราชการบ้านเมืองของข้าหลวง กรุงศรีอยุธยาให้ครั้งนั้นทำให้เมืองท่งขาดจากอำนาจของเมืองนครจำปาศักดิ์ และเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของราชอาณาจักรไทย ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ส่วนพระยากรมท่า และพระยาพรหม เห็นว่าบ้านท่งนั้นชัยภูมิอยู่ใกล้ เซ (แม่น้ำ) ถูกล้ำเซาะตลิ่งพังทุกปีไม่เหมาะที่จะต้องเป็นชุมชนถาวร จึงปรึกษากับท้าวเซียงและท้าวสูน เห็นพร้อมกันว่า ตำบลดงเท้าสารซึ่งห่างจากเมืองท่งเพียง 100 เส้น เป็นภูมิสถานเมืองเก่า ชัยภูมิดี จึงอพยพย้ายมาตั้งที่บ้านดงเท้าสารเป็นเมือง “สุวรรณภูมิ” เมื่อ ปีพ.ศ. 2315 (สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี) โปรดเกล้าฯ ให้ท้าวเซียงเป็นเจ้าเมือง ตำแหน่งพระรัตนวงศา (มีชื่อตาม สุพรรณบัฏ ตั้งเจ้าประเทศราชผู้ครองนครจำปาศักดิ์ และเมืองสุวรรณภูมิราชบุรี ปีกุน ตรีศก จุลศักราช 1153 หรือ พ.ศ. 2334) เมื่อปี พ.ศ. 2315 (สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี) โปรดเกล้าฯ ให้ท้าวเซียงเป็นเจ้าเมือง ตำแหน่งพระรัตนวงศา

ส่วนชุมชนบ้านกุดจอก ที่ท้าวหนตได้พาไพร่พล อพยพหนีไปนั้น พระยากรมท่าและพระยาพรหม เห็นว่าท้าวหนตมีสมัครพรรคพวก มากจึงเกลี้ยกล่อมท้าวหนตให้เข้าหา ท้าวหนตเข้าอยู่ได้ร่วมโผธิสมภารพระเจ้ากรุงธนบุรี พระยากรมท่าและพระยาพรหม จึงมีใบบอกกราบทูลขอยกบ้านกุ่ม ซึ่งเป็นเมืองร้อยเอ็ดเก่าเป็นเมือง และโปรดเกล้าให้ท้าวหนตเป็นเจ้าเมือง ตำแหน่ง พระขัติยวงศา พ.ศ. 2318 และได้มีการกำหนดแบ่งเขตแดนระหว่างเมืองร้อยเอ็ดและเมืองสุวรรณภูมิด้วย

ท้าวเชียงหรือพระรัตนวงศา เจ้าเมืองสุวรรณภูมิราชบุรี ประเทศราช ได้ปกครองสุวรรณภูมิ โดยมีท้าวสุนเป็นอุปราช (อุปฮาด) พระรัตนวงศา (ท้าวเชียง) มีบุตร 2 คน คือ ท้าวไอ้ะ กับท้าวเพ ส่วนบุตรอีก 4 คน ไม่ปรากฏนาม

ในปี พ.ศ. 2321 กองทัพเวียงจันทน์ ได้ยกมาตีกลุ่มพระวอพระตา ที่ตั้งอยู่บ้านดอนมดแดง (อุบลราชธานี) ซึ่งได้ขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก เป็นแม่ทัพใหญ่มาปราบ หัวเมืองลาว ตะวันตก ในครั้งนั้นกองทัพกรุงธนบุรี สามารถปราบหัวเมืองดังกล่าวได้ เป็นผลให้อาณาจักรล้านช้าง ซึ่งเป็นรัฐอิสระทั้งสามคือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์ ตกอยู่ใต้อำนาจราชธานีไทยตั้งแต่ พ.ศ.2322 เป็นต้นมา รวมทั้งหัวเมืองภาคอีสานทั้งหมดด้วย

พระรัตนวงศา (ท้าวเชียง) ปกครองเมืองสุวรรณภูมิราชบุรี ประเทศราช จนถึง พ.ศ. 2330 ก็ถึงแก่อนิจกรรม กรรมการเมืองสุวรรณภูมิได้มีใบบอกกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ตั้งให้ท้าวสุน (อุปฮาด) ขึ้นเป็นพระรัตนวงศา (ท้าวสุน) เจ้าเมืองสุวรรณภูมิราชบุรี ตามประกาศในพระสุพรรณบัฏว่า

“ด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวผู้ผ่านพิภพกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ

		เจ้าหน้าเป็นพระวิชัยสุริยวงศ์ขัตติยราช	
ตั้งให้	—	ครองเมืองนครจำปาศักดิ์	— ประเทศราช
		เจ้าอุปราชเป็นพระรัตนวงศาขัตติยราช	
		ครองเมืองสุวรรณภูมิราชบุรี	

เศกให้ ณ วันพฤหัสบดี ขึ้นสิบค่ำ เดือน สิบ จุลศักราช 1153 ปีกุล ตรีนศก

เพลาค้า 2 โมง 6 บาทฯ (ตรงกับ พ.ศ. 2334)”¹

แสดงให้เห็นว่าเมืองสุวรรณภูมิราชบุรี มีสถานภาพเป็นประเทศราช เท่าเทียมกับเมืองจำปาศักดิ์ และตำแหน่งเจ้าเมืองนั้นเป็น พระรัตนวงศามหาชาติดิยราช ซึ่งมีฐานะสูงกว่าเมืองที่ตั้งขึ้นในสมัยต่อมา

ส่วนท้าวเพ บุตรคนที่ 2 ของพระรัตนวงศา (ท้าวเชียง) เจ้าเมืององค์ก่อนนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระพิทักษ์เชื่อนขันธุ์ เจ้าเมืองหนองหาน (อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ปัจจุบัน) แยกไพร่พลเมืองสุวรรณภูมิราชบุรีไป 600 คน เมื่อพ.ศ. 2334

พระรัตนวงศามหาชาติดิยราช (ท้าวสุน) ได้เป็นเจ้าเมืองอยู่ได้ไม่นาน ครั้น พ.ศ. 2335 มีคนลอบพินพระรัตนวงศาฯ เจ้าเมืองท่ง อนิจกรรม กรมการเมืองจับติดโคตรพิจารณาได้ความสัจ จึงจับโยยจนตายอยู่กับคา กรมการเมืองมีใบบอกกราบบังคลทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ท้าวอ่อน บุตรพระชาติดิยวงศา (ทนต์) เจ้าเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งได้มาถวายตัวเป็นมหาดเล็กอยู่ในราชสำนักฯ ที่กรุงเทพฯ เป็นพระรัตนวงศาเจ้าเมืองสุวรรณภูมิสืบต่อมา

ในสมัยพระรัตนวงศาฯ (ท้าวอ่อน) นี้เมืองแสน (ท้าวเพี้ย ฝ่ายทหารเมืองสุวรรณภูมิ) ไม่พอใจเจ้าเมือง จึงพาครอบครัวมาตั้งอยู่บ้านหนองกองแก้วสมัครทำราชการขึ้นกับเมืองนครราชสีมา เมืองนครราชสีมาจึงมีใบบอกกราบบังคมทูลขอตั้งเมืองแสนเป็นเจ้าเมือง และขอยกบ้านหนองกองแก้วเป็นเมือง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งบ้านหนองกองแก้วเป็นเมือง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เมืองแสนเป็น “พระจันตประเทศ” และยกบ้านหนองหานกองแก้วเป็นเมืองชนบท เมื่อ พ.ศ. 2335 (เดิม

¹ ธนาคารไทยพาณิชย์, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน ห่มพื๋ในงานวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุ 40 พรรษา ในปี พ.ศ. 2538 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง , 2539) , หน้า 301-303 .

เขียนว่า “เมืองชลบท” แบ่งอาณาเขตของเมืองสุวรรณภูมิ ตั้งแต่บ้านกู่ทองไปจนถึงบ้านหนองกองแก้ว)¹

จากการอพยพมาตั้งเมืองชนบทนี้ ตามประวัติอำเภอชนบทได้กล่าวไว้ว่า

“ล. พ.ศ. 2335 ชาวเมืองมีหัวหน้า คือ เจ้าคำพาว ตำแหน่งเมืองแสน มีความขัดข้องหมองใจกับเจ้าเมืองขอนแก่น จึงอพยพบ่าวไพร่มาพำนักอยู่ที่บ้านหนองกองแก้ว ทำราชการกับเจ้าพระยานครราชสีมา เจ้าพระยานครราชสีมามีใบบอกถวายสารไปยังกรุงเทพฯ ขอตั้งเมืองแสนเป็นพระยาประจันตประเทศธานี ยกหมู่บ้านชนบทขึ้นเป็นเมืองชนบท มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ถือเอาลำห้วยกุดปลาจ่อยไปถึงบ้านพระบุพระยีน

ทิศตะวันออก ถือเขตตั้งแต่บ้านกู่ทองขอนแก่นตลอดจนหนองโนบ่อพาน

ทิศใต้ ถือเขาสามหมอกไหลตกน้ำชีด้านใต้กับเทือกเขาภูผาแดง

ไปจนถึงเทือกเขาเม็ง (อำเภอบ้านไผ่ เมืองพล มัญจาคีรี ในปัจจุบัน)

เมืองชนบทมีเจ้าเมืองปกครองสืบกันมาดังนี้

1. พระยาประจันตประเทศธานี	(เจ้าคำพาว)
2. พระยาจันตประเทศธานี	(เจ้าคำขาว)
3. พระยาจันตประเทศธานี	(เจ้าคำสาว)
4. พระจันตประเทศธานี	(เจ้าทองสุก)
5. ท้าวโพธิ์	เป็นคนสุดท้าย

ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. 2400 เมืองชนบทเปลี่ยนแปลงสถานการณ์จากการมีเจ้าเมืองปกครองมา มีข้าหลวงมาปกครอง ดังมีนามดังนี้

¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 304 .

น่าจะเป็นเมืองสุวรรณภูมิ

1. พระประสิทธิ์สีหไตร (บุปผา สีหไตร)
2. หลวงประสิทธิ์สรวุธ (ม.ร.ว.สิทธิ์ พนมวัน)
3. หลวงประจิดรัฐกรรม (ม.ร.ว.ตุ้ ปาณิกบุตร)

ปลายปี พ.ศ. 2448 ได้มีการประกาศรวมเมืองในบริเวณลุ่มน้ำขึ้นเป็นเมืองขอนแก่น มีขุนผดุงแคว้นประยนต์ (ช่วง) เป็นผู้ปกครองเมือง โดยให้เมืองภูเวียง เมืองมัญจาคีรี เมืองชนบท ขึ้นตรงต่อเมืองขอนแก่น"¹

จะเห็นได้ว่าเมืองชนบทเป็นเมืองที่สำคัญและก่อตั้งโดยเชื้อสายเจ้าเมืองสุวรรณภูมิโดยมีเมืองแสน (เจ้าคำพาว) ได้แยกตัวออกมา ขอตั้งเมืองขึ้นกับราชสำนัก กรุงเทพฯ โดยตรง โดยผ่านทางเมืองนครราชสีมา

ในหนังสือประวัติศาสตร์ภาคอีสานและเมืองมหาสารคามและผลงานต่างๆ ของบุญช่วย อรรถากร ได้แสดง แผนภูมิสายสกุล จารย์แก้วไว้ดังนี้

¹ หทัย หัทยาภิรมย์, วิทยาสาร (ม.ป.พ., 2509), หน้า 50 .

3.2.3 กลุ่มชนจากเมืองชนบทอพยพมาตั้งบ้านพระยีน

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า กลุ่มชนในบ้านพระยีนได้อพยพมาจากเมืองชนบท แต่ไม่ทราบปีที่แน่นอน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านได้ความว่า คนที่นำผู้คนมาตั้งหมู่บ้านคนแรก ชื่อ นายเมืองกลาง¹ และนางทองคำ¹ และเชื่อกันว่า นางทองคำ เป็นบุตรสาวเจ้าเมืองชนบท²

และจากป้ายประวัติของหมู่บ้าน โดยสวาท ศรีเคน ได้เขียนจากคำบอกเล่าของนางธุมมา จันทร์สา ได้กล่าวไว้ว่า

“พระยาธรรมศักดิ์เจ้าเมืองชนบทได้นำไพร่พล ทหารไปคล้องช้างที่เมืองหล่มสัก ในระหว่างเดินทางมาพักแรมที่หนองน้ำแห่งหนึ่ง ในตอนกลางคืน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์ ได้มีมติเห็นดวงแก้ว 2 ดวง มีแสงสว่างสวยงามมีลักษณะคล้ายลูกไฟกลมโตลอยขึ้นจากทางทิศตะวันออก ได้พบพระพุทธรูปประทับยืน โผล่ขึ้นมาจากดิน และเมื่อค้นหาไปทางทิศตะวันตกพบพระพุทธรูปปางนั่ง พระยาธรรมศักดิ์ได้ให้ทหารสร้างศาลาให้ประทับ เมื่อเดินทางไปคล้องช้างที่เมืองหล่มสัก และกลับเมืองชนบทแล้วโปรดให้พระยาตรีศักดีและนางทองคำ มาสร้างบ้านเมืองอยู่ที่หนองน้ำที่ค้นพบ”³

เมืองกลาง น่าจะเป็นตำแหน่งหนึ่งในระบบการปกครองหัวเมืองเดิมอยู่ในตำแหน่งชื่อบ้านขางเมือง มีทั้งหมด 17 ตำแหน่ง โดยอยู่ในกลุ่ม เมืองขวา เมืองซ้าย เมืองหลวง มีหน้าที่ในการดูแลพัสดุทุกอย่างของเมือง เป็นผู้ดูแลนักโทษคุมขัง และสักเลข คุมบัญชีไพร่พล (ผู้วิจัย)

¹ สัมภาษณ์ บุญเกิด หมั่นอภัย อดีตกำนัน ตำบลพระยีน อายุ 61 ปี 16 เมษายน 2541

² สัมภาษณ์ คำพอง คำบันเทิงใจ อายุ 70 ปี บุตรสาวนางธุมมา จันทร์สา

³ สวาท ศรีเคน ป้ายเขียนประวัติหมู่บ้าน ตัดตั้งบริเวณโบราณสถาน ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านบริเวณ โรงเรียนชุมชนบ้านพระยีน

ภาพที่ 1 ป้ายเขียนประวัติหมู่บ้าน

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่ง คือจารึกได้ฐานพระพุทธรูปด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เป็นจารึกแผ่นหินอ่อน โดยมีข้อความดังนี้ (เขียนตามอักขรวิธีเขียนในแผ่นหินอ่อน)

“๑๗ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๑

ด้วยพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมข้าหลวงใหญ่เมืองลาวพวนมีคำสั่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ข้าพเจ้าหม่อมเจ้าวัฒนา ข้าหลวงที่สองหัวเมืองลาวพวนมาระงับทุกข์สุขเจ้าเมืองกรมการแล

ราษฎร ในฝ่ายเขตแดนเมืองขรแก่นให้เรียบร้อย มีความ
 ศุภร ความเจริญต่อไป ข้าพเจ้าได้รับสั่งแล้วจึงมาระงับ
 ทุกข์ศุภรของท้าวเพี้ย กรมการและราษฎรในเขตแขวง
 เมืองขรแก่น ตามรับสั่ง ครั้น วันที่ ๒๕ มกราคม
 ร.ศ.๑๑๑ ได้ความว่ามีอ้ายพวกคิดมิดี แอบช่องสูมภา
 กันไปเข้ารีตศาสนาเยซู ต่อบาทหลวงเป็นอันมาก มาที่
 บ้านพระยีนทำลายพระพุทธรูปศิลาทั้งสององค์ ให้หัก
 เปนท่อนน้อย ท่อนใหญ่ แล้วพากันชุดคั้นภากันหา
 ทรัพย์ได้ฐานพระ ข้าพเจ้าทราบความพร้อมด้วยทหาร
 แล กรมการพากันไปที่บ้านพระยีน ได้พวกคิดมิชอบ มา
 ทำโทษตามโทษานุโทษ แล้วกราบทูล พระเจ้าน้องยา
 เธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงใหญ่หัวเมือง
 ลาวพวน ขึ้นไปยังเมืองหนองคายให้ทรงทราญฝ่าพระ
 บาท และโปรดเกล้า โปรดกระหม่อมให้ข้าหลวง
 ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปศิลาไปเรียบร้อยดั่งเก่า แล้วให้
 ปลุกโรงกันแดด แลฝน อย่าให้เป็นอันตรรายต่อไป
 ข้าพเจ้าได้รับสั่งแล้วจึงจ้างช่างให้เอาปูนประสมน้ำเชื้อ
 ไปต่อติด พระพุทธรูปศิลาที่อ้ายพวกคิดมิชอบทุบต้อย
 เสียเป้นท่อนน้อย ท่อนใหญ่นั้นให้แน่นหนา เรียบร้อยดี
 ดั่งเก่า ได้ให้เมืองแสนผู้ว่าที่ราชบุตรเมืองชนบทได้เป็นผู้
 กำกับเร่งทำการให้แล้วโดยเร็ว ครั้นวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ รั
 ตนโกสินทร์ศก ๑๑๑ การปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปศิลาก็แล้ว
 สำเร็จ ข้าพเจ้าพร้อมด้วย หลวงสิทธิสุราวุธ ข้าหลวง
 เมืองชนบท นายกิจการี ข้าหลวงเมืองขรแก่น ท้าวเพี้ย

กรมการราษฎร ไทย จีน ลาว มีศรัทธากันจากบ้านห่ม
ตั้งการสมโภชน์ พระพุทธรูปศิลาทั้งสองพระองค์สำเร็จ
ในวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๑ จึงได้
สำเร็จไว้ในแผ่นศิลา หวังจะให้ชนทั้งปวง ได้ทราบทั่วกัน
ต่อไปภายหน้า สิ้นกาลนาน"¹

บ้านห่ม ตั้งเป็นเมืองขอนแก่นในปี พ.ศ. 2433 ต่อมาย้ายไปตั้งบ้านเมืองเก่า ปี
พ.ศ. 2442 และปี 2451 ได้ย้ายมาตั้งที่ตำบลพระลับ (ผู้วิจัย)

¹ แผ่นจารึกหินอ่อน ได้ฐานพระพุทธรูปบริเวณโบราณสถานด้านทิศตะวันตกของ
หมู่บ้าน

ภาพที่ 2 จารึกแผ่นหินอ่อนใต้ฐานพระพุทธรูปด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน

สวาท ศรีเคน ได้ค้นคว้าและรวบรวมประวัติของหมู่บ้านพระยืนได้ กล่าวไว้ว่า บ้านพระยืนก่อตั้งก่อน พ.ศ. 2435 (ร.ศ. 111) ประมาณ 24 ปี เพราะว่ามีหลักฐานการปกครองหมู่บ้าน คือผู้นำคนแรก มีชื่อว่า "หลวงศรีบริรักษ์" เป็นผู้นำเมื่อ พ.ศ. 2412 – 2419 ดังรายนามผู้ปกครองที่ได้คัดลอกจากสมุดข่อยของกำนันพล จันทรสา มีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ผู้นำหมู่บ้านพระยืนจากอดีตถึงปัจจุบัน

คนที่	ชื่อ - นามสกุล	ปีพ.ศ.-ปีพ.ศ.	รวมปี	หมายเหตุ
1	หลวงศรีบริรักษ์ มาพระยืน	2412-2419	7	
2	ขุนจันทร์มณี ไชยวงศา	2419-2424	5	
3	ขุนพันทิพย์ บุนลือ	2424-2430	6	
4	ขุนภิรม รามจาทู	2430-2437	7	(ร.ศ.106-113)
5	นายเมืองกลาง กลางเมืองขวา	2437-2445	9	(เกิดกบฏผีบุญ ในภาคอีสาน)
6	หลวงสุริยะดำรง ป้อมสุวรรณ	2445-2459	14	
7	หลวงนนท์ ศรีเคน	2459-2463	4	
8	นายทอง กลางเมืองขวา	2463-2466	3	(ปี 2465 เรียก ว่าภาคอีสาน)
9	นายพล จันทร์สา	2466-2471	5	
10	นายหล้า กลางเมืองขวา	2471-2474	3	
11	นายตัน ภูมิ	2474-2489	13	
12	นายอุ้น ศรีภูมิ	2489-2507	18	
13	นายหนูเคน ภูมิ	2507-2518	11	
14	นายปิ่น คุณทะวงษ์	2518-2525	7	
15	นายบุญเกิด หมั่นอภัย	2525-2540	15	
16	นายถวิลย์ โลชันท์ (หมู่ 14)	2539-2540	1	
17	นายสวาท บุตรรินทร์ (หมู่ 14)	2540-2540		
18	นางสังวรณ์ โพธิ์สสา	2541-ปัจจุบัน		(ผู้ใหญ่บ้าน)
19	นายสวาท บุตรรินทร์ (กำนัน)	2541-ปัจจุบัน		

ปี พ.ศ. 2463 ได้แยกหมู่บ้านขึ้นอีก เรียกบ้านหัวบึง หมู่ที่ 2 ผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือหลวงนนท์ ศรีเคน และปี พ.ศ. 2539 ได้แยกการปกครองหมู่บ้านออกเป็น หมู่ที่ 14¹

นอกจากกลุ่มชนจากเมืองชนบทแล้ว ยังมีกลุ่มอื่นที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานด้วย เช่น กลุ่มจากเมืองสีมูจตุรัส (อำเภอจตุรัส จังหวัดชัยภูมิ) กลุ่มข่าระแด่ หนีศึกฮ่อ เป็นต้น

จากประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านพระยีน เท่าที่ค้นพบได้ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า มีความเกี่ยวข้องกับเมืองชนบทถือได้ว่า บ้านพระยีนเป็นเมืองลูกที่แตกออกมาจากเมืองชนบทก็ได้ ในสมัยนั้น เมืองชนบทนับเป็นหัวเมืองหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง เป็นเมืองชายแดนของภาคอีสานที่ต่อเชื่อมกับเมืองนครราชสีมาของไทย และนับเป็นหัวเมืองเอกเมืองหนึ่ง ดังกรมพระยาดำรงศรีานุภาพ กล่าวไว้ในหนังสือ นิทานโบราณคดี คราวเสด็จตรวจมณฑลอีสานในปี พ.ศ. 2447 ไว้ว่า

"ฉันเดินบกไปจากเมืองนครราชสีมา 5 วัน เข้าเขตมณฑลอุดรที่เมืองชนบท พอถึงเมืองชนบทก็เห็นชาวเมืองผิดกับชาวเมืองนครราชสีมา ทั้งเครื่องแต่งตัวและฟังสำเนียงพูดภาษาไทยแปร่งไปอีกอย่างหนึ่ง"²

และเนื่องจากเมืองชนบทเป็นเมืองใหญ่มีเจ้าเมืองและข้าหลวงปกครอง ดังนั้นผู้ที่ส่งมาปกครองหมู่บ้านพระยีนในสมัยนั้น อาจได้รับการแต่งตั้งหรือเป็นข้าราชการจากเมืองชนบทก็เป็นได้ เช่นหลวงบริรักษ์ (ไม่ทราบชื่อจริง ต่อมาใช้นามสกุล มาพระยีน) หรือนายนายเมืองกลาง (ไม่ทราบชื่อจริง ต่อมาใช้นามสกุล กลางเมืองขวา)

¹ สวาท ศรีเคน , จุลสาร ประวัติพระยีนมิ่งมงคลและประวัติหมู่บ้าน - วัด - โรงเรียน , (อัดสำเนา) .

² กรมพระยาดำรงศรีานุภาพ , นิทานโบราณคดี (กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ , 2511) , หน้า 218 .

นายเมืองกลาง¹ นี้ จากการสัมภาษณ์ บุญเกิด หมั่นอภัย อดีตกำนันตำบลพระยืน และคำพอง คำบันเทิงใจ ลูกสาวนางธุมมา จันทรสา หลานนายเมืองกลาง กล่าวว่าได้นำครอบครัวมาตั้งรกรากที่หมู่บ้านนี้เป็นกลุ่มแรก โดย นายเมืองกลาง¹ นี้มีภริยาชื่อนางทองคำ เข้าใจว่าเป็นบุตรสาวเจ้าเมืองชนบท และนายเมืองกลางเข้าใจว่ามีเชื้อสายกุลา (ไทยใหญ่) ที่ลงมาค้าขายในภาคอีสาน คงจะได้รับราชการในเมืองชนบทนั่นเอง¹

นายเมืองกลาง¹ อาจไม่ใช่เป็นชื่อของคน แต่เป็นตำแหน่งหนึ่งในระบบการปกครองหัวเมืองอีสาน ตามจารีตเดิม ได้แก่ ตำแหน่งเจ้าเมืองอุปฮาด ราชวงศ์เมืองแสน เมืองจันทร เมืองขวา เมืองซ้าย เมืองกลาง เมืองคุก เมืองฮาม นาเหนือ นาใต้ ชาเนตร ชานนท์ ชาบัณฑิต เป็นต้น และบุตรสาวของนายเมืองกลาง¹เอง ที่ได้เป็นนางเทียมทำพิธีพืชมณีฟ้า ถึงสองคน คือนางน้อย และนางธุมมา นางธุมมานี้เองที่ถ่ายทอดพิธีนี้ต่อให้นางดาว พาณโน ทำพิธีต่อในปัจจุบัน (ดังจะได้กล่าวต่อไป)

ความสำคัญของบ้านพระยีน้นถ้าพิจารณาตามหลักฐานที่พบในหมู่บ้านคือ จารึกแผ่นหินอ่อน ร.ศ. 111 นั้น จะเห็นว่าหมู่บ้านนี้ได้รับการเอาใจใส่ดูแลจากผู้ปกครองบ้านเมืองในสมัยนั้นพอสมควร ถึงขนาดข้าหลวงที่สองมณฑล ลาวพวน คือ หม่อมเจ้าวัฒนาได้มาตรวจราชการกำกับดูแลเอง ด้วยในสมัยนั้นเกิดเหตุการณ์ไม่สงบทางภาคอีสานด้วยอำนาจของชาติตะวันตก คือ ฝรั่งเศส ที่เข้ามาสำรวจดินแดนเผยแพร่ศาสนา ทั้งมีกรณีข้อพิพาทกับรัฐบาลสยามอยู่ในสมัยนั้น จะเห็นได้จากในจารึกที่ว่า "มีอ้ายพวกคิดมิดีแอบช่องสูมภากันไปเข้ารีตศาสนาเยชูต่อบาทหลวงเป็นอันมาก" และข้าหลวงที่สองมณฑลลาวพวน ได้ให้เมืองแสนผู้ว่าที่ราชบุตร เมืองชนบทมาทำการซ่อมแซม และท่านข้าหลวงที่สองมณฑลลาวพวนคือ หม่อมเจ้าวัฒนา ได้เสด็จมาเอง

¹ สัมภาษณ์ บุญเกิด หมั่นอภัย อดีตกำนันตำบลพระยืน อายุ 61 ปี 16 เมษายน 2541 และคำพอง คำบันเทิงใจ อายุ 70 ปี บุตรสาวของนางธุมมา จันทรสา หลานสาว นายเมืองกลาง 13 เมษายน 2541

พร้อมข้าหลวงเมืองชนบทคือหลวงสิทธิสุราวุธ (ม.ร.ว.สิทธิ พนมวัน) ข้าหลวงเมือง
ขอนแก่น คือนายกิจการี มาดูแลด้วยตัวเอง

ในสมัยนี้เองที่นายเมืองกลาง ได้ถูกนำตัวไปจำคุกที่ทำการมณฑลที่เมือง
หนองคาย พร้อมด้วยอาชญาให้ (อาชญา เป็นชื่อตำแหน่งมีหน้าที่จับคนร้าย) เป็น
เวลา 8 ปี¹

ต่อมามีการ เปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง ในหัวเมืองภาคอีสานเสียใหม่ เป็น
ระบบเทศาภิบาล ตามทำเนียบ กระทรวงมหาดไทย ปี 2443 ได้รวมเมืองบริเวณพาสี
3 เมือง คือเมืองขอนแก่น เมืองชนบท เมืองภูเวียง ตั้งรวมกันเมืองชนบทจึงเข้ามารวม
กับเมืองขอนแก่น² ความสำคัญของเมืองชนบทก็ลดลงไปด้วย ทั้งการปกครองโดยเชื้อ
สายเจ้าเมืองและระบบการปกครองแบบเดิมก็สิ้นสุดลง ทำให้เมืองชนบทถูกลดลงเป็น
อำเภอหนึ่งเท่านั้นเอง และทำให้หมู่บ้านพระยีนก็กลายเป็นเพียงหมู่บ้านเล็กๆ แห่งหนึ่ง
ไป เมื่อปี พ.ศ. 2516 จึงได้ยกหมู่บ้านพระยีนขึ้นเป็นตำบล โดยอยู่ในเขตการปกครอง
ของอำเภอเมือง และได้ยกขึ้นเป็นกิ่งอำเภอโดยจัดตั้งขึ้นตามประกาศกระทรวง
มหาดไทย เมื่อวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2519 แยกการปกครองของอำเภอเมือง
จังหวัดขอนแก่น ภายหลังมีพระราชกฤษฎีกา ยกฐานะเป็นอำเภอตามประกาศราช
กิจจานุเบกษา เล่มที่ 104 ตอนที่ 238 ลงวันที่ 31 ธันวาคม 2530 มีฐานะ เป็น
อำเภอเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2531³

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า กลุ่มชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านพระยีนคือกลุ่มที่อพยพแยกตัว
มาจาก เมืองชนบท และกลุ่มเมืองชนบทเองได้แยกตัวมาจากเมือง สุวรรณภูมิ อันเป็น

¹ สัมภาษณ์สวาท ศรีเคน อาจารย์ 2 ระดับ 7 โรงเรียนพระยีนวิทยาคาร วันที่
14 เมษายน 2541

² สุรัตน์ โอสถานุเคราะห์ , เมืองขอนแก่น (กรุงเทพฯ : มังกรการพิมพ์ , 2529) ,
หน้า 50 .

³ สวาท ศรีเคน . เอกสารประวัติตำบลพระยีน . (อัตสำเนา)

เชื่อสายสืบเนื่องกันมาจากราชอาณาจักรล้านช้าง จำปาศักดิ์ ซึ่งก็ได้แยกตัวมาจากอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทร์อีกทีหนึ่ง ดังนั้นประเพณี วัฒนธรรม คติความเชื่อ วิถีดำเนินชีวิตก็ยังคงรักษาไว้ตามแบบอย่างดั้งเดิม มาจนถึงปัจจุบัน ดังประเพณีความเชื่อเรื่องผีฟ้า ผีแถนที่กลุ่มชาวบ้านพระยืนได้สืบทอดกันมาก็คือระบบความเชื่อที่ตกทอดมาจากอาณาจักรล้านช้างนั่นเอง ดังจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

3.3.3 ความเชื่อเรื่องผีฟ้า

ความเชื่อ คือการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้นๆ หรือสิ่งคมมนุษย์นั้นๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวเหล่านั้นเรียกว่าความเชื่อ¹

มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวถึงประโยชน์ของความเชื่อไว้ว่า

“ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำสิ่งต่างๆ ทั้งด้านดี ด้านร้าย คนโบราณจึงสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ลูกหลาน เช่น ความเชื่อเรื่องภูติผีว่ามีอิทธิฤทธิ์ ที่จะบันดาลความสุข สวัสดิ์มาให้ และหากทำให้ผีโกรธก็จะนำความทุกข์ยากลำบากมาให้ด้วย เมื่อมีการพูดและการนำไหว้กราบ เช่นสร้างสักการะบ่อยๆ เข้าก็ปลุกความเชื่อให้ลึกกลงไปในสำนึก ของแต่ละคนไม่สามารถถอดถอนได้ เมื่อความเชื่อมีเต็มที่แล้ว จะทำสิ่งที่ตนต้องการมากขึ้นกว่าเดิม ความเชื่อนับเป็นพื้นฐานแห่งการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และศาสนาแยกออกเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

- (1) ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ
- (2) ความเชื่อทำให้เกิดพลัง
- (3) ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์
- (4) ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี
- (5) ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม

¹ ธวัช ปุณณทก . ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน (วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ) (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2536) , หน้า 350 .

- (6) ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา
- (7) ความเชื่อทำให้การนับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง
- (8) ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ¹

นอกจากนี้ มณี พยอมยงค์ ยังได้แบ่งความเชื่อออกไว้เป็น 2 ประเภทดังนี้

1. ความเชื่อที่มงายไร้เหตุผล คือยังไม่ทราบเจตนา
2. ความเชื่อที่มีเจตนาแฝงอยู่ เพื่ออบรมสั่งสอนให้คนประพฤติดี อยู่ร่วมกับสังคมอย่างถูกต้อง และเกิดความสุขแก่ตนเอง²

จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้ให้ความหมายของความเชื่อไว้ว่า

“ความเชื่อ หมายถึงการยอมรับหรือการยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งที่เป็นตัวตนหรือไม่ก็ตาม ว่าเป็นความจริง หรือมีอยู่จริง การยอมรับนับถืออาจมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่ อาจไม่มีหลักฐานที่จะนำมาพิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้นก็ได้”³

วิจิตร ขอนยาง ได้สรุปมูลเหตุที่ทำให้เกิดความเชื่อไว้ว่า เกิดจากมูลเหตุ 3 ประการ คือ

- (1) ความเชื่อเกิดจากความไม่รู้ มนุษย์เมื่อพบเห็นเหตุการณ์ต่างๆเกิดขึ้น ไม่สามารถอธิบายหาคำตอบจากสิ่งนั้นได้ ทำให้มนุษย์คิดหาคำตอบเอาเองว่า สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นย่อมมีสิ่งกำหนด หรือผู้มีอำนาจบันดาลให้เป็นไปอย่างนั้น

¹ มณี พยอมยงค์ . ความเชื่อของคนไทย (วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ) (กรุงเทพ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2536) , หน้า 71 .

² เรื่องเดียวกัน , หน้า 73 .

³ จารุวรรณ ธรรมวัตร , ผลญาณทกวีของชาวบ้าน (กาฬสินธุ์ : จิตภรณ์การพิมพ์ . 2526) , หน้า 100 .

(2) ความเชื่อเกิดจากความกลัว ความกลัวเป็นผลจากความไม่รู้มนุษย์กลัวจะได้รับอันตรายจากสิ่งที่เกิดขึ้นและหาคำตอบไม่ได้ นั่น จึงเกิดความไม่มั่นใจ รู้สึกไม่มีความมั่นคง จึงหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจขึ้น ความกลัว เช่นนี้ ถ้ามองในแง่จิตวิทยา ก็เป็นมาจากสัญชาตญาณของมนุษย์เองที่กลัวความทุกข์ ต้องการความสุข เมื่อมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นจึงต้องพยายามหาข้ออธิบายถึงที่มาของสิ่งนั้น จะหาทางแก้ไขอย่างไร ผลลัพธ์จึงจะออกมาในทางดี คือให้ได้รับความสุขจากการกระทำ

(3) ความเชื่อเกิดขึ้นนออย่ามีเหตุผล การเกิดความเชื่อในขั้นนี้ เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มีความฉลาดแล้ว สามารถหาคำตอบจากปรากฏการณ์ธรรมชาติได้ แต่มนุษย์ยังต้องการสร้างความเชื่อขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายเฉพาะลงไปอีก เช่น ถ้าต้องการรักษาความสะอาดก็สร้างความเชื่อว่า ใครถ่มน้ำลายลงพื้นจะทำให้เสียชีวิต หรือทางอีสานก็มีข้อห้ามที่เรียกว่า ชะล่า¹

ผู้วิจัยเห็นว่า ความเชื่อย่อมเกิดมาจากความไม่รู้ของมนุษย์ที่ต้องการจะรู้เหตุการณ์ในอนาคตหรือความไม่สามารถอธิบายเหตุการณ์ต่างๆ ในอดีตได้ และมนุษย์ต้องการความปลอดภัยความสุขในการดำรงชีวิตอยู่จึงสร้างระบบความเชื่อ ขึ้นมาเพื่อเป็นสิ่งที่อธิบายเหตุการณ์นั้นๆ หรือมาสนองต่อความต้องการของตน ความเชื่อขึ้นอยู่กับกลุ่มคน ความเชื่ออาจคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกัน แล้วแต่สภาพของสังคม หรือกลุ่มคนที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยได้กล่าวถึงความเชื่อทั่วไปในตอนต้น นั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจพื้นฐานของชาวอีสาน อันนำไปสู่การอธิบายคติความเชื่อในเรื่อง ผีฟ้า ต่อไป

ความเชื่อเรื่องผีฟ้าของชาวอีสานนี้ พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ แห่งวัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้กล่าวไว้ว่า

¹ วิจิตร ขอนยาง , "การศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสาน " , วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม , 2532) , หน้า 47-48 .

แถน อีสานเรียก "นางเทียม" หรือ "นางรำสอง" หรือเข้าเทียม คือฟ้าแถนเข้าเทียม แล้ว หัวหน้าครูฟ้อนรำเหนื่อยแล้วจัดให้ลูกศิษย์ทำการรำรำต่อไป เป็นแต่เพียงนั่งดูเท่านั้น หมอแถนซึ่งคณะหมอผีฟ้าถือว่าเป็นม้า หรือ เป็นหมอม้าสมมติให้เป็นพาหนะเพื่อฟ้าแถนจะได้ทำการขบขี่เดินทางไปยังเมืองฟ้าและเมืองแถน ถ้าไม่มีม้าหรือหมอม้าแล้ว คณะหมอผีฟ้าจะรำไปไม่ได้ เพราะขาดพาหนะขบขี่เดินทาง พิธีไหว้ครู 3 คืบอย่างมาก 5 คืบ"¹

ธวัช ปุณฺณโกตทก ได้กล่าวถึง ความเชื่อเรื่องผีฟ้าไว้ว่า

"ในความเชื่อของสังคมอีสานนั้น เชื่อว่าผีที่ยิ่งใหญ่กว่าผีทั้งหลายนั้นคือ ผีแถน มีลักษณะเป็นเทพมากกว่าเป็นผี นั่นคือ ผีแถนเป็นผู้สร้างโลก สร้างสรรพสิ่งต่างๆ ให้แก่โลกดังปรากฏอยู่ในนิทาน เรื่องขุนบรม และยังเชื่อวามมนุษย์นั้นติดต่อกับแถนได้ในสมัยก่อน เช่น อาจจะทำพิธีให้พญาแถนช่วยเหลือดับยุคเข็ญแก่มนุษย์โลกได้ แต่ภายหลังพญาแถนอดทนต่อความรำคาญของมนุษย์ไม่ไหวจึงไม่ยอม ให้ติดต่อกัน นอกจากนี้ชนชั้นผู้ปกครองมีเชื้อสายมาจากพญาแถนอีกด้วย

แต่ในการศึกษาพิธีกรรมในรอบปีของสังคมอีสานแล้ว ไม่ปรากฏว่ามีพิธีกรรมใดๆ ที่เป็นพิธีกรรมที่เชนสรวงบวงพื้พญาแถนโดยตรง แต่อาจจะมีพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องอยู่บ้าง เช่น การแห่บั้งไฟ ล่าผีฟ้า ผีแถน (รักษาโรค) ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวก็ไม่ได้แสดงให้เห็นชัดเจน ว่าเป็นการเชนสรวงเพื่อแสดงความขอบคุณที่คุ้มครองเพทภัยหรือวิงวอนให้คุ้มครองเพทภัยแก่สังคมมากนัก แต่จากความเชื่อที่ติดค้างอยู่ในกระแสความคิดของปัจเจกบุคคลของชาวอีสาน หรือการอ้างถึงพญาแถนนั้นดูเหมือนสังคมอีสานเคารพเกรงกลัวพญาแถนเหมือนเทพเจ้าสำคัญที่สุดในสังคมนั้น"²

¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 31-32 .

² ธวัช ปุณฺณโกตทก , ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน (วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ) (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2536) หน้า 371-372 .

ธวัช ปุณโณทก ยังได้กล่าวถึงการ “รำผีฟ้าเพื่อรักษาโรค” ไว้ว่า

“การรำผีฟ้าเพื่อรักษาโรค บางแห่งเรียกว่า “รำผีแกน” เป็นการรักษาโรคแบบหนึ่งของชาวอีสาน โดยมีความเชื่อว่าโรคที่เกิดจากการกระทำของภูติผีหรือโรคที่ไม่ทราบสาเหตุ ญาติพี่น้องจะหาหมอลำ (ธรรม) มาทำพิธีตั้ง ชั้นห้า ชั้นแปด (เครื่องบูชา) และมีหมอลำแคนมาเป่า เจ้าพิธีจะรำแบบหมอลำ เนื้อความในทำนองขับไล่ผีและเชิญพญาแกนมาช่วยปกป้องคุ้มภัยแก่คนไข้ เจ้าพิธีจะอยู่ในลักษณะภวังค์เหมือนคนทรงสามารถถามไถ่อาการคนไข้หรือสาเหตุการเจ็บป่วยได้ เช่น ผิดผี หรือชะตาถึงเคราะห์ จะต้องรักษาโรคโดยวิธีรำผีฟ้า ผีแกนนี้ เป็นความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณของสังคม อีสานซึ่งไม่อาจจะอธิบาย ตามแนววิทยาศาสตร์ได้ แต่ผู้เจ็บป่วยมักจะหายจากโรคภัยไข้เจ็บนั้นหลังจากทำพิธี¹

และจากประสบการณ์ของ ก่อ สวัสดิพานิชย์ ได้กล่าวเรื่องความเชื่อเรื่องผีฟ้าของชาวอีสานไว้ดังนี้

“ผีฟ้าไม่ใช่ผีและก็ไม่ใช่เทวดา ชาวอีสานเรียกเทวดาว่า เทวดา เหมือนกับภาคกลาง เข้าใจว่าผีฟ้า เป็นวิญญาณของคนดีที่ได้ขึ้นไปอยู่บนฟ้า รู้สึกว่าจะเป็นนามธรรมมากกว่าผีชนิดอื่นๆ ทั้งๆ ที่ผีทั้งหลายที่กล่าวมาแล้วต่างเป็นนามธรรมเหมือนกัน ผีฟ้ามีหน้าที่ช่วยเหลือคนที่ได้รับภัยอันตรายหรือเจ็บป่วย คนธรรมดาจะไปออกปากขอให้ผีฟ้าลงช่วยไม่ได้ จำต้องมีสื่อกลางซึ่งชาวบ้านเรียกว่า หมอผีฟ้า หรือรำผีฟ้า ส่วนเทวดานั้นชาวบ้านอ่อนวอนขอร้องเองได้ โดยไม่ต้องผ่านหมอผี หมอรำผีฟ้าเป็นผู้หญิงบางคนรำผีฟ้าร่วมกับผู้ชายหลายคนครั้ง

การรำผีฟ้านี้เขารำเพื่ออ่อนวอนให้ผีลงมาช่วยเหลือผู้เจ็บป่วยหรือผู้ที่ได้รับภัยพิบัติอย่างหนัก ส่วนใหญ่มักรำต่อหน้าคนป่วย หรือไปรำที่บ้านคนๆ นั้น คำว่ารำในที่นี้หมายถึง พ้อนรำ ไม่ใช่รำ เหมือนหมอลำ ซึ่งเป็นการท่องกลอนเพื่อเล่าเรื่องใน

¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 375 .

คนฟัง เวลารำผีฟ้าหัวหน้าวงจะจุดธูปเทียนวงสรวงเทวดาอารักษ์และเชิญผีฟ้าให้ลงมาดูการฟ้อนรำ บางทีก็มีการร้องประกอบด้วย เนื้อร้องไม่มีอะไรมากนัก ส่วนใหญ่เป็นการกล่าวเชิญให้ผีฟ้าลงมาดูและผู้เจ็บป่วย นอกนั้นเป็นเสียงเอื้อนตามเพลงแทบทั้งสิ้น ดนตรีประกอบส่วนใหญ่ไม่มีเลย การรำก็ยืนรำอยู่กับที่เคลื่อนไหวร่างกายน้อยเต็มที่ ส่วนใหญ่ใช้แขนมือ ออกท่าต่างๆ ดูคล้ายกับเป็นการรำเพื่อสะกดจิตหรือรำเป็นพิธีศาสนา การรำผีฟ้านี้ใช้เวลานานมาก บางที่รำทั้งวัน เด็กๆ ดูกันเบื่อแล้วเบื่ออีก ไปวิ่งเล่นกลับมาดูอีกก็ยังรำอยู่ในท่าเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนการร้องและการเอื้อนนั้นเข้าใจว่าไม่มีระเบียบแบบแผนสุดแท้แต่หัวหน้าวงจะเห็นสมควร กล่าวกันว่าหมอผีดีๆ อาจช่วยคนป่วยให้หายป่วยได้ด้วยการรำเพียงครั้งเดียว รายที่ป่วยหนัก ๆ ก็มีการรำเพื่อช่วยเหลือมากกว่าหนึ่งครั้ง”¹

อุดม บัวศรี ได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีฟ้า และการทำพิธีการฟ้อนผีฟ้าไว้ว่า

“ผีชั้นสูง คือผู้ที่มาจากชั้นฟ้าหรือป่าหิมพานต์ เรียก ผีไท้ ผีแกน บางแห่งเรียกผีฟ้า ผีไท้ ผีแกนนี้ เมื่อถูกอัญเชิญให้ลงมาเข้าสิง หมอทรงหรือส่องแล้วก็จะมีการเจรจาพาสุนัขสนานกัน เสร็จธุระแล้วก็กลับ หมอธรรม² จะไปมาเกี่ยวข้องกับผีไท้ผีแกน เพราะการปฏิบัติผีประเภทนี้จะใช้วิธีเจรจา เอาอกเอาใจสารพัด จึงจะประสพผลสำเร็จ ไม่นิยมใช้ความรุนแรง ฉะนั้นผู้ทำพิธีจึงมักเป็นผู้หญิงที่เรียกกันว่า หมอทรง หรือหมอส่อง (MEDIUM) ซึ่งการมีวิธีการและเทคนิคโดยเฉพาะ

การจัดพิธีของหมอลำทรง

(1) อุปกรณ์ อุปกรณ์ที่จะจัดให้พิธีลำทรง ได้แก่

- ชันค้าย
- หัวหน้าที่เรียกว่า “กก” หรือ “ครูบา”

¹ ก่อ สวัสดิพานิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2534), หน้า 227-228.

² หมอธรรม ชาวอีสานเรียกหมอที่ขับไล่ภูติผีปีศาจว่า หมอธรรม (ผู้วิจัย)

- ผู้ร่วมในการรักษาที่เป็นบริวารเรียก “ศิษย์” หรือ “นางเทียม”
- หมอแคน ทำหน้าที่เป็นนักดนตรีประจำหมอทรง หรือผีฟ้า

(2) ปฏิบัติการ

- หมอทรงจะกราบไหว้ขันค้ายในท่านั่ง
- เริ่มลำในท่านั่งก่อนแล้วลำในท่ายืน
- คณะศิษย์จะลุกขึ้นมาพร้อมรำตามไปด้วย
- บางขณะจะหยุดพูดคุย และถามผู้ป่วยถึงอาการต่างๆ
- บอกให้ผีให้ ผีแกน ผีฟ้า ทราบว่า คนผู้นี้ป่วยไข้ไม่สบายขอให้

ช่วยพิจารณารักษาบำบัดเป่า ให้หายแล้วก็สาธยายอาการต่างๆ

- ผูกแขนให้ผู้ป่วย¹

นอกจากเรื่องความเชื่อผีฟ้านี้แล้ว อุดม บัวศรี ได้กล่าวถึงสาระสำคัญของกลอนทำทรง (ผีฟ้า) ไว้ว่า

“หมอละทรงจะมีกลอนลำที่แตกต่างกันไป แล้วแต่ว่าครูไหนจะมีกลอนประเภทใด แต่ใช้ทำนองลำเป็นแบบเดียวกันคือลำทางยาว ผสมกับลำเรื่อง แคนก็จะเล่นทางใหญ่หรือทางลายน้อยแล้วแต่เสียงของหมอลำว่าจะมีเสียงทุ้มหรือเสียงแหลมแต่อย่างไรก็ตามสาระของกลอนแล้ว ตลอดจนถึงขั้นตอนของกลอนจะไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งพอจะวิเคราะห์ลักษณะสามัญของการใช้กลอนลำดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นกลอนที่กล่าวถึงผีให้ ผีแกน ที่จะเชิญว่าจะเชิญใครบ้าง เริ่มตั้งแต่ยกมือไหว้จนกระทั่งอัญเชิญลง

ตอนที่ 2 เมื่อผีให้ ผีแกน ผีฟ้า ลงมาแล้วก็จะแจ้งให้ทราบว่าเหตุใดจึงเชิญ และเชิญให้ดูคนป่วยไข้ ว่าตนไข้มีอาการอย่างไรบ้าง ให้วิเคราะห์ดูด้วย ขอให้ช่วยเหลือให้หายเจ็บไข้ได้ป่วยโดยเร็วด้วย

¹ อุดม บัวศรี, “ผีในความเชื่อแบบอีสาน,” ใน มหาอุดมลิขิตให้คนึง ครอบรอบการเกษียณ (30 ก.ย. 2541) (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานา , 2541) , หน้า 214-215 .

ตอนที่ 3 เป็นการเจรจากันระหว่างหมอทรง กับผีที่เชิญลงมาว่าคนไข้ เป็นอย่างไร และจะรักษาอย่างไรจึงจะหาย บางแห่งมีการดมดอกไม้ในชั้นคาย ซึ่ง เป็นดอกไม้สีขาว หรือสีเหลือง แล้วจะทายตามกลิ่นดอกไม้ นั้น

ตอนที่ 4 จะส่งผีแล้วผูกแขนให้คนป่วย อวยชัยให้พรอยู่ดีมีสุข เป็นอัน เสร็จพิธี¹

ในเอกสาร ชุมชนุมแพทย์แผนไทย และสมุนไพรแห่งชาติครั้งที่ 2 โดยกระทรวงสา ธารณสุข ได้กล่าวถึงการล่าผีฟ้า ไว้ดังนี้

“ผีฟ้าเป็นคติดั้งเดิมของชาวอีสานที่มีบทบาทต่อสังคม ส่วนรวมและอุป การคุณก่อให้เกิดความสามัคคี สงบสุข ในสังคม และเสริมสร้างพลังจิตใจต่อสู้กับโรค ภัย ผีฟ้าเป็นผีที่มีอำนาจ และอยู่ในฐานะที่สูงกว่าผีอื่นๆ ผีฟ้าจะอยู่บนฟ้า และถือว่าเป็นผีที่สำคัญที่สุดในความคิดของหมอล่าผีฟ้า มีชาวบ้านภาคอีสานเป็นจำนวนมากที่ เชื่อว่าการล่าผีฟ้าสามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ การล่าผีฟ้าเป็นพิธีกรรมการรักษา ความเจ็บป่วยโดยมีพื้นฐานความเชื่อผีฟ้า ซึ่งเป็นบรรพบุรุษที่พวกตนเคารพ สักการะที่ คอยช่วยเหลือเมื่อยามเจ็บป่วยหรือในภาวะความเดือดร้อน โดยการประกอบพิธี อัญเชิญมาช่วยขจัดปัดเป่าโรคภัย

กระบวนการรักษาพยาบาลของหมอล่าผีฟ้าสามารถแบ่งได้ 5 ขั้นตอน คือ

1. การเตรียมการ เชิญหมอไปที่บ้านดูอาการผู้ป่วย
2. พิธีกรรมธรรมดา ดูสาเหตุ ของการป่วยจากคาย และอ้อนวอนให้ผีฟ้ามาช่วย
3. การรักษาพยาบาลโดยผีฟ้าแนะนำการปฏิบัติตัวของผู้ป่วย
4. พิธีกรรมเครื่องสองแก้ว สองดูขอให้ผู้ป่วยเป็นลูกศิษย์ผีฟ้า
5. หลังเสร็จพิธีกรรม นำคายไปขึ้นฮ่าน

¹ เอกสารงานชุมชนุมแพทย์แผนไทยและสมุนไพรแห่งชาติ ครั้งที่ 2 กระทรวง สาธารณสุข (28 พฤษภาคม – 6 มิถุนายน 2541) , หน้า 2

ในหนังสือเรื่องแคน ดนตรีพื้นเมืองภาคอีสาน โดยบุญเลิศ จันทร ได้กล่าวถึง
ความเชื่อและพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าไว้ดังนี้

“การลงผีฟ้า บางทีก็เรียกว่า “ลงอ้อ” หรือ “ลงช่วง” ทั้ง 3 ชื่อนี้ขอให้
เข้าใจว่าเป็นอันเดียวกัน คือการทรงเจ้าเข้าผีของชาวพื้นบ้านที่มีเชื้อสายมาจากลาว
ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการลงผีฟ้านั้นได้นำเอา “แคน” มาบรรเลงเป่าประกอบการลงผี
ฟ้าด้วย ดังนั้นแคนจึงเป็นเครื่องดนตรีที่นอกจากจะมีไว้สำหรับเป่าเล่น เพื่อความสนุก
สนานบันเทิงแล้ว ยังเป็นเครื่องดนตรีสำหรับบรรเลงบวงสรวงเทพเจ้าด้วย

ในระหว่างปลายฤดูหนาว ตลอดฤดูร้อน และก่อนที่จะย่างเข้าสู่ฤดูฝน
อันเป็นระยะเวลาที่ประชาชนพื้นเมืองส่วนมากของภาคอีสาน วางจากการประกอบ
อาชีพที่สำคัญคือ การทำนานั้น ชาวพื้นเมืองที่นับถือผีฟ้า หรือเทวดา เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ก็จะทำพิธีอัญเชิญ “ผีฟ้า” หรือเทวดาต่างๆ ลงมาสิงอยู่ในร่างผู้เข้าทรงซึ่งเป็นผู้หญิง
แล้วก็จะรำรำและขับร้องรื่นเริงเป็นที่สนุกสนาน ตั้งแต่ตอนเย็นจนกระทั่งถึงตอนเช้า
ของวันรุ่งขึ้น โดยใช้แคนเป็นเครื่องดนตรีเพียงอย่างเดียว หมอแคนหรือผู้ที่เป่าแคน
ซึ่งมีประมาณ 2-3 คน จะผลัดเปลี่ยนกันเป่าแคน ประกอบตั้งแต่การทำพิธีอัญเชิญผี
ฟ้าหรือเทวดาลงสู่ร่างของผู้เข้าทรง การขับลำของผู้เข้าทรง ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งวาระ
สุดท้ายที่เทวดาหรือผีฟ้าออกจากร่างเข้าทรงนั้น จะใช้แคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบ
เพียงอย่างเดียวเท่านั้น โดยมีการปรบมือประกอบจังหวะตลอดรายการ... ผีฟ้าหรือ
เทวดาประจำตัวของคนผู้นับถือนั้นจะมีทั้งเทวดาผู้ชายและเทวดาผู้หญิง แต่ละองค์จะ
มีชื่ออย่างไรเพราะเพราะจริง เช่น

เทวดาผู้ชาย ชื่อ “ท้าวสิงห์ทอง” “ท้าวคำสร้อย” “ท้าวโพธิ์ไทร” “ท้าว
หลวงบน” ฯลฯ

เทวดาผู้หญิง ชื่อ “นางอ่อนน้อย” นางเกศเกล้า” นางเทพธิดา” ฯลฯ เป็นต้น

* ก่อนที่จะถึงวันทำพิธีลงผีฟ้า ผู้เป็นเจ้าของบ้านหรือเจ้าภาพของงานจะบอกเชิญไปยังบ้านอื่นๆ ที่เป็นญาติกัน หรือมีการนับถือผีฟ้า เทวดาเช่นกัน ให้มาร่วมงานด้วย โดยเชิญคนเข้าทรง ซึ่งส่วนมากจะเป็นผู้หญิงสูงอายุ ซึ่งเคยเป็นผู้เข้าทรงอยู่แล้วมาร่วมพิธี ประมาณ 10-15 คน

ผู้เป็นเจ้าภาพของงานจะต้องเตรียมสร้างปะรำพิธีขึ้นเพื่อใช้เป็นบริเวณสำหรับเข้าทรง และรำยรำ ซึ่งภาษาพื้นเมืองเรียกว่า “ชวง” ซึ่งก็คือ “เวที” สำหรับประกอบการทำพิธีและรำยรำนั่นเอง

ปะรำที่ใช้เป็น “ชวง” หรือเวทีนั้นสร้างขึ้นชั่วคราวขนาดกว้างยาวประมาณ 5x10 เมตร หลังคาใช้ทางมะพร้าวปกคลุม เพื่อป้องกันแดดและน้ำค้างในเวลากลางคืน มียกพื้นเพียงเล็กน้อยสำหรับวางเครื่องสังเวทบูชาต่างๆ ส่วนพื้นที่เหลืออื่นๆ ให้เสื่อปูลาด โดยทั่วไปเพื่อใช้เป็นที่สำหรับรำยรำหลังจากผ่านการทำพิธีอัญเชิญเทวดามาเข้าทรงแล้ว¹

นอกจากจะกล่าวถึงความเชื่อและพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าแล้ว บุญเลิศ จันทรยังได้กล่าวถึงการเตรียมสถานที่และการตกแต่งบริเวณทำพิธีพ้อนผีฟ้าไว้ว่า

“ปะรำพิธีจะต้องประดับด้วยทางมะพร้าว ต้นกล้วย ต้นอ้อยและดอกไม้ ใบไม้ที่สวยงามต่างๆ ที่นำมาใช้ประดับตกแต่ง ที่ผู้เขียนจำได้ติดตามจนถึงทุกวันนี้คือ “ดอกลำดวน” ทั้งดอกและใบ “ลั่นทม” ซึ่งชาวบ้านแถบนั้นเรียกกว่า “ดอกจำปาลาว” ซึ่งกำลังบานสะพรั่งอย่างมากมายอยู่บริเวณวัด ผู้เขียนได้เคยไปร่วมช่วยเก็บดอกไม้เหล่านี้นำมาช่วยกันร้อยลงม่านมะพร้าว แล้วนำมาประดับตกแต่งห้อย

¹ บุญเลิศ จันทร, แคนเครื่องดนตรีพื้นเมืองภาคอีสาน (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2531), หน้า 52-53 .

ระยำ ตามบริเวณปะรำพิธี และเคยนำมาร้อยขดเป็นวงสำหรับสวมศีรษะเทวดา ผู้ลงมาเข้าทรง นอกจากนั้น ยังเคยช่วยกันผูกข้าวต้มมัด (ข้าวต้มกล้วย) ข้าวต้มจ้ำง ข้าวต้มหมู กล้วย อ้อย และขนมมมเนยต่างๆ ให้ห้อยระยงระยงมาจากหลังคาปะรำ ได้ระดับกับศีรษะหมอแคน และเทวดาผู้เข้าทรง เวลายืนขึ้นรำรำเพื่อเทวดาหรือผีฟ้า จะได้เด็ดดึงเอามาป้อนหมอแคน เวลาเกิดความสนุกสนาน”¹

ในหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน ของธนาคารไทยพาณิชย์ได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีและการนับถือผีของชาวอีสานไว้ว่า

“การนับถือผีเป็นประเพณีของชาวอีสานมาแต่โบราณก่อนที่จะมีการนับถือพระพุทธศาสนา ชาวอีสานเชื่อว่าดวงวิญญาณของบรรพบุรุษยังคงอยู่คงคอยดูแลให้ความคุ้มครองแก่บุตรหลานอยู่ เพื่อให้บุตรหลานอยู่เย็นเป็นสุข และกระทำความดี คือความรักใคร่กลมเกลียวกัน จึงมีการรวมกันกระทำพิธีกรรมเพื่อแสดงความเคารพบูชาบรรพบุรุษของตนโดยการนำเอาอาหาร หรือขนมที่บรรพบุรุษชอบรับประทานมาตั้งบวงสรวงบูชา และดอกไม้ธูปเทียน ตามแต่จะได้มีและมีเครื่องขอขมา ขอพรจากวิญญาณของท่านเหล่านั้น เจ้าพิธีจะกล่าวเชิญให้ดวงวิญญาณนั้นมาเสวยหรือกินด้วยคำอันไพเราะ เป็นบทกลอนประกอบดนตรีพื้นเมือง คือ แคน และกลอง พร้อมจึงให้จังหวะ จึงเกิดพิธีเลี้ยงผีขึ้นเรียกว่า เลี้ยงผีเชือ

การนับถือผีเชือผีบรรพบุรุษ มีปรากฏในนิทานขุนบุญสมหรือขุนบรมราชา ตอนพญาแถนหลวงสั่งสอนไว้ว่า “ เมื่อพ่อแม่ผู้ตายแล้วให้เขียนทรากส่งสักการให้ส่งข้าวส่งน้ำไปให้กิน ให้ปลูกเถียงให้อยู่ (ศาล) ให้ฮ้อยมากินข้าวกินน้ำ หากสุทำไม่ได้ ก็ให้จัดแต่งสำหรับตั้งไว้ในเรือนแล้วเรียกให้มากินตั้งนี้เป็นต้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าธรรมเนียมการนับถือผีมีหลักขันธ์มีมาแต่โบราณ คำสอนนี้ชาวอีสานสอนกันต่อๆ มาว่า

¹ บุญเลิศ จันทร , แคนดนตรีพื้นเมืองภาคอีสาน , (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์ , 2531) , หน้า 51 – 52 .

“เจียมผีเดมา เจียมเจ้ายืน” (ย่าเกรงผีจะอยู่จนแก่ ย่าเกรงเจ้าจะมีอายุยืน) บ้านเมือง จึงจะมีความเจริญรุ่งเรือง การนับถือผีจึงเป็นชีวิตจิตใจของชาวอีสานมาแต่ครั้งโบราณ

เมื่อสมัยพระเจ้าโพธิสารราชเป็นเจ้าผู้ครองหลวงพระบาง พ.ศ. 2063-2093 ทรงได้พระนางยอดคำทิพย์ ราชธิดาพระเจ้าเชียงใหม่เป็นมเหสี ได้มีพระราชโอรส ประกาศชักชวนให้เลิกการนับถือผี ดังปรากฏในหนังสือวรรณคดี อีสานเรื่อง พระเชตุพน ซึ่งมีเนื้อเรื่องกล่าวถึงการนับถือผีเป็นบาป โดยอ้างว่าผู้ที่ไปสืบทอดศาสนา ในชมพูทวีปนั้นไปพบเปรตต่างๆ ขณะเดินทาง แล้วเปรตเหล่านั้นสั่งความมายังมนุษย์ ขออย่าได้กระทำความบาปกรรม วรรณคดีเรื่องนี้ได้มีการอ่านกันในงานบุญต่างๆ ในสมัยอดีตด้วย แต่การนับถือผีก็ยังไม่สิ้นไป แม้ในนครหลวงพระบาง เมื่อมีพระมหากษัตริย์ อยู่ในวันสังขานล่อง (งานบุญสงกรานต์) พระเจ้ามหาชีวิตต้องเสด็จลงน้ำพระและ ทอดพระเนตรการฟ้อนผีปู่ย่าเป็นประจำ”¹

จากรวรรณ ธรรมวัตร ได้กล่าวถึงการกำเนิดของหมอลำไว้ในเรื่องบทบาทของ หมอลำต่อสังคมอีสานไว้ว่า

“พญาแถนผู้เป็นใหญ่บนสวรรค์ ได้ส่งลูกหลานลงมาเกิดในเมืองมนุษย์ ครั้นอยู่ต่อๆ กันมา มีความเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดขึ้น ไม่มียารักษาโรค จึงได้ไต่เถาวัลย์ ที่ เรียกว่า เครือเขากาด ไปกราบทูลพญาแถน พญาแถนบอกว่าถ้ามีใครเจ็บป่วย จงแต่ง เครื่องบูชาอันประกอบด้วย ดอกไม้ ธูปเทียน เพื่อบอกเล่าระลึกถึงพญาแถน และปู่ย่า ตายาย โดยพูดถ้อยคำที่อ่อนหวาน งดงาม ด้วยทำนองที่ไพเราะ เมื่อพญาแถนทราบ จะลงมาช่วยรักษา”²

¹ ธนาคารไทยพาณิชย์, สารานุกรมวัฒนธรรมอีสาน, หน้า 259.

² จารวรรณ ธรรมวัตร, บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสาน (วัฒนธรรมพื้นบ้าน : ศิลปกรรม เล่ม 2) (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 138.

นอกจากความเชื่อเรื่องผีฟ้า ในงานเขียนของบุคคลต่างๆ ก็ได้กล่าวมาแล้ว ความเชื่อเรื่องผี และการพ้อนรำ ผีฟ้า ยังได้ปรากฏอยู่ในตำนานและวรรณกรรมที่สำคัญของชาวอีสานด้วย

ดังในพงศาวดารล้านช้าง ในประชุมพงศาวดาร เล่ม 1 ภาคที่ 1 และ 2 ได้กล่าวถึงความเชื่อ เรื่องผีฟ้า ผีแถนไว้ดังนี้

“กาลเมื่อก่อนนั้น ก็เป็นดินเป็นหญ้าเป็นฟ้าเป็นแถน ผีแลคนเที่ยวไปหากันบ่ขาด

เมื่อนั้นยังมีขุนใหญ่ 3 คน ผู้หนึ่ง ชื่อขุนคาน อยู่สร้างบ้านเมืองลุ่ม กินปลา เอ็ดนาเมืองลุ่มก่อนข้าว เมื่อนั้น แถนจึงใช้ให้มากล่าว แก่คนทั้งหลายว่า ในเมืองลุ่มนี้กินช้างให้บอก ให้หมาย กินแลงกินงายก็ให้บอก แก่แถน ได้กินขึ้นก็ให้สงขา ได้กินปลาก็ให้รอยแก่แถน เมื่อนั้นคนทั้งหลายก็บ่ฟังความแถน แม้ใช้มาสองที่สาม ที่ก็บ่ฟังหันแล

แต่นั้นแถนจึงให้น้ำท่วมเมืองลุ่ม ลืดเลียงท่วมเมือง เพียงละลาย คนทั้งหลายก็ฉิบหายมากนักชะแล

ยามนั้นปู่กลางเชิงและขุนเด็ก ขุนคาน รู้ว่าแถนเคียดแก่เขาๆ จึงเอาไม้ขาแรงเอ็ดแพ เอาไม้แปงเรื่อนเอ็ดพวง แล้วเขาจึงเอาลูกเมียเข้าอยู่ในแพนั้น แล้วน้ำจึงพัดเขาขึ้นเมืองบน ขนเอาเมืองฟ้าพูนแล

พญาแถนจึงถามเขาว่า สูจักมาเมืองฟ้าตุนีเอ็ดสัง เขาจึงบอกเหตุการณ์ทั้งหมด พญาแถนจึงว่าตุนีให้

ไปกล่าวแก่ผู้สองสามทีให้ยำแถน ยำผีเฒ่า ยำเจ้ายีน
กาย สู้สั่งบ่ฟังคำกุจิงเท่าสุแล้ว.....

.....เมื่อนั้นปู่กลางเชิงเล่าบอกให้เขา รักพ่อเลี้ยง
รักแม่เลี้ยง เคารพยำเกรงผู้เฒ่า ผู้แก่เท่าตนเขาแล อยู่
หึ่งนานไปพ่อแม่เขาก็ตาย ท่านปู่กลางเชิงเล่าบอกให้เขา
ไหว้พ่อแม่ เขาแล้วให้ส่งสการ เมียนซากผู้งออกทางฮูซึ
นั้น ให้ฝังเสียแล้วแปงเถียงกรมไว้เล่า ให้ไปส่งข้าวสงน้ำ
ทุกวัน คั้นเขาไปบได้ ปู่กลางเชิงบอกให้แต่งเพื่อนข้าง 6
หลังไว้หิ้วห้องเรือนเขา แล้วให้เขาเรียกพ่อแม่เขาผู้งตาย
นั้นมากินหั้นแล.....

.....แถนจึงสั่งสอนขุนบุญลม ผู้เป็นท้าวเป็นพระยา
ในกลุ่มฟ้านี้ว่า ไทยความให้ออกหาขุนความ ไทยวีให้อ
ออกหาขุนวี ไทยเลิงให้ออกหาขุนเลิง ไทยเลนให้ออก
หาขุนเลน ไทยลอให้ออกหาขุนลอ แถนแต่งเล่าจึงว่า
กับขุนบุญลมดังนี้ ตั้งแรกแต่นี้เมื่อหน้าชาวเมืองให้เฮ็ด
แหวนเฮ็ดหัวสังแก่ล่ำม ให้แถนแต่มีมือลวงคะล่ำแก่ผู้ชาย
มีอรวายให้คะล่ำแก่ผู้หญิง เดือนเจียงให้คะล่ำพื้นมีอกด
มีอกาบเดือน ให้คะล่ำพื้น มีอเต่ามีอระวาย พักบาท
อย่าราน พักบาทขวานอย่าป้า ฟินหาน้ำอย่าตัก สาก
อย่าตำอย่าร่อน ได้จึงจะดีก็สุตาย"¹

¹ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 1 ภาค 1 และ 2 , หน้า 389-395 .

สนอง คลังพระศรี ได้อธิบายความหมายของคำว่า "ล่อม" ที่ปรากฏในตำนานขุนบรม (บรม) ไว้ว่า "ล่อมที่เวลานี้ก็คือ "หมอมผี" หรือผู้ประกอบพิธี และที่น่าสังเกตว่า มักจะเป็นผู้หญิง"¹

และในเรื่องเดียวกันนี้ได้กล่าวถึง การฟ้อนผีฟ้า ประเพณีการขับลำ และการฟ้อนที่ปรากฏในวรรณกรรมของอีสานไว้ดังนี้

"ในตำนานท่ายี่ - บาเจียง เรียกล่อมหรือหมอมผีประจำเมืองมาทำพิธี
อัญเชิญแกนลอลงมาช่วยรบ ท้าวสูงหรือเจืองดังโคลงว่า

“ สูจ้ง ทั้นนางใยแม่เมือง	ผีม้อน
มาขับขึ้นขอแกนลงช่วย	เฮาเทอญ...
เมื่อนั้น ผีสุนเข้านางใย	คุณปี
เนอ เนอ เอ็นคินงค้อม	สิ้นสาย”

อีกเรื่องหนึ่งคือ เรื่องขูลูนางอ้ว นิทานพื้นบ้านเก่าแก่ของอีสาน กล่าวถึงตอนที่แม่ขูลูและนางอ้วเชิญล่อมเมืองมาประกอบพิธี “เสี้ยงสายแนน” ซึ่งเป็นพิธีเสี้ยงทายดูเนื้อคู่ของป่าวสาวว่า

“ บัดนี้เฮาจักมาขอเหล่น	สายแนนเต้าช่วง
ใช้แม่หม้อน	เมื่อสิ่งเบ็งแนน”

อีกตอนหนึ่งกล่าวถึงที่แม่หม้อนกลับจากเมืองแกนว่า

“ ค้อมว่าแล้ว	ลงจากแกนหลวง
ถึงเมืองเพียง	กล่าวจาคำน้อย
บัดนี้เฮาจักไปสุญเข้า	นางหม้อออกปาก
เว้าแต่น้อย	กระบวนเบื่องม่วนงาม

¹สนอง คลังพระศรี, "หมอมผีกับหมอแคน," วารสารศิลปวัฒนธรรม (มิถุนายน 2541) ,142 .

แต่นั้นเพียผีเข้า
 อย่างง่าง่า

สูญนางออกปาก
 หั่งพ็อนแก่งวี"

ถ้าสังเกตจะเห็นว่า การทำพิธีของหมอผีไม่ได้กระทำเพียงลำพังคนเดียว หากแต่ต้องมีผู้ช่วยคนสำคัญ ก็คือนักดนตรี โดยเฉพาะ "หมอปี" หรือ "หมอแคน" ซึ่งขาดไม่ได้ เพราะหมอผีจะต้อง"พ็อน" และ"ขับ" คือ เปล่งเสียงร้องประสานเข้ากับเสียงดนตรี พิธีจึงจะสมบูรณ์¹

แต่กระนั้นก็ได้หมายความว่า ความศักดิ์สิทธิ์ ของพิธีกรรมบูชาแถนจะหลุดพ้นจากความสวຍ ความงาม ความไพเราะ ที่มนุษย์ปุถุชนคนธรรมดาผู้สีกและสัมผัสได้ เนื่องจากขณะที่หมอผี "พ็อน" และขับประสานเข้ากับเสียงปี หรือแคนนั้น ได้สร้างความบันเทิงไปพร้อมๆ กันด้วย โดยเฉพาะการขับในประเพณี "ลงช่วง" หรือ "เต้าช่วง" ค่อนข้างเน้นความบันเทิงมากกว่า พิธีกรรมความศักดิ์สิทธิ์ ดังเห็นได้จากบรรยากาศการกระทำพิธีในวรรณกรรมเก่าแก่ เช่นทำวฮู่่ง หรือเจื่อง กล่าวถึงตอนที่นางง้อมทำพิธี "ลงช่วง" หรือ "เต้าช่วง" ว่า

... เดือนสามเสียงดารา	เฮื่องส่อง
ระดูดอกไม้บานพร้อม	แคไฟ ฯ...
เฮออย่าซ้าตกแต่ง	เฮวพลัน
เขาก็ ปุ่นเป็องประดับแต่งการ	เลยแล้ว ฯ
ประดับเครื่องพ้อมเลยแต่ง	มะฮามหลวง
เดาดีพ้อมทุกหลวง	ปูลาด
สาวก่าวเค้าหัวหอม	ซึนบาน ฯ
ประดับเครื่องพ้อมเฮื่องอาส	นากอง
กางพีดานม่านกาง	เปนห้อง
ขันแซตั้งชาวสอง	เฮียงฮาด
ขันแจกตั้งพูล้อย	ใส่สลา

¹ เรื่องเดียวกัน หน้า 142 .

	ประดับดอกไม้เสียงอัน	เป็นถัน
	ดวงมาลาเยอมก่อง	แกมกำน
เขาก็	เที่ยวทั้นน้อยนางอินท์	เต้าช่วง
	คุณลากย่องหลายฮ้าน	เฮือคำ ฯ...

เมื่อจัดเตรียม ตกแต่งสถานที่เรียบร้อยแล้ว ก็เริ่มทำพิธีโดยนักดนตรีบรรเลงก่อน จากนั้นหมอมณีก็จะ “ขับ” ดังโคลงที่ว่า

“....	สองชอกเทียนเสียงปี	พมแคน
	ฮมฮม นันชู่พาย	หุมพ้อม
เขาก็	เชิญโยเจ้าแสงทอง	ช้อยซัง
	น้องแผ่นผู้คิงค้อม	ฝ้ายเพียง
	สว่า ๆ ก้องทุกที่	มะฮามขวาง
ฮม ๆ	ชาวเซียงเคือกกล่าวหัว	หุมย่อง
	นางโยสร้อยเสียงหวาน	ขับช่วง
เขาก็	พมปีพ้อมหลายก้อง	ก้อมเสียง
ดูก็	ปุนดาพ้อมทังมวน	มีคู่
	ประดับเคืองฮ้อยเสียงผ้า	ฮอบฮาว
	ขอเหนียวเจ้าล้านกาบ	คำหวา
	เฮือง ๆ วันส่งงาม	เงาซ่าย
	ถึงพยาเจ้าสวนตาน	ผงบ่าว
	เชิญท่านท้าวลงหลิน	ช่วงเพียง....

จากโคลงก็ได้บรรยายตอนที่ชาวแกนลงมาเล่นช่วงยังเมืองมนุษย์ว่า

“ฮอง ๆ เนื้อชาวบน	คิ้วคาด
หลังล้าป้องแขนส้วย	สิ่งเหล่าฯ

พินพาดพร้อมเสียงปี่	นันทน์เนือง
สองคานเจียรระจากลง	ลาฟ้า
เนืองๆ ซ่างพังพาย	ย้อย่าง
สว่าๆ ซ้ำหลายล้าน	ลูกผี
ประดับอยู่ย้อยแถวถึ	ถันงาม
แจนๆ เสียงล้ามเมือง	แห่นถ้อย
มันก็ กอຍความด้านสามสี่	เสียงม่วน
เทือนนี้ เจ้าตีวส์้อยลาฟ้า	ฮอดเฮา

ในนิทานเรื่องชูลุนางอ้อ ก็กล่าวถึงพิธี “เต้าช่วง” หรือ “ลงช่วง” สอดคล้องกับ
เรื่องท้าวฮุ่งหรือเจือง ดังโคลงว่า

“บัดนี้เฮาจักมาขอเหล่น	สายแนนเต้าช่วง
ไซแม่หม้อน	เมื่อสิ่งเบ็งแนน.....
แล้วจึงจัดแจ่งเต้า	ลงช่วงสนามชัย
เสนาโฮม	ช่วงเพียงดีแล้ว
ตกแต่งแล้ว	เชิญแม่นางเทียม
ลงสนามชัย	ช่วงเพียงตระการกว้าง
ดีแก่นางเมืองย้าย	เทียมข้างแกว่งวี
พุงพุง พร้อม	เสียงเสพดนตรี พุ่นเยอ
หลายแดนโฮม	นันทน์เนืองกว้าง
แต่นั้นนางเมืองกำ	กาสิแวนฮีบ
ให้แม่หม้อน	มาตั้งแต่งตัว
ถกถายขึ้น	ผืนใหม่ทรงโฉม
จุมคำสุข	คาบมณีดวงเข้ม
แต่นั้นหมอปี่เจ้า	ชมกล่อมเสียงระบำ
เขาก็มากันเตาะ	ต่อยกลองทั้งซ้อง

แต่นั้นฝูงเขาได้	ยिनค่านางกล่าว
มือฟาดแทง	ทวงแล้วแกว่งวี
ไทป์พร้อม	เขาเป่าเนื่องระบำ
สี่ซอขับ	ต่อยกกลองทั้งซ้อง..."

หลายคนอาจจะสงสัยว่า เหตุใดหมอผีจึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีลงขวงหรือเต้าขวง ซึ่งเป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อหนุ่มสาวโดยเฉพาะ ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจากความเชื่อที่ว่า แถนเป็นผู้ให้กำเนิดและกำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ ฉะนั้นก่อนจะตกลงแต่งงานกัน จึงต้องเชิญหมอผีหรือล่ำมประจำเมืองมาประกอบพิธีเพื่อดูว่า “แนน” (เข้าใจว่าหมายถึง ดวง หรือวาสนา คล้ายๆ กับบุพเพสันนิวาสอะไรทำนองนี้) ของบ่าวและสาวสมพงศ์กันหรือไม่ ดังกรณีของทำวู้งกับนางง้อม โคลงบรรยายไว้ว่า

“แจนๆ เสียงล่ำมเมือง	แนนถ้อย
มันก็ก้อยกันเข้าด้านสามสี่	เสียงม่วน”

ถ้อยคำที่ไพเราะและพูดในท่ากลางบรรยากาศเสียงดนตรีเช่นนี้ สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นคำที่ปัจจุบันเรียกว่า “คำผญา” เนื่องจากเป็นคำที่หนุ่มสาวจะได้ตอบกัน¹

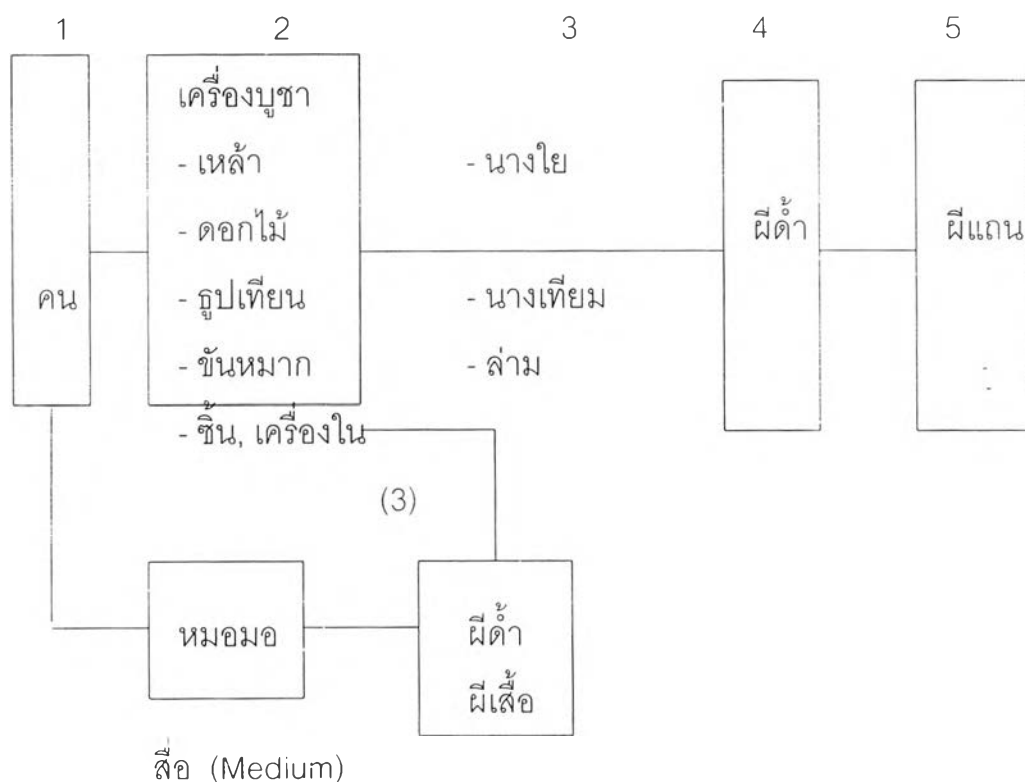
ที่ยกงานเขียนของ สอนอง คลังพระศรี มานี้เพื่อแสดงให้เห็นชัดเจนว่า แม้ปัจจุบัน การลงขวง ผีฟ้า การขับลำ การฟ้อนผีฟ้า ความเชื่อรูปแบบพิธีกรรม ในหมู่บ้านพระยีน ยังคงปฏิบัติดังที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรม โดยมี การลงขวง การจัดแต่งสถานที่ การขับลำเชิญผี ที่เคารพลงมาเข้าเทียมผู้เข้าพิธี ให้มาเล่นสนุกสนานด้วยการฟ้อนรำ มีหมอแคนเป่าแคน ไม่ขาดเสียงทั่วบริเวณ ในขณะที่ลงขวงฟ้อนรำ ก็จะมีการพูดคุยเจรจากันเป็นคำที่ไพเราะที่เรียกว่า คำผญา และมีการขับลำได้ตอบกันด้วย แสดงให้เห็นว่าพิธีลงขวงนี้ได้สืบทอดต่อเนื่องกันมาอย่างยาวนาน นับเป็นระยะเวลา

¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 143-144

หลายร้อยปี ความเชื่อและการปฏิบัติก็ยังสืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดสาย ซึ่งขั้นตอน และพิธีกรรม ของพิธีลงขวง จะได้เสนอในหัวข้อต่อไป

และในงานเขียนแนวคิดและฮัตคองในมหากาพย์ เรื่องทำวอฮุง ทำวเจ็อง ของ ดวงเดือน บุนยาวง นักวิชาการลาว ได้อธิบายเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีฟ้า ไว้ดังนี้

"ถึงว่ามีผีอยู่หลายประเภทสิงสถิตอยู่คนละแห่งที่ แต่ก็หากมีสายสัมพันธ์ ต่อกัน เช่น เวลาจะเรียกเชิญผีฟ้า ผีแถน ก็จะต้องอาศัยผีเรือน เวลานางง่อมอยากได้ลูกผู้เก่งกล้ามาเกิดด้วยได้ทำพิธีขอลูกกับแถน จำต้องได้อาศัยผีด้าอยู่เรือนก่อน ผีด้าไปแจ้งข่าวให้แถนลง ดั่งแผนผังการติดต่อระหว่างคนกับผี

ลักษณะการเชิญผีฟ้าลงมาเทียม เห็นมีอีกตอนหนึ่ง เวลานางจ้อมเชิญแกนลง
มาเต้าช่วง ในนี้ใช้นางใยเป็นผู้เทียม ให้วิญญาณแกนเข้าอยู่เหมือนกัน

หอมกินคู้ฮฮฮ่วง	สมจัน
สาวก็แหนความเชิญเหนียวลม	ลงพ้อม
ผีก็ผันสูนเข้าถือนาง	คุมปี
เนือดๆ เป็องคิงค้อม	สั้นสาย
สว่าๆ ก้องทุกที่	มะฮามขวาง
ฮมๆ ชาวเซียงเคือก่าวหัว	หุมย่อง
นางใยส้อย เสียงหวาน	ขับช่วง
เขาก็พมปีพ้อมหลายก้อง	ก้อมเสียง
เมื่อนั้น คว่าๆ หน้าลมล่อง	เลยจา
เฮียงคำควนก่าวสาว	แหนถ้อย
ดูเครื่องเก็งยาพ้อมทั้งมวล	มีมาก
น้องแผ่นเจ้าคำซ้อย	แต่งตาม

สรุป ลักษณะการเชิญผีแกนอยู่เมืองฟ้า ลงมาเยี่ยมยามอยู่เมืองคน
เป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏเกิดขึ้นในบางโอกาส จุดประสงค์ก็คือการมาเยี่ยมยามถามข่าว
ร่วมม่วนชื่น คล้ายๆ กับว่าเป็นเชื้อเดียวกัน”¹

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้สรุปความเชื่อเรื่องผีและความสำคัญของการนับถือผีที่
สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องผีฟ้า ของชาวอีสานไว้ว่า “ผีเป็นอำนาจที่คอยปกป้อง
ระเบียบกฎเกณฑ์ และความสงบสุขในสังคม กลุ่มทางสังคมที่มีความสำคัญมากคือ
ครอบครัว ก็แวดล้อมอยู่กับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องผีปู่ย่า ตายาย นอกจาก
พิธีกรรมเลี้ยงผีซึ่งทำให้เกิดการชุมนุมวงศาคณาญาติ ที่ถือผีสายเดียวกันอย่างกว้าง
ขวางแล้ว ผีบรรพบุรุษยังควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มด้วย โดยเฉพาะพฤติ

¹ ดวงเดือน บุญยาวง . แนวคิดและฮีคอง ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง . หน้า 148-150 .

กรรมทางเพศของหญิงสาว เนื่องจากการแต่งงานสัมพันธ์อยู่กับการสืบทอดกรรมรดกและ
 ญาติ ฝึบบังคับให้การเลือกคู่ของหญิงสาวต้องเป็นไปตามระเบียบแบบแผน รองรับ
 อำนาจของกลุ่มเครือญาติฝ่ายหญิง ที่มีมาตามประเพณีให้สามารถควบคุมชายซึ่งเป็น
 คนนอกเพิ่งเข้ามาใหม่ในกลุ่มได้

ฝึบบังคับให้ความสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติเป็นไปอย่างราบรื่นในระดับหนึ่ง
 เพราะการทะเลาะเบาะแว้งในกลุ่มเครือญาติทำให้ผีไม่พอใจและอาจให้ผลร้ายแก่กลุ่ม
 ทั้งหมด หากไม่ช่วยกันแก้ไขประนีประนอมก็จะเกิดอุบาหวิ์แก่กลุ่ม

กลุ่มทางสังคมที่ใหญ่กว่ากลุ่มเครือญาติก็อาศัยผีเป็นเครื่องมือจรรโลงเอาไว้
 เช่นผีปู่ย่าซึ่งชุมชนใช้เป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมของชุมชน เช่นการเซ่นไหว้
 ก่อนการยิงบั้งไฟในภาคอีสานหรือเสื่อบ้านและการไหว้ผีมดผีเม็ง ในภาคเหนือ เป็นต้น
 เมืองใหญ่ๆ เช่นเชียงใหม่มีการประกอบพิธีสืบชะตาเมืองทุกปี ตามแจ่ง (มุมเมือง)
 สำคัญ หรือตามประตูเมืองในทิศต่างๆ ก็เกี่ยวข้องกับผี พิธีบูชาเสาศิลาแลงสัมพันธ์กับ
 เจ้าหลวงคำแดง ซึ่งเทียบได้กับเสื่อบ้านของเชียงใหม่ นั่นเอง ไม่ต่างจากความนับถือ
 ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองในกรุงเทพ

ผีเข้าไปทำให้ความเจ็บไข้ได้ป่วยของบุคคลเป็นปัญหาร่วมกันในชุมชน . เพราะ
 พิธีการไล่ผีให้แก่คนเจ็บดึงเอาผู้ใกล้ชิดในชุมชนให้เข้ามาร่วมในพิธี เป็นการรักษา
 พยาบาลความเจ็บไข้ได้ป่วยทางจิตใจและสังคมไปในตัว"¹

จากเนื้อหาดังกล่าวได้ตรงกับประสบการณ์และการศึกษาวิจัย ของผู้วิจัยเอง
 เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีในสังคมอีสาน ยกตัวอย่างเช่น ในครอบครัวอยู่ในกลุ่มที่นับ
 ถิ่นผีฟ้า เมื่อสามีและภรรยาทะเลาะกันขึ้น ทางญาติข้างแม่ของภรรยาที่นับถิ่นผีฟ้า

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "วัฒนธรรมจริยธรรมไทย," วารสารศิลปวัฒนธรรมไทย
 (กรกฎาคม 2541), หน้า 119 .

ต้องให้สามีและภรรยาหาขันดอกไม้ (ดอกกลิ่นทม) มาสมาธิโดยเชื่อกันว่า ผีเจ้าผีนาย (ผีฟ้า)ไม่พอใจญาติผู้ใหญ่จะเข้ามาปลอบประโลม และมักพูดด้วยคำไพเราะว่า "ผีเจ้าผีนาย ไม่ทิ้งไม่ประ" และอีกกรณีหนึ่ง ในการลงภาคสนาม สังเกตพิธีลงช่วง ในหมู่บ้านพระยีน มีชาวบ้านสามภรรยาคนหนึ่ง มีเหตุทะเลาะกันด้วยสามีภรรยาบ่อย ในขณะที่ทั้งสองเข้าร่วมพิธีในพิธีการลงช่วงอยู่นั้นญาติผู้ใหญ่ ที่เป็นนางเทียม เข้าร่วมพิธีบูชาผีฟ้าเหมือนกัน จะเล่นลักษณะแบบละครประชุดโดย แต่งตัวเป็นผู้หญิงสาว ขับลำเข้ามาเกี่ยวสามี ที่ไปมีเมียชื่อนั้น ผู้ที่เข้าร่วมพิธีต้องบอกให้สามีภรรยาคนนั้นไปหาขันดอกไม้ (ดอกกลิ่นทม ใส่ในจาน)เข้าไปขอสมาลาโทษญาติผู้ใหญ่ นั้น ญาติผู้ใหญ่ที่เป็นนางเทียมก็จะขับลำสั่งสอนให้สามีภรรยาคนนี้ ให้ปองดองกัน และสั่งสอนผู้ชายเกี่ยวกับเรื่องเมียชื่อนั้น เป็นต้น และมีหลายกรณีที่ผู้เข้าร่วมพิธีมีปัญหาต่างๆ เหล่านางเทียมผู้เข้าร่วมพิธีในการพ้อนผีฟ้า นั้นก็จะเข้าไปปลอบประโลมและในขณะนั้นทุกคนสามารถระบายความทุกข์ ความกดดัน ความเครียดได้ โดยทุกคนเชื่อว่าผู้เข้าร่วมพิธีในขณะนั้นคือญาติพี่น้องที่เป็นผีฟ้า ที่มาจากเมืองในอุดมคติเดียวกันทั้งสิ้น

จากเนื้อหาทั้งหมดที่ผู้วิจัยได้ยกมาในงานวิจัยนี้ได้มีเนื้อหาสอดคล้องและใกล้เคียงกับความเชื่อ พิธีกรรม การปฏิบัติในเรื่องผีฟ้า ในหมู่บ้านพระยีนในปัจจุบัน ดังที่จะได้กล่าวถึงความเชื่อ เรื่องผีฟ้าในหมู่บ้านพระยีนดังนี้

ดังได้กล่าวมาแล้ว ในประวัติกลุ่มชนของชาวบ้านพระยีนที่ได้อพยพมาจากเมืองชนบท และเป็นกลุ่มชนมีวัฒนธรรมสืบเนื่องมาจากอาณาจักรล้านช้างในสมัยโบราณ ดังนั้นความเชื่อเรื่องผีฟ้าย่อมมีมาด้วยไม่เสื่อมคลาย ทุกคนในหมู่บ้านจะให้ความสำคัญมากโดยกล่าวกันเสมอว่า เป็น "ฮีดพ่อ คองแม่" (จารีตของบิดาครรรลองมารดา) ที่จะต้องรักษาไว้

จากการศึกษาเรื่องความเชื่อผีฟ้าในหมู่บ้านพระยีน มักจะกล่าวกันว่า เป็นความเชื่อมาตั้งแต่ครั้งอยู่เมืองชนบท จากการสัมภาษณ์นางจันทร์ กองเจริญ ชาว

บ้านอายุ 61 ปี ผู้เป็นผู้ติดตามนางดาว พานโน ผู้เป็นนางเทียมทำพิธีฟ้อนผีฟ้า ได้ให้ข้อมูลไว้ว่า

“ผีฟ้านี้มาจากเมืองสิมมาหรือเมือง สิมมา ชื่อว่านางจำปา มาเข้าทรงเพื่อรักษาช่วยเหลือผู้คน”¹

และจากคำขบถำ ของนางดาว พานโน ผู้เป็นนางเทียม ทำพิธีฟ้อนผีฟ้า ในปัจจุบันได้กล่าวถึงประวัติ นางจำปา ที่เชื่อกันว่าเป็นผีฟ้าที่มาจากเมือง สิมมา ดังนี้ (ถอดความจากเทพบันทึก รักษาคนโรคจิต บ้านโนนสมบูรณ์)

“ค้นว่าตั้งแต่กัซ้อยกะเนาในห่อง สิมมาทอง เมืองใหญ่
นางจำปาก็อยู่พุ้น นางมโนราก็อยู่พุ้นละ
หานี้ผู้ใดเป็นว่าชื่อพ่อชื่อแม่ ของนางที่เมืองสิมมา
ค้นว่า-สิมมากว้างมณฑล เมืองใหญ่
เพิ่นบ่เกิดเดื่อร้อนการร้อนเรื่องใด
มีพระยาเมืองเฒ่า สุดใจ เป็นชื่อ
พิมพาให้สุดใจ เป็นแม่
ประทุมมาเทวี ศรีแก่นไต้เป็นเหง้าย่าเมือง
ค้นว่าพวดย่าพุ้น พวดย่าทองคำ
เป็นเลี้ยงสงกา พระพี
สงกาอ้ายทูลหัว เป็นลูกพ่อพระยาเพิ่มเดื่อ
จำปาซ้อย เป็นลูกสาวหลังพระนาเมืองใหญ่ใหญ่...”

เนื้อหาต่อไปได้กล่าวถึง นางจำปา เป็นลูกเจ้าเมือง สิมมา (สิมา) ติดตามหาพี่ชาย ชื่อท้าวสงกา ที่ออกจากเมืองไป มาติดตามหาพี่ชายและได้พบพี่ชาย ที่บ้าน

¹ สัมภาษณ์ นางจันทร์ กองเจริญ อายุ 61 ปี ผู้ติดตามนางเทียมทำพิธีฟ้อนผีฟ้า 24 เมษายน 2541 .

หมากเกือ สูงเนิน นางจึงได้พาพี่กลับเมืองสิมา เมื่อกลับมาแล้ว พ่อนางจำปา จึง
ได้ให้นางจำपालงมาเป็น "หมอเต๋ายายาพี่น้องหมู" เนื้อความต่อไปได้ขับล่าวว่า

“บัดนี้ พ่อเมืองเคยค้นว่าอายนี้เ็น สิ่งแล้ว
 ข้อยกะออกจากห้องสิมาทอง มาย้าวยาว
 ลงมาถ้ำชนละบทคำเมืองใหญ่
 มาคาค้างชนละบทคำดั่งอยู่เต็นเต็น
 ข้อยมาหาคนทรงได้สี่ทรงไปกะชอบท่า
 ข้อยมักสูญนี้ ไผห้ามกะบ่ฟัง
 ตั้งแต่ก็คนทรงข้อย ชื่อนางลีเป็นชื่อ
 ขุนวิจัยอายชายบาเจ้าคุณพี่
 เพิ่มเป็นพ่อศรีเมืองข้อย หมอฮอยฮอยยศใหญ่ๆ
 เนาอยู่ถ้ำชนละบทคำเมืองเก่า ข้อยพุ่นนา
 ตั้งแต่กินอ ข้อยกะลงมาค่างชนละบทคำเกินลำบาก
 หนองกองแก้ว ชนละบทคำเกินลำบาก
 หนองกองแก้วชนละบทคำปั้นบ่อยู่เด้อพี่
 ไผผู้มาจึงขึ้น ดันน้ำบ่อยู่หนอง
 บัดว่าชาว ละคอนห้อง สิมาทองมาบ้นอับ
 ข้อยจั่งบะบนให้คำพะไมมาชูข้อย
 ให้ชาวนครห้องสิมาทองมาบ้นช่วย แน่เด้อ
 มาบ้นหนองกองแก้วชนบทชน...
 สารุเนื้อ ขอให้ชาวละคอนห้องสิมาทองมาบ้นช่วยแน่เด้อ
 ข้อยชิมีส้อยสังวาลย์ เคียนคาด
 มีทั้งแหวน ไส้ก้อย กะจรรนอยใส่หู
 มีทั้งได้ผู้ใจัน หมูโตนทั้งคู่

บ้านหมากเกือ อ.สูงเนิน ตัดถนนมิตรภาพ ระหว่าง สระบุรี-นครราชสีมา ใน
 อำเภอสูงเนิน นี้มีเมืองเก่าเป็นโบราณสมัยทวารวดีคือเมืองสิมา (ผู้วิจัย)

มีทั้งหมากพร้าว ส้ม หัวขอมทั้งสี่
 สีกาก่อน ยอม้วนมอบถวาย
 หนองกองแล้ว ชนละบทคำจั่งป็นอยู่
 แหและซ้อนจั่งได้ลงมมาตัมสู่ ตั้งแต่พุ่นปวงนี้ต่อมา
 บัดนี้ซ้อยกะเนาในห้องชนละบทคำแสนลำบาก
 พ่อศรีเมืองอ้ายขุนวินัย ฮ้ายแห่ง
 เพื่อนกะติว่าเจ้าโต้ง โหล่งแนวผีทรงเพิ่มอายหมู่
 ยามมือเข้าเพื่อนกะว่าความแดง
 นามมือแลงเพื่อนกะว่าความส้ม
 สมพองายเพิ่มกะเ็นด่า
 พองเพื่อนควาเอาสีนาคทองเปีย มายิงซ้อยสวดสุข...
 ตั้งแต่กัหนองชนละบทพุ่น มีมเหศักดิ์หลักเมือง
 เป็นที่ยัง พวกควานข้างลงมา กะได้เพ็ง
 เพิ่มไปค้องข้างได้ ถวายให้มเหศักดิ์ หลักเมือง
 ชนละบทพุ่นละอื่อพ่อ
 ซ้อยกะจั่งได้ขึ้นขี่ข้างมานำพ่อคำเด
 พ่อคำข้างบักสำอวยศใหญ่ๆ ไปอยู่ใสซ้อยกะบ่ออยู่แล
 ซ้อยกะเหลียวมาถ้า หนองพระยีนคำสั่งมา เป็นดาอยู่แทนอ
 ซ้อยกะจั่งลงจากข้าง บักสำอวยศใหญ่ใหญ่
 มาชมซ้อนกะทรงออนผู้ใหม่
 ซ้อยกะมาอยู่ซ้อนสีทรงนางผู้ใหม่
 หนองพระยีนผู้ใดละเป็นผู้สร้าง
 พ่อใหญ่เมืองกางเป็นผู้ช่าว ผู้สาว ซ้อยไปพ่อลูกสาวเพิน
 ซ้อยกะมาอยู่ซ้อนทรงแก้วแก่นสมร”

จากเนื้อความในบทขับลำนี้จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับประวัติของกลุ่มชน คือ นางจำปา (ผีฟ้า) ได้ลงมาเข้าทรงนางลี เมืองชนบท โดยมีสามีชื่อขุนวินัย ไม่พอใจ นางจำปา (ผีฟ้า) จึงมากับความซ่าง มาที่บ้านพระยีน เข้าทรง ลูกสาวนายเมืองกลาง

ตรงกับข้อมูลที่ได้สัมภาษณ์ นางจันทร์ กองเจริญ ผู้ติดตามนางเทียมเพื่อนผีฟ้า นางคำพอง คำบันเทิงใจ , นางหมูน เป้าหมั่น (เหลนนายเมืองกลาง) นางจำปา (ผีฟ้า) นี้เดิมอยู่เมืองชนบทต่อมา นางน้อย บุตรสาว นายเมืองกลาง และนางทองคำ ได้ป่วยและให้หมอรักษาที่เมืองชนบท ภายหลังจากนางน้อยได้เป็นนางเทียมเข้าทรงนาง จำปา และน้องนางน้อย คือนางธุมมา จันทร์สา ก็ได้ป่วย ต่อมาได้เป็นนางเทียมชื่อ นางบุตรศรีสร้อย เมื่อนางน้อยเสียชีวิตลง นางธุมมาได้ทำพิธีต่อ จนเมื่อปี 2518 นาง ดาว พาณโน ได้เป็นนางเทียม นางจำปา ต่อจากนางธุมมา นางธุมมาเสียชีวิตลงปี 2520 อายุได้ 104 ปี¹

นอกจากความเชื่อเรื่องผีฟ้าลงมาจากเมืองเมืองสีมาแล้ว ในการทำพิธี เช่น การรักษาโรคหรือ การพ้อนรำผู้เข้าร่วมพิธีที่มีความเชื่อในเรื่องนี้ จะมีนามสมมติโดย เป็นชื่อของชาวเมืองสีมา หรือสีมา อาทิเช่น

(ชาย) ได้แก่ ท้าวสงกา หลวงศิริ จุมพล สายยนต์ บุญจันทร์ คำพัน ขุนหาญ ขุนกัน ไพศรี สุวันดี รัศมี บั้วระพัน กุมพี กุมพา กุมพัน ฯลฯ

(หญิง) ได้แก่ นางจำปา นางบุตรศรีสร้อย บุญมี อินทะหาว สุภันละ นา สุขมณฑา จันที คำบัง แดงอ่อน มโนราห์ สีดาทอง กงหลา มโนห์รา เป็นต้น

¹ สัมภาษณ์ นางจันทร์ กองเจริญ อายุ 61 ปี , นางคำพอง คำบันเทิงใจ อายุ 70 ปี , นางหมูน เป้าหมั่น อายุ 73 ปี ให้ข้อมูล 14 เมษายน 2541

ชื่อเหล่านี้จะเป็นนามประจำตัวของแต่ละคน โดยสมมติให้เป็นเทวดามาจากเมืองสิมมา ในเวลาขบถ ผู้ที่เป็นนางเทียมก็จะเชิญเหล่าผีฟ้าที่ออกชื่อนี้มา และจะเรียกชื่อคนป่วยที่แต่งขึ้นใหม่ จะไม่เรียกชื่อจริง เพราะในการเข้าพิธี จะไม่ใช่คนที่เป็นอย่างในขณะนั้น แต่คือ เหล่าชาวเมืองสิมมาตามความเชื่อนั่นเอง

ในความเชื่อเรื่องผีฟ้าของอำเภอพระยืนนี้ ดังได้กล่าวมาแล้วว่า เป็นความเชื่อเกี่ยวกับ นางจำปามาตามหาพี่ชาย ชื่อสงกา และพ่อได้สั่งให้นางจำปาลงมาเป็นหมอในปัจจุบัน คือนางดาว พานโน จึงเป็นร่างทรงของนางจำปา และตามความเชื่อนี้ นางจำปาต้องมีพี่ชายคือ ท้าวสงกา และในการทำพิธี นางจำปา (ร่างทรง) ต้องตามหาท้าวสงกาให้พบ ถึงจะทำพิธีได้ โดยจะสมมติเอาคนใดคนหนึ่ง เป็นท้าวสงกา โดยนางเทียมจะเป็นผู้กำหนด โดยเชื่อว่า ผีฟ้าท้าวสงกาลงมาอยู่กับคนนั้น ปัจจุบัน ท้าวสงกาในหมู่บ้านพระยืน คือนายสนิท คำตา เมื่อเข้าร่วมพิธีฟ้อนผีฟ้าอยู่นั้น เมื่อท้าวสงกา (นายสนิท คำตา) เข้ามาร่วมพิธี นางจำปา (นางดาว พานโน) ก็จะพาเหล่านางเทียมบริวารถือขันดอกไม้มาสักการะ และผู้ขอไม้ข้อมือ แต่ท้าวสงกาไม่มีบทบาทอันใดเกี่ยวกับพิธีมากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของนางจำปา เท่านั้น ที่ทำพิธีต่อไป

จากความเชื่อเรื่องผีฟ้าของชาวพระยืน ดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ความเชื่อนี้ได้สืบทอดกันมาตั้งแต่ กลุ่มชนนี้ยังอาศัยอยู่ในเมืองชนบท ต่อมาเมื่อมาอยู่หมู่บ้านพระยืนแล้ว ยังได้นำเอาประเพณีนี้ติดมาด้วย โดยพิธีนี้มักจะอยู่ในแวดวง ครอบครัว ของผู้นำหมู่บ้าน กล่าวคือ ผู้ทำพิธีในหมู่บ้านครั้งแรก คือนางน้อย บุตรสาว นายเมืองกลาง กลางเมื่อขวา และนางทองคำ กลางเมื่อขวา โดยเชื่อว่านางทองคำ นี้เป็นบุตรสาวเจ้าเมืองชนบท และนายเมืองกลางเองน่าจะอยู่ในกลุ่มผู้ปกครองเดิมของเมืองชนบท และลูกสาวนายเมืองกลางอีกคนหนึ่งคือนางธุมมา จันทรสา ผู้เป็นน้องสาวนางน้อย ที่ทำพิธีต่อจากนางน้อย จนถ่ายทอดสู่ นางดาว พานโน (ปัจจุบัน อายุ 50

แต่งงานกับกำนันพล จันทรสา มีบุตรคือ ครูประสิทธิ์ จันทรสา ซึ่งครูประสิทธิ์แต่งงานกับน้องยายผู้วิจัย และครูโรงเรียนพระยืน

ปี) ได้รักษาพิธีนี้ต่อ จากความเชื่อดังกล่าวนี้อาจแสดงนัยยะหลายอย่างที่แฝงเร้นอยู่กับความเชื่อนี้ กล่าวคือ

(1) ความเชื่อเรื่องนางจำปามาจากเมือง สิมมา ซึ่งเมืองสิมมาหรือสิมา ที่กล่าวถึงในความเชื่อนี้ ชาวบ้านเชื่อกันว่าอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา อำเภอสูงเนิน โดยมีซากเมืองเก่าอยู่อันเป็นเมืองของนางจำปา (เมืองสิมมาหรือ เสมา เป็น ซากเมืองเก่า สมัยทวารวดี ถึงสมัยลพบุรี อยู่บริเวณ อำเภอสูงเนินจังหวัดนครราชสีมา) เหตุที่มีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อครั้งนี้ ถ้าวิเคราะห์ ตามประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่า กลุ่มเมืองชนบทเดิมได้แยกตัวออกมาจากเมืองสุวรรณภูมิ โดยขอขึ้นกับเมืองนครราชสีมา จึงได้ปรับความเชื่อใหม่เกี่ยวกับเมือง ในอุดมคติ ก็เป็นได้

หรืออีกประการหนึ่ง ในสมัยการตั้งหมู่บ้านพระยีนั่น อยู่ในราวช่วงต้นรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เกิดเหตุการณ์ทางการเมืองหลายอย่าง เช่นการแทรกแซง ของฝรั่งเศส ในดินแดนภาคอีสาน และการปรับเปลี่ยนระบบการปกครองเดิมจากระบบเจ้าเมืองปกครอง ตามจารีต มีการเปลี่ยนเป็นผู้ปกครองจากส่วนกลาง จนทำให้เกิดการขัดแย้งในการปกครอง มีการเกิดกบฏผีบุญอย่างชุกชุม เมืองชนบทเป็นเมืองใหญ่มีข้าหลวงมาปกครองจากกรุงเทพฯ อาจเป็นไปได้ว่าการทำพิธีกรรมตามความเชื่อดังเดิมอาจไม่สะดวก หรือถูกจับตามองและถูกสั่งห้ามจากรัฐบาลสยามก็เป็นได้ เป็นที่น่าสังเกตว่าหัวเมืองใหญ่ๆ ในภาคอีสานที่เป็นเมืองสำคัญมักไม่ปรากฏพิธีกรรมนี้อยู่ในตัวเมืองเลย เช่น ชนบท ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด เป็นต้น แต่พิธีกรรมเหล่านี้จะยังกระจายอยู่ตามเขตหมู่บ้านรอบเมืองด้านนอกออกไป พิธีนี้ได้มาตกอยู่ที่บ้านพระยีน อันเป็นเชื้อสายจากเมืองชนบท และชาวบ้านที่ให้ข้อมูลมักพูดกันว่า เมืองชนบทไม่สามารถรักษาฮีตคองนี้ไว้ได้ จากกลอนลำที่ยกมาข้างต้นก็จะเห็นว่าได้กล่าวถึง ขุนวินัย (อาจเป็นนามสมมติ ข้าราชกรที่มาจากส่วนกลาง) ไม่พอใจที่มีเมียเป็นคนทรง นางจำปา (ผีฟ้า) จึงได้ออกจากชนบท มาบ้านพระยีน และเหตุการณ์ผีบุญในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นคงกระทบกระเทือนต่อการนับถือผีแบบโบราณไม่น้อย นายเมืองกลาง ซึ่งเป็นผู้นำหมู่บ้านเองเคยโดยจับไปเมืองหนองคาย เมื่อร.ศ. 111 เป็นเวลา 8 ปี ดังได้กล่าวไว้

แล้ว ต่อมาเป็นกำนัน เมื่อปี 2437-2445 ในช่วงที่เกิดกบฏผีบุญนั่นเอง ในหมู่บ้าน พระยีนเองได้มีข้อมูลว่า มีอ้ายผีบุญคนหนึ่งเคยเอาตำนานเวียงจันทน์(พื้นเวียง) มาไว้ที่ วัดให้คนได้อ่าน และในสมัยนั้นขณะทำพิธีพืชมฟ้า ได้มีตำราลงมาไล่จับผู้เข้าร่วมพิธี ด้วยอาจเป็นด้วยเหตุนี้ เพื่อจะรักษาความเชื่อและจารีตที่ประเพณีต่อกันมาจึงปรับเปลี่ยนความเชื่อจากเมืองฟ้าเมืองแถนตามคติล้านช้าง (ลาว) เดิม มาเป็นความเชื่อที่ว่า ผีฟ้าที่ลงมาคือเมืองสิมา หรือเมืองสีมา เมืองนครราชสีมาอันเป็นหัวเมืองใหญ่ของ สยามนั่นเอง

(2) ผู้ที่เป็นนางเทียมในยุคแรกนั้น มักจะเกี่ยวข้องกับผู้นำในท้องถิ่น คือ นางน้อย เป็นผู้ทำพิธี เทียม นางจำปา นั้นเป็นบุตรสาวของนายเมืองกลาง โดยชาวบ้านเชื่อเป็นผู้นำผู้คนมาจากชนบท และนางทองคำ แม่นางน้อย คือลูกสาวเจ้าเมือง ชนบทนั่นเอง และนางธุมมา เป็นน้องสาวนางน้อยที่ทำพิธีต่อจากนางน้อย ต่อมา แต่งงานกับนายพล จันทรสา นายพล จันทรสาก็ได้มาเป็นผู้นำหมู่บ้าน ในปี 2466-2471 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพิธีกรรมนี้เป็นจารีตสำคัญของผู้นำสมัยก่อนอยู่มาก ดังจะเป็นว่า สะท้อนอยู่ในวรรณกรรม เช่นเรื่องทำวอ้ง ขุนเจือง หรือขูลุนางอ้ว เป็นต้น ที่ชนชั้นผู้ปกครองเองได้ทำพิธีการเช่นนี้อยู่ทั้งสิ้น ผู้ที่เป็นนางเทียมหรือแม่หมอกก็ได้รับการเคารพนับถือในสังคมของหมู่บ้าน

ซึ่งความเชื่อนี้คล้ายคลึงกับความเชื่อของชาวไทยในสิบสองจุไทย มีฮีตคองที่ยึดถือมาในเรื่องของแถนของผีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผีบ้าน ผีเมือง ผีบรรพบุรุษ ผีดง ผีป่า ผีนา และผีอื่นๆ ที่ต้องมีพิธีกรรม เช่นไหว้ที่เรียกว่า "เสน" ในเวลาของปี และยังมีผีอีกหลายชนิดที่สามารถทำให้เราเจ็บไข้ ก็ต้องมีพิธีขับไล่หรืออ้อนวอน ขอให้ผีที่มาทำอันตราย ออกไปจากร่างกายของเรา เพื่อจะให้หายจากโรคร้ายดังกล่าว ผู้ประกอบ

พิธีติดต่อกับผีในสังคมไทยดำ คือหมอ หรือมด ซึ่งมีสถานะพิเศษกว่าคนทั่วไป และมีหมอหรือมดประจำเมืองแล้ว ก็อาจจะเปรียบได้กับตำแหน่งขุนนางของเมืองทีเดียว¹

ความเชื่อเรื่องผีฟ้าที่มาจากเมืองสิมาหรือเมืองสีมา ของชาวบ้านพระยีนยังคงมีความเชื่อเช่นนี้อยู่ ทุกคนเมื่อเข้าร่วมพิธีมักจะกล่าวกันว่า เป็นเชื้อสาย ชาวเมืองสิมาทั้งสิ้นดังคำขั้บคำที่ว่า “เฮนนี้ชาวนครห้อง สิมาทองยศใหญ่ๆ” หรือผู้เข้าร่วมพิธีผู้หนึ่งถือผู้ที่มีเชื้อสายของผู้ประกอบพิธี มักจะพูดกันเสมอว่า เป็น “เชื้อเจ้า เชื้อนาย” อันเป็นการสะท้อนให้เห็นการสืบเชื้อสายมาจาก กลุ่มเจ้าเมืองเดิมก็เป็นได้ หรือเป็นเพียงเพื่อรักษาความชอบธรรมของอำนาจเจ้าเมืองเดิมแม้จะได้เพียงในพิธีกรรมเท่านั้น ซึ่งใกล้เคียงกับพิธีกรรมของเจ้านายบางเมือง เช่น เชื้อสายเจ้าเมืองอุบลที่พยายามรักษาความชอบธรรมของสายเจ้าเมือง โดยผ่านพิธีงานศพ โดยทำเป็นเมรุยกหัสดีลิงค์ เป็นต้น

ในปัจจุบันแม้ไม่มีผู้ใดได้ศึกษากันถึงนัยยะดังกล่าวอย่างชัดเจน แต่ชาวบ้านที่ยังมีความเชื่อในพิธีนี้อยู่ก็ยังส่งสอนลูกหลาน หรือชักนำลูกหลาน ให้เข้าสู่พิธีนี้ และปฏิบัติพิธีกรรมให้ความสำคัญของพิธีนี้ ถือเป็นจารีตของหมู่บ้านที่ต้องปฏิบัติเป็นประจำทุกปี

3.3.4 พิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า ในอำเภอพระยีนจังหวัดขอนแก่น

พิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าในอำเภอพระยีน จังหวัดขอนแก่น จากการศึกษาสามารถแยกได้เป็นลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. ลักษณะของการฟ้อนผีฟ้า

ลักษณะของการฟ้อนผีฟ้าสามารถแบ่งได้เป็นสองลักษณะใหญ่ๆ คือ

¹ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , “เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเรื่องประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมของชนชาติไทย” (ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์) 14-15 มกราคม 2542 , หน้า 19 .

1.1 การพ้อนผีฟ้าเพื่อรักษาโรคเฉพาะคนที่ป่วย กล่าวคือ เมื่อบุคคลใดเจ็บป่วยรักษาทางแพทย์แผนปัจจุบันไม่หาย หรือกำลังรักษาอยู่ แต่เพื่อความสบายใจ ญาติพี่น้องของผู้ป่วยที่นับถือหรือมีความเชื่อในพิธีกรรมนี้ จะไปขอให้นางเทียมรักษา โดยจะนัดวันเวลากัน ปกตินางเทียมไม่ทำพิธีในวันพระ ด้วยถือเป็นข้อชะล่า อย่างหนึ่ง เมื่อนัดวันแล้วทางญาติพี่น้องจะต้องเตรียมคบาย (เครื่องบูชา) ไว้ กลุ่มนางเทียมไปถึงก็ทำพิธี ชับล่า เสิญผีฟ้า เทพยดา ผีบรรพบุรุษ ลงมาถามข่าวคราว หาสาเหตุ ทำพิธีเสี่ยงไข่ พุดคุยกับคนไข้ ชับล่าปลอบประโลม แล้วพ้อนรำกันในกลุ่มที่ทำการรักษานางเทียมก็จะอวยพรให้คนไข้อยู่เย็นเป็นสุขแนะนำทางปฏิบัติตัวให้ถูกต้อง ผูกข้อมือให้แก่คนป่วย ผ่าไข่ดูด้านในทำนายทายทักให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นอันเสร็จพิธี

ถ้าคนไข้ยังไม่หายหรือทุเลา ญาติก็จะมาตามนางเทียมไป “ลำซ่อม” เพื่อรักษาอีก นางเทียมจะลำให้ 3 ครั้ง ถ้าสามครั้งแล้วอาการของคนป่วยไม่ดีขึ้นหรือไม่ทุเลา ก็แสดงว่าเป็นเวรกรรมหรือ “พญากกรรม” ตามมาแล้ว ไม่สามารถจะรักษาได้หรือแนะนำให้ผู้ป่วยไปรักษาด้วยวิธีการอื่น

1.2 การพ้อนรำในพิธีการบูชาผีฟ้า เมื่อถึงเดือนเมษายน ในวันสงกรานต์ กลุ่มผู้ที่มีความเชื่อและเคยรักษาด้วยการรำผีฟ้า จะจัดเตรียม “ช่วง” สำหรับพ้อนรำบูชาผีฟ้า จะมีการอัญเชิญจากเมืองสิมมา (สีมา) ลงมาร่วมพ้อนรำสนุกสนานกัน ทุกคนที่เข้าพิธีก็จะเข้าพ้อนรำสลับกันไป เมื่อใครเหนื่อยก็จะนั่งลงพัก ในขณะที่พ้อนรำนั้นก็จะมีเสียงแคน ประกอบไปด้วย ผู้ที่เป็นนางเทียมก็จะชับล่าสลับไป หรือพุดคุยกันเป็นลักษณะโต้ตอบกันเป็นคำผญา หรือคำกลอน ไปด้วย ในบางขณะผู้เข้าร่วมพิธีบางคนจะแสดงอาการออกมา เช่นร้องไห้ หรือหัวเราะ วิ่งรอบวง ผู้ที่เป็นนางเทียมก็จะเข้าไปชับล่าหรือพุดจาปลอบประโลมให้คลายใจ สบายใจ หรือช่วยปรับทุกข์ เมื่อถึงเวลากลางดึกก็จะเลิกกันไปรุ่งขึ้นจึงจะลงมาเล่นช่วงอีก เป็นเวลา 3 วัน คือ วันที่ 13 , 14 และ 15 เมษายนของทุกปี และนับจากวันที่ 15 อีก 7 วัน ก็จะทำพิธี “ปลงพาช้าว” หมายถึงการทำกรเลี้ยงผีด้วยอาหาร เหล้า และพ้อนรำกันอีกจนเลิกไป และจะทำกัน

* ชะล่า คือ ข้อห้ามในการกระทำสิ่งต่างๆ ที่ถือว่าเป็นความผิด

ใหม่ในปีต่อไป เป็นประเพณีทุกปี ถือเป็นพิธีกรรมที่ผู้ที่มีความเชื่อ เคารพนับถือ หรือ เคารยรักษาด้วยวิธีการนี้ จะต้องมาเข้าร่วมแม้จะไปทำงาน หรือไปอยู่ต่างถิ่นก็ตาม ก็ต้องกลับมา ทำพิธีนี้ นับว่าเป็นสร้างสายสัมพันธ์ อันดีในกลุ่มเครือญาติ ที่จะได้กลับมาพบหน้าญาติพี่น้องของตนในรอบปี

2. กลุ่มผู้ที่ติดต่อกับผีฟ้าหรือกลุ่มนางเทียม

กลุ่มผู้ที่ติดต่อกับผีฟ้านั้นส่วนใหญ่มักเป็นผู้หญิง ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า เดิมคนที่ทำพิธีนี้คือ นางน้อย บุตรนายเมืองกลาง และนางทองคำ นางน้อยนี้เมื่อเป็นสาวได้ป่วยลงรักษาไม่หาย ผู้เป็นพ่อและแม่ได้นำไปรักษาที่เมืองชนบทด้วยการล่ำผีฟ้า ต่อมานางน้อย เชื่อว่านางน้อยได้มีผีฟ้านางจำปาลงมาเทียม (ทรง) และทำพิธีรักษา คนและเพื่อนผีฟ้า โดยรักษาฮีดคอง (จารีต) มาจากเมืองชนบท จนนางน้อยสิ้นชีวิตลง นางธุมมา น้องสาว นางน้อยเป็นผู้รักษาพิธีกรรมต่อ โดยเดิมนางธุมมาป่วยก็ได้รักษา ด้วยการรำผีฟ้า เช่นกัน นางธุมมามีผีฟ้าเข้าเทียม (ทรง) มีชื่อนางบุตรศรีสร้อย นางธุมมาทำพิธีต่อจากนางน้อยมา จนอายุเข้าวัยชรา เสียชีวิต เมื่อปี พ.ศ. 2520 อายุรวม 104 ปี

นอกจากนางน้อยและนางธุมมาแล้ว ยังมีนางสุมซึ่งเป็นบุตรนางน้อยก็เป็นนางเทียมเช่นกัน และมีนางลพที่อยู่บ้านหัวบึง (บ้านพระยีน หมู่ 2) เป็นนางเทียมด้วย (ปัจจุบันสองคนได้เสียชีวิตแล้ว)

ในปัจจุบันผู้ทำพิธีเป็นนางเทียม และติดต่อกับผีฟ้า คือ นางดาว พาดโน อายุ 50 ปี ตามประวัติของนางดาว พาดโน เกิดเมื่อ เดือน 8 ปีชวด พ.ศ. 2491 อายุ 50 ปี สกุลเดิม หมื่นนอภัย เป็นชาวบ้านพระยีน

นางดาวเริ่มป่วยเมื่อมีบุตรคนแรก คือแสงเดือน พาดโน เมื่อปี 2514 รักษาไม่หาย ญาติพี่น้องจึงไปเชิญนางบัวพัน ในขณะที่นั้นนางดาวไม่พอใจ นางลพเอาแป้งดอก

ไม่มาให้ก็ไม่พอใจ นางลพจึงเรียกชื่อใหม่ว่า นางจำปา จึงพอใจ และนางดาวได้ขับลำ ได้ต่อกับนางลพได้เอง เริ่มหายป่วย ต่อมาเมื่อปี 2518 นางละมุล พาณโน ไม่สบาย ป่วยรักษาไม่หาย จึงได้หานางธุมมา นางลพ และนางสุม มาล้าผีฟ้า และพ่อนผีฟ้ารักษา แต่ไม่หาย จึงให้ตามหานางดาวมารักษาจึงหายทั้งสามคนจึงมอบหมายให้นางดาวเป็นคนทำพิธีรักษาด้วย และนางดาวไปร่วมลงช่วงใน ช่วง นางธุมมาด้วย จนนางธุมมาเสียชีวิตลง นางดาวจึงได้เป็นนางเทียมทำพิธีรักษาด้วยการล้าผีฟ้าต่อและมาตั้งช่วงของตนขึ้นเพื่อทำพิธีต่อไป ปัจจุบัน ช่วงพ่อนผีฟ้าอยู่บริเวณหลังโรงพยาบาลอำเภอพระยืน¹

ในการทำพิธีในปัจจุบัน นางดาวจะเป็นผู้ทำพิธีเป็นส่วนใหญ่โดยจะเป็นผู้ขับลำ อัญเชิญผีฟ้าลงมาช่วยรักษา พุดคุยแนะนำผู้ป่วย นำผู้ป่วยลุกขึ้นพ่อนรำ และทำขวัญแก่ผู้ป่วย เป็นผู้ทำพิธีที่สำคัญนั่นเอง

ในการเป็นนางเทียมนี้ จะมีข้อปฏิบัติหรือข้อห้ามหลายอย่างได้แก่

1. ห้ามไปรักษาคนป่วยในวันพระ
2. ไม่เรียกเก็บเงินทอง ให้เอาเงินใส่ในคายน (เครื่องบูชา) เพียง 4 บาท โดยให้หมอ 2 บาท ให้คนป่วย 2 บาท และไม่หยิบจับเงินทองที่ญาติผู้ป่วยให้ (มีคนอื่นรับแทน)
3. นางเทียมไม่แตะต้องคายนหรือจัดแต่งคายนเอง
4. นางเทียมไม่เรียกร้องเอาอาหารดีๆ จากญาติผู้ป่วย
5. นางเทียมต้องมีผ้าพาดบา หรือมีผ้าสไบ ยาว 1 วา (แพรวา)
6. อย่าได้วาดทำนาง วางท่าทำว (ทำท่าหยิ่งทงตน)
7. ไม่ให้นำสามีไปด้วย เนื่องจากเกรงข้อครหาและสามีอาจไปเรียกร้องเงินทอง
8. เวลาไปรักษาคนต้องเตรียมของใช้ของตัวเองไปด้วยเช่น หมากพลู

¹ ปัจจุบันอายุ 64 ปี มีศักดิ์เป็นย่าผู้วิจัย

¹ สัมภาษณ์ นางดาว พาณโน 11 เมษายน 2541 และ 5 มิถุนายน 2541

ไม่ให้ไปเอาของคนอื่น

9. ให้หา พี่น้อง ร่วมเดินทาง หมายถึงเอาผู้ไปช่วยเหลือในการทำพิธีไปด้วย ในขณะที่ไปทำการรักษา

10. ให้พูดจาด้วยคำไพเราะ ไม่หยาบคาย หรือด่าทอผู้อื่น พูดและขับลำด้วยคำที่อ่อนหวานเสมอ

จากข้อปฏิบัติดังกล่าว นางเทียมจะไปรักษาคนนั้นต้องมี ผู้ตามไปด้วย เป็นศิษย์ คอยช่วยเหลือดูแลดูเครื่องคาย หรือจัดแต่งเครื่องบูชา ช่วยพ้อน ช่วยขับลำ พูดคุยกับคนป่วย และญาติคนป่วย ผู้ที่จะไปด้วยนั้นแล้วแต่จะสมัครใจ แต่ส่วนใหญ่คือผู้ที่เคยรักษาด้วยพิธีกรรมนี้ และช่วยแม่หมอนางเทียมไปรักษาคน บางครั้ง อาจจะสับเปลี่ยนไปบ้าง แล้วแต่กรณี ส่วนมากจะเป็นผู้หญิง

ในปัจจุบันถ้านางดาว พาดโน ไปลำ ก็จะมีศิษย์ตามไปด้วย เช่น นางละมุล พาดโน ปัจจุบัน อายุ 64 ปี นางจันทร์ กองเจริญ อายุ 60 ปี นางน้อย ลายลวด อายุ 80 ปี หรือผู้อื่นที่นับถือไปด้วย แล้วแต่ความสะดวก หรือความสมัครใจ

นอกจากนี้การไปรักษาคนป่วยนี้ ขาดไม่ได้คือ หมอแคน ถ้าขาดเสียงแคน แล้วเชื่อว่า ผีฟ้าบนสวรรค์จะไม่สามารถลงมาได้เพราะเสียงแคน เปรียบเสมือน ม้าทรง ของผีฟ้านั่นเอง หมอแคนส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย และมีความชำนาญในการเป่าแคน ประกอบการขับลำผีฟ้า ที่ร่วมทำพิธีกับนางดาว ส่วนใหญ่เคยป่วยและได้เคยทำการรักษาด้วยพิธีนี้ทั้งสิ้น เมื่อจะไปรักษาคนที่ไหนแม่หมอนางเทียมจะนำดอกไม้ (ดอกจำปาหรือดอกลั่นทม) ไปเชิญ และบอกกล่าววันเวลาเดินทาง สถานที่และนัดแนะกัน หมอแคนนั้น จะเป็นคนไหนก็แล้วแต่ นางเทียมจะเลือกไป หรือใครที่ว่างที่จะไปด้วย ในการไปรักษาคนป่วย บางทีต้องให้หมอแคนถึง 2 คน เพื่อผลัดกันเป่า เนื่องด้วยต้องใช้เวลา นาน และเสียงแคนต้องคลออยู่ตลอดเวลาในขณะที่ทำพิธี ส่วนในการลงช่วงพ้อนรำ ในวันสงกรานต์นั้น ใช้หมอแคนถึง 7 คน ที่เดียวในการเป่าสลับกันตลอดทั้งวันทั้งคืน

ในการไปรักษาคนปวณนี้ หมอแค้นก็จะได้ค่าจ้าง หรือสินน้ำใจตอบแทน จากญาติผู้ป่วยบ้างแต่ห้ามไปเรียกร้องเอาเงินทองจากผู้ป่วย

สรุปแล้วผู้ที่ติดต่อกับผีฟ้า หรือกลุ่มนางเทียมนี้ส่วนใหญ่ จะเป็นผู้หญิง และการไปรักษาโรคให้แกคนไข้ นั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ก็มีแต่ผู้หญิงเป็นส่วนมาก ในกรณีนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชอบ ดีสวณโคก ได้ให้ความคิดเห็นไว้ว่า

"การที่ผู้หญิงเป็นผู้เข้าทรงหรือนางเทียมเพราะ ผู้หญิงมีคุณสมบัติ 4 อย่างที่ดีกว่าผู้ชาย ที่ทำให้ผู้ป่วยได้รับความรู้สึกที่สมบูรณ์เต็มทีคือ

1. น้ำคำ คำพูดของผู้หญิงในการปลอบประโลม ท่วงทำนองของการขบถ้ำ สำเนียงที่เปล่งออกมาให้ความอบอุ่น และน่าเชื่อมั่น เป็นสิ่งที่ผู้หญิงได้ดีกว่า

2. น้ำใจ ผู้หญิงมีใจเหมือนน้ำ พูดแล้วเข้าใจถึงคนฟังได้มากกว่าผู้ชาย คือถ่ายใจไปให้กับคนป่วย กลอนลำของ นางดาว แสดงถึงน้ำใจและถ่ายทอดแสดงอาการจนน้ำตาไหลออกมา น้ำใจสื่อทำให้ผู้หญิงสื่อได้ดีกว่าผู้ชาย

3. น้ำมือ เช่นการพ้อนรำ การสัมผัส ลูบคลำ จับ การปลอบประโลม ทำให้รู้สึกถึงความอบอุ่น สบายงาม ของคนที่เคยเลี้ยงลูก การเอาอกเอาใจ รวมถึงลีลาการพ้อนรำ การขบถ้ำแสดงไม้มืออย่างสนุกสนาน เห็นแล้วเพลิดเพลิน น่าเลื่อมใสศรัทธา

4. น่านม ความรู้สึกว่าเป็นแม่จะมีคุณสมบัติต่างจากเพศชาย ด้วยความเอื้ออาทร ความรู้สึกที่เป็นแม่ สำคัญและเป็นปัจจัยของการรักษาโดยเฉพาะโรคจิต เช่นพยาบาล ผู้หญิงก็ทำได้ดีกว่า ผู้ชาย วิธีการรักษาคนป่วยที่ดี คือน่านมเป็นภาวะของความเป็นแม่จะสำคัญมาก"¹

¹ สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชอบ ดีสวณโคก อาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยขอนแก่น เคยเป็นที่ปรึกษานายแพทย์ควอน อินตัน จิตแพทย์ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ทำวิจัย เรื่องหมอลำผีทรง จิตแพทย์พื้นบ้านอีสาน 4 ธันวาคม 2541

ในกรณีนี้เองผู้วิจัยเห็นว่า ในสังคมอีสานนั้นผู้หญิงจะเป็นเพศที่ถูกกดดันในสังคมด้วยกรอบของวัฒนธรรม วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ และเป็นเพศที่ต้องรับผิดชอบในครอบครัวมากกว่าผู้ชาย ดังนั้นผู้หญิงจึงมีแรงกดดัน และเก็บกดมากกว่าผู้ชาย ในสังคมปกติแล้วผู้หญิงจะไม่สามารถแสดงออกในอากัปกิริยาต่างๆ ได้มากเท่ากับเพศชาย จากการศึกษาพบเห็นการรักษา การเจ็บป่วย ของคนไข้ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง การเข้าพิธีการพ่อน้ำในการรักษาการเจ็บป่วยของคนไข้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง การเข้าพิธีการพ่อน้ำในการลงขวงนั้น ผู้หญิงจะมีจำนวนมากกว่าเพราะในการลงขวง ผู้หญิงจะสามารถแสดงสิ่งต่างๆ ออกมาได้อย่างอิสระ เช่น โวยวาย กระโดด ร้องไห้ พ่อน้ำท่าต่างๆ นอนเกือกกิ้งไปมา โดยจะมีกลุ่มที่เป็นนางเทียม ญาติพี่น้องที่เข้าร่วมพิธีจะเข้าไปพูดปลอบประโลมซ้ำลำ เอาใจตลอดเวลา

และในสังคมอีสานจะให้ความสำคัญกับเพศหญิงมากจะให้ความสำคัญนับถือเพศหญิง ถ้าคนในหมู่บ้านที่เป็นผู้หญิงเป็นรุ่นเดียวกับแม่ บรรดาเด็กในหมู่บ้านก็จะเรียกแม่กันทุกคน หรือในการแต่งงานในสังคมอีสาน จะไม่นิยมให้แต่งผู้หญิงไปอยู่บ้านสามี แต่จะแต่งลูกเขยเข้าบ้าน อีกกรณีหนึ่ง ในการแบ่งมรดก แล้วเพศหญิงมักจะ ได้มรดกมากกว่าผู้ชายด้วย

จากสาเหตุต่างๆ เหล่านี้จึงจะเห็นเพศหญิงมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการเป็นนางเทียมผู้ติดต่อกับผีฟ้า

3. ขั้นตอนในการประกอบพิธี

ดังได้กล่าวแล้วว่า ในพิธีการพ่อน้ำแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือการพ่อนในการรักษาโรค และการพ่อนในการบูชาผีฟ้า ดังจะได้อธิบายถึงขั้นตอนในการประกอบพิธี ดังนี้

1.1 การพ้อนผีฟ้าในการรักษาโรค

เมื่อผู้ป่วยหรือญาติพี่น้องต้องการรักษาด้วยพิธีกรรมนี้ ก็จะได้มาเชิญหรือมาบอกเล่าให้นางเทียม ไปทำพิธีให้และนัดวันเวลาตามรายละเอียด เกี่ยวกับเครื่องบูชา ที่จะต้องทำในวันทำพิธี โดยญาติผู้ป่วยต้องเตรียม เครื่องคายไว้ ถ้าเป็นการรักษาครั้งแรก จะตั้ง "คายเต็ม" ถ้ายังไม่หายต้องการให้ไปรักษาอีกจะตั้ง "คายซ่อม" (ดูรายละเอียดในบทที่ 5 เรื่ององค์ประกอบของการพ้อนผีฟ้า)

เมื่อจัดเตรียมอุปกรณ์ เรียบร้อยก็จะวางของบูชาหรือเครื่องคายไว้บริเวณกลางเรือนของผู้ป่วย ญาติ พ่อแม่ จะมานั่งข้างๆ คาย หมอหรือนางเทียม นั่งบนเสื่อ หมอแคนั่งอีกข้างหนึ่ง ผู้ติดตามหรือบริวารนั่งอยู่ด้านหลัง ทุกคนเข้าร่วมพิธีต้องมีผ้าถือหรือผ้าสไบพาดบ่าทุกคน ส่วนใหญ่เป็นผ้าพื้นสีเรียบๆ หรือผ้าดกสีชาวกก็ได้ผู้ชายจะใช้ผ้าขาวม้าไหม

(ขั้นตอนของการประกอบพิธีพ้อนผีฟ้ารักษาโรคคนป่วยที่นำมาในงานวิจัยนี้เป็นการถอดความจากเทปบันทึกเสียงของ นายแพทย์เดวอน ฮินตัน นักวิจัย จิตแพทย์ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด แมตซาซุเซต สหรัฐอเมริกา นักศึกษาคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นผู้ถอดความ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชอบดี สงวนโคก ตรวจชำระ และผู้วิจัยได้ตรวจและฟังถอดความจากเทปบันทึกเสียงอีกครั้ง โดยแก้คำและวิธีเขียนให้มีความหมายตามรูปศัพท์ในการรักษาครั้งนี้ เป็นการรักษาคนตาบอด โดยนางดาว พาณโน และคณะ ที่บ้านหนองขาม จังหวัดขอนแก่นเมื่อ พ.ศ. 2539)

เมื่อเตรียมเครื่องคาย ผู้ช่วยนางเทียมตรวจดูเครื่องคายว่าถูกต้องหรือไม่แล้ว นางเทียมก็จะจุดเทียนที่ถาดเครื่องคาย 1 คู่ แล้วนำขันห้า มายกขึ้น บนศีรษะแล้วอธิษฐานว่า

“สาธุเด้อ ผู้ข้าบมีหยังจักหนอเอาแต่คุณ สิตกแต่งให้ผู้ข้าสิ
แต่ง สี แปลง นำชาติ นำคุณไปนำฮิต นำคอง ผู้ข้าสิไปนำฮิตนี้คอง
นี้ให้ผู้ข้ากะเอา บให้กะบเอา สาธุ”

หมอลำนั่งพับเพียบแล้ว พนมมือขึ้น ชับลำ เจริญผีฟ้า เทพยดา ให้ลงมารักษาคู่
ป่วย ดังนี้ (คำชับลำ ผู้วิจัยเขียนโดยใช้อักขรวิธีการเขียนแบบภาษาไทยราชการ เพื่อให้
ให้อ่านได้เข้าใจความหมายตามรูปศัพท์มากขึ้น)

(แคนเป่าแคน ขึ้น ลายน้อย^{*})

“ นางนี้ขอนำอ้ายสงกา	เจ้าคุณพี่
หลวงศิริหม้ออ้ายชายแก้ว	แม่นคู่คน
นางนี้ขอนำจุมพลอ้าย	สายยนต์ เจ้าพวกพี่
บุญจันทร์ทั้งคำพัน	คู่คน เดอ้าย
นางนี้ขอนำขุนหาญผู้	หลวงธนู นายด้าน
ขุนกันหม้ออ้าย	ชายแก้ว คู่คน
ไพศรีย้าย	สุวันดี พวกพี่
กุมพี กุมพา หม้ออ้าย	ชายแก้ว คู่คน
กุมพันอ้ายบุสดี	พวกพี่
บุคสีสร้อยหอยนาดี	เจ้าผู้ंना ลั่นหลี่
บุญมีหล้ามาเฮื่อน ^{**} นาง	เจ้าผู้แจ่ง สว่าง
ฟ้าฮ่วนซ้องน้อยอ่อน	อินทะหวา
สุกันละนานางคู่คน	เพียงพร้อม
สมณฑาล้าหางตาดำ	น้องพี่

* ลายน้อย คือทางเพลงที่ขึ้นเสียงสูง ต่างจากลายใหญ่คือทางเพลงที่ลงเป็น
เสียงต่ำ นางดาว พาณโน ที่เป็นนางเทียมมักจะขับลำในช่วงเสียงสูง

** เฮื่อน หรือ เรือน

โฉมเวลาสร้อย คำบง แต่งอ่อน
 สีดาทองหมุ่น้อง นางแก้ว แก่นสมร
 ขอนำพิมพาให้สุดใจ เจ้าคุณแม่
 คุณพระยาพ่อแจ่มเจ้า นายเต่า คู่คน
 มันหากสนสนยุงมุงมา จ้ง ฮากไผ่
 มันหากยากจ้องใจนำข้อย อยู่บ่วย
 นางจ้ง ได้เคียงถึงอ้าย ชายงาม เจ้าคุณพี่
 เชิญเอากรมทหารม้า นายกุลี นักหมวด
 ให้เจ้ากวดพี่น้อง ให้ลงพร้อม พร้ากัน
 ขุนทหารอ้ายชายงาม ให้เปิดด่าน แหน่เดื่อ
 ผักตู่^{*} เหล็กให้เจ้า เปิดห้อง
 ผักตู่ให้อ้ายเจ้าได้ เปิดด่าน แหน่เดื่อ
 ให้เจ้าเปิดป่องไซไซป่องห่าง ทางน้อง สิห้องลง
 มีแต่คนทรงน้อยกลอยพระทัย บัญเริ่ม
 บัญจักเครื่องใช้นายเต่า เพิ่มแต่งมา
 เอาแต่สงกาอ้ายชายงาม ซิผายไผด^{**}
 โทษนางมีหมื่นชั้นฉะอวนอ้าย ให้ไผดผาย
 สงกาอ้ายชายงามยศใหญ่ใหญ่ อ้านเอย
 นางเอ็นใส่นางบิได้เอ็นใช้ดอกอีพิทุลหัว
 นางนี้ปริक्षाผู้นำครู ผู้ฉลาด
 นักปราชญ์ผู้รู้ให้สอนน้อง ผู้บ่เคย
 เจ้าอย่าเฉยเฉยไว้ในใจ ให้คิดฮ่ำ แหน่เดื่อ
 ให้คตินำหมุ่น้องให้ทองสร้อย ผู้อ่อนเยาว์

^{*} จ้ง = จิ้ง

^{**} ผักตู่ = ประตู่

^{***} ไผด = ไปรด

เพิ่มได้ขอดีนำเจ้า	ขอเช่า นำผี
เพิ่มขอดีนำนางอ้าย	ชายแก้ว แก่นสมร
มีแต่จำปาช้อยนางงาม	ช้อยกะเปลี่ยว
นางจั่งฮ้องเหนี่ยวเอ็น ^{**}	เทญอ้ายพี่พระองค์
คั่นว่าสงกาอ้ายเหลียวเห็น	เจ้าอย่าหน่าย
จุมพลสายยนต์ หมู่อ้าย	เหลียวเห็นแล้วอย่าหน่ายแห่ง
นางนี่ลงมาเล่น บ่คือ	ปลาชมหาด
บ่แม่นปลาฮากกล้วย	มาลองเล่นหาดทราย
คั่นว่าคิงงามหงายบ่สว่าง	เบยเบาเนื้อ เต๋อพี่
คั่นว่าลูกเพิ่มเจ็บ	ตัวพี่
หลานเพิ่มใช้ทั้งปี	กะบ่สว่าง ^{***} อ้ายเอย
ลูกเพิ่มใช้ทั้งมือ	กะบ่หาย
เพื่อน่านายในห้องสีมาทอง	มาค้างอยู่
สีทรงนางเพิ่นลตเข้าหม่นมู	คือเผิง ^{****} เบียง บ่สี
มันลตเต็มทีหลังศรีทรงนาง	น้อยอ่อนอ่อน พี่เอ้ย
ตาदानางลตบ่แจ้ง	ตาแดง บ่สว่าง
พิชพยาธิอยู่ค้างทรงน้อง	ลตบ่เบย พี่เอย
นางสีเอยไว้ในใจ	กะบ่แม่น
นางกะจั่งได้แล่นลัดต้อน	คอนชิน ลัดหา
เฮ็ดจั่งไดหนอศรีทรงนาง	สีฮ้างมายใสแจ้งละอิพี่
แพงแสนน้องทรงนาง	ลตมัวมืด
นางลตตาบอดเบื่อง	บ่เห็นฮ้างทางสีไปพี่เอย
ตาदानางบ่แจ้ง	ตาแดงฮ้างบ่สว่าง แท้เนื้อ

* เขา = หาย

** เอ็น = เรียก

*** สว่าง = ค่อยยังชั่ว

**** เผิง = ชีเผิง

พิษพยาธิตั้งค้ำ	คิงน้อง ลดบ่หาย
สายสมรน้องทรงนาง	ลดหนักหน่วง
มีแต่สังขมให้ทั้งดวงใจ	และพยาธิตั้ง
นางกะหาหมอกล้า	ยาย่ามาใส่
ยาฮากไม่กินได้	กะบ่ถอง
หรือแม่นางสีลองดีให้	เสียชบคายเปล้า
นางลดอยากได้वादเว้า	นำอ้ายบ่าวพี่ชาย
คั้นว่าสายสมรแก้ว	แนวงามงามหังก่อน
	น้อย อ่อน อ่อน พี่เอ๋ย
ปีเดือนนับมือช้อนวันคืน	นับมือเปลี่ยน
ปีเดือนนับมือคล้อย	วันมือกะเปลี่ยนแปลง
แพงแสนน้องสาวผู้ดี	กะฟ้าวพี่ พี่เอ๋ย
เพิ่นจ้งหาบห่อหมอน	คอนห่อผ้าไปหาแก้วแก่นสมร
นางกะไปเป็นแก้ว	หนังสามแถวผูกใส่ม้าพี่อ้ายเอ๋ย
หมอผู้ดีนางนี้มาติดต่อกัน	นำฮอยมนม้า อีพี่
นางนี้ติดต่อกัน	สิน่าสั้น ต่อฮอย
ยามเมื่อลงมาเล่นสำเพียง	เกียงฮาบ
ม้าหมู่หลวงกวางหมู่ฮ้อย	ให้ลงเล่นฮ้วนเฮ
บาดว่าอกเสน่หาฝัน	หันลงมาย่าวยี่หย้าว สาวผู้ดีเอ๋ย
จักสิเอ็นใส่น้อง	ให้ทองสร้อยดอก บ่ช่วยขึ้น
นางบ่ได้ปิ่นภูผาตลิ่งชัน	มันค้อย เต๋อพี่
จำปาข้อยหอม ฮอย ฮอย	อยากอยู่เรื่อง
นางอยากอยู่เหตุเบื่องขบวนเบื่อง	เรื่องลาย
คั้นว่ามีแต่นายในห้อง	สีมาทอง สังสิเว้ายาก
จ้งสิลำบากน้องให้ปิ่น	ปิ่นเปีย
หรือหากเครือมันมาข้อง	เครือหวายมาสุขสอด
ศรีทองนางจ้งว่ามีดแปดด้าน	ให้ทรงน้อง บ่ฮ้อยหาย

เอาแต่เหนื่อหัวอ้ายชายงาม สีมายโต เต๋อพี
 น้องผู้น้อย บ่ฮู้ แห่งปัญหา
 เอาแต่บุญสงกาสิส่งแถม นำน้อง ข้อยอิพี
 ว่าแต่เหนื่อหัวข้อย ชายงาม สิตบแต่่ง
 เอาแต่อ้ายสิจัดแจ่งใช้ การให้ว่าแต่่งลง อีพีเอย
 คั่นว่ามีแต่จำปาข้อยนางงาม ข้อยกะเปลี่ยว แท้เด
 นางจึงฮ้องเหนี่ยวเอิ้น เชิญอ้ายนั้น คู่องค์
 เชิญเจ้าลงมาชวนตามขบวน ให้ฟ้าพั่ง
 เชิญเจ้านี้จัดแจ่งข้างห่างแห่งม้า ให้ลงพร้อมพร้าอินาง
 จักว่าคิงบางน้องเพื่อนลงมาจั่งได แหน่ละพีเอย
 แม่นพินเกิดเดือดฮ้อนสิการฮ้อน เรื่องอิหยัง พีเอย
 โอยพินได้จั่งได้มาชมฮ้อน ทรงนางน้อย อ่อนอ่อน นอ
 นางกะสังบหลัง เห็นใส่หัวใจ นกขี้ถี้ ถะนอ
 คั่นทางปากเพิ่มหากฮ้องอยู่ ถัดทิ้ง ถัดทิ้งตาสั่งสองฮู
 ไบ่พวนเห็นฮู้ ในฮูกะปุไซ
 ความหลักข้อยบ่ได้ ความฮู้ข้อยบ่มี
 เฮ็ดจั่งได้จั่งสิตีใจหล้า ปะเป็นเวินเว้าข้อยแหน่
 มันบ่เต็มใจน้อง บุปผาทอง เนื้ออ่อนอ่อน นางเอย
 เป็นจั่งได้หล้าเจ้าจั่งตาบอดเบื่อง บ่เห็นฮุ่งทางเทียว
 เจ้าผู้เขียวไบ่มอนให้อ่านคอน ยามเช้า เต๋อหล้า
 นางนี้มาอยู่เฝ้าเทียม* คน จั่งไดแหน่ หล้าเอย
 คั่นว่าฮอดแล้วให้เป็นแก้ว หนวยคุณ
 จำปาข้อยหอมฮอยฮอย เอื้อยบ่ว่า ดอกหล้าเอย
 แม่นขาหักเอื้อยกะสิเลี้ยง พีแล้ว
 แม่ตาบอดเบื่องบ่เห็นฮุ่งทางไป ก็ตามเนื้อ

* หลิง = ดู , แล

** เทียม = ทรง

จำปาให้คำพะไมเอ้อยบ่ปล่อยดอกหล้าเอย
 มีแต่สิเว้าฮินออย ให้นางน้อย ได้ม่วนหู
 ว่าแต่ตูหลูเอย เจ้าผู้พัวดอกหอม หอมฮวยฮวยให้เจ้าชมชื่น
 แม่นซ้อยมีหมื่นซู่บ่วงน้อง ให้ผู้ใด
 ซ้อยบ่ปะให้ไม้หลาวลุ่มให้ตันฮ่อง เขาฮ่อม
 ซ้อยสิหอมเอาน้องเหมิดสุคน เกลี้ยงฮ้อย ฮ้อย
 หอมเอาคำคำล้านพะอวนน้อง สุคน
 เอ้อยนี้บ่ให้จนคอซ้อง หนีไปยาวคอฮิ่ง
 บ่ให้คอฮิ่งเพ้าหนีไปซั้น ฮิ่งบักยาง คอกหลังเอย
 ว่าตั้งแต่ก่อนน้ำล้าง น้องฮี่พีคนสวย
 ว่าแต่สวยลวยในเจ้าสว่างเขา เบาเนื้อ
 แม่นว่าผิดทอฎพีสีล้าง ตัวหล้า
 คันมันผิดทอซ้างเพิ่มสิอ่อน ยอมแข็ง
 ซ้อยสิปูแปลงให้เหมิดทุกแนว เกลี้ยงฮ้อยฮ้อย
 ว่าแต่คำคำล้านพะอวนน้องให้ ชื่นบาน
 ว่าตั้งแต่พัวดอกหวานก้านก่อง เสน่หา
 เจ้านี้เทียบละคาคง สิอยู่ยืนยาวได้
 ว่าแต่คนทรงไท้สุดใจ เจ้าอ้วนซุ่ม
 ซ้อยสิอุมอุมเว้านำเฒ่า หมูแม่เมือง
 แม่นมันมาเคื่องคำฮ้อนแนวใด ให้เว้าพี มาเด้อ
 ของทางไฮ้ เพิ่นมันคา บ่หล้า
 ทางนาเพิ่มมันซ้อง บ่หนอ
 เคหังห้องเฮือนชาน เพิ่นด้วนซุ่ม บ่หนอ
 คันว่าได้ลุ่มพื้นทั้งซ่าว ซื่อสะยัว
 หรือหากมีแนวพัวพันซ้าง ศรีทรงนาง น้อยอ่อนอ่อน
 หรือทั้ง ฝี่แม่เฒ่าตายาย มาค้ำงอยู่ นางเอย

หรือหากแม่นผีพี่น้อง	เพิ่มมาค้ำ อยู่หน้า
หรือแม่นกรรมของน้อง	มีมา ขึ้นไขว่
นางกะจั่งได้เจ็บป่วยไข้	ในเนื้อ บ่สงวนหาย
หรือแม่นตายายเฒ่าถามกิน	บ่อยากปาก
มันจั่งลำบากน้อง	หลานบา น้อยอ่อนอ่อน
จั่งได้ลำบากศรีกำกอน	หลานแก้ว แก่นสมร
แม่นมันบ่ครบใจหมอ	มันบ่พอใจน้อง
แนวไตให้เจ้าต่อ	มาเด้อ
เชิญเจ้านี้สับสอเว้า	ความมี เจ้าจั่งว่า
นางอย่าบักแบ่นหน้ามือชี้	ใส่ไผ่
ข้อยบ่ให้ไกลความอาย	สงกา ผู้เป็นพี่
ความใดดีเอื้อยกะจั่งเว้าสิความอาย	บ่ให้มี
ค้นว่ากำฝ้ายพี่น้อง	อีพี่คนทรง
ลาวกะหากปลงใจจิตกะฮ้ำฮ่อน	นำห่าง อยู่เดหล้า
เพิ่นกะโจมตีสร้างนำไม้เฮื่อ ^{...}	ขอนยามเพิ่นซ้อนทำยกำป็น
สาวพื้หญิงข้อยกะหันจั้นจั้น	ได้เอาน้องซ้นนังนำ
จำปาล้าทางตาดำ	พวกพื้
ข้อยกะยินดีดอมหม่อมพะอวน	องค์น้อง
ค้นว่าคนทรงน้องสาวผู้ดีห่งก่อ	เป็นสาวจ้อ น้องเอย
ค้นว่าซู้สิซ้อนหากผัวน้อง	นั้นอยู่ไกล
อย่าให้เพิ่นได้เห็นซี้ฮ้ายในกำ	คนทรง
ทรงของน้องสาวผู้ดี	บ่อยู่เรื่อง เดหล้า
ความหลักเพิ่มกะบ่ได้	ความฮู้กะบ่มี
ค้นมันบ่ดีใจน้องแนวไตไตให้เว้าต่อ	โลดเด้อ

[•] เว้า = พูด

^{..} ไผ่ = ใคร

^{...} เฮื่อ = เรือ

สับส่อว่า นำเฒ่า	หมุ่มแม่เมือง
ข้อยบให้เคื่องใจน้อง	นางงามจักอย่าง
ข้อยสิเข้าผ่าม้างให้เห็นผิ่ง	แผ่นเดียว
บได้เที่ยวทางเอนให้เหิงนาน	จั่งมาจวบ ดอกหล้าเอย
บให้หลายขวบมือจั่งเห็นแก้ว	แก่นสมร กะบว่าตัวหลัง
แม่นมาลุนพีกะถ้ำ	มาหล้า พีกะคอย
มาฮอดแล้วแก้วกะหล่อหลอมหัว	นางเอย
ว่าแต่บัวบังใบ	เจ้าชื่นชมดีได้
ว่าตั้งแต่ตาดำให้เจ้าแจ้ง	ตาแดงให้สว่าง สาเดื่อนางเอย
พิษพยาธียู่ค่างคิงน้อง	ให้ห้วงหาย
สายสมรเอ้อยสาวผู้ดี	ข้อยบว่า
ข้อยบเอนดำเจ้าให้ชมค้อย	เผื่อน ฮีน
คั่นว่าลึกและตื้นไผลีส่อง	หาเห็น
ให้นางเป็นใจเดียวชิตั่งเฮา	เคยใช้เด้อหล้า
แม่นจั่งไดนางกะอย่าให้ไกลกันเย็น	สี่คือเกินไกลตลิ่งนางเอย
คั่นอีนางเจ้าคะนิงหมุ่มเอ้อย	เอ้อยคะนิงหมุ่มองกะเดินตั้นดุงหา
บมีผู้ใดเพิ่มสิปะนาห้วยหนีไปดำนาช่าว	ดอกหล้าเอย
บมีผู้ใดปะนาช่าวเจ้าหนีไปชั้น	ปากลอย
เพินสิพาน่ากลอยใจเข้าเขาพันทอง	บว่าหว่าง
นางและท้าวสियอม้วน	มอบถวาย
ว่าแต่สายสมรน้องทรงนาง	เจ้าสว่างเกาะเด้อ นางเอย
พีลิสะส่วยล้างให้ตามท้าง	ให้ล่องไหล
ศรีแก่นไถ่น้องพีศรีทรงนาง	นมแม่
ขอให้คิงงามหายได้ชื่นชม	คือเค้า พีเด้อ
ข้อยสิบิให้นกเขาเข้ามาเทียมฮ้าง	นกอีแอ่น ดอกหล้าเอย
พีลิสแล่นลัดต้อนสิคอนขึ้น	ลัดหา

* หล้า = ช้า

บ่ได้ว่าสิไลวางปะสิพรากนาง ฮามฮ้าง ตัวหล้า
 ว่าตั้งแต่งคิงบางหล้าปะเมินเว้น เจ้าสว่าง เถาะหล้าเอย
 ว่าแต่ก่อนน้ำล้างให้ดีได้ ซ้อยบ่ขึ้น
 ซ้อยบ่บินบนขึ้นหนีเมื่อ อากาศ พี่แล้ว
 พี่สิฟากท้ายม้าสีนากัน บ่หย่อนถอย
 มันบ่เต็มใจน้องหอมผู้ดี ให้ฟ้าวฟิ่ง มาเด้อ
 เขิญอีนางเจ้านี้เข้าลูปได้ จันทรมัน หอมอ่อน
 เขิญอีนางเจ้านี้มาลูปได้ ทาแบ่งฝุ่นนวล
 เฮามาชวนกันเว้านำกัน ให้ผู้เรื่อง
 ให้มันหมดเครื่องใช้พะอวนน้อง จังอ่วยเมื่อ
 เขิญเด้อน้องจันทีทอง น้องอีพี่
 กินนารีนารอนหมูน้อง ได้ลงพร้อมหมูพี่หญิง
 เขิญเด้อคิงบางหล้า บัวเงินนาง น้องพี่
 บัวทองซ้อย จำปีนาง ได้ฟ้าวฟิ่ง
 พันงาซ้อย ชมพู นางนาค
 คำฝนหล้าปัทมมา น้องพี่
 เกษรล้าโกษรนาง เนื้ออ่อนอ่อน
 บุญมีน้องบุสดี นางนาค
 โสภาคำหมูน้อง ได้ลงพร้อมหมูพี่หญิง
 เขิญเด้อคิงบางอ้าย ชายงามเจ้าพวกพี่
 สัสดีซ้อยชายงาม อ้ายอีพี่
 สีโหน่มุอ้าย เสมีนทอง พวกพี่
 เสมีนตรา หมูอ้าย ชายแก้ว คู่คน
 จุมพลซ้อย สายยนต์ เจ้าพวกพี่
 ขวาและซ้ายพะอวนอ้าย ว่องไว
 เขิญทั้งเจ้าขุนกันซ้อย ขุนเจียงพวกพี่
 ขุนไกรหมูอ้ายลงล้อม เวียดระวัง

เชิญอิพี่เจ้าล้อมฮั่วชั้น	ให้เป็นถันแถวถี้
ล้อมฮั่วไว้ให้เป็นถัน	ถี้แถว
จำปาซ้อยแถวพระยา	สิงท่อง
ฮีบมาเตาะต้อยต้อย	ดินม้าเข้าใส่คลอง
นางนี้ขอนำม้าอานคำ	โตประเสริฐพีเอย
โตประเสริฐเลิศล้ำนำช้วน	ส่งแนม
ให้เจ้าแนมนำหล้าสาวอัชญา	น้อยอ่อนอ่อน
แนมนำเชื้อกำก้อนพะอวนน้อง	เจ้าอย่าไล
นางนี้อาศัยม้าอานคำ	ม้ามิ่ง
ม้าบักหิงห่าว	สิงท่อง
นางสิงมาเล่นจักคราว	เย็นสาเช็ก
คั้นมันเบยเบิกหน้าศรีทรงนาง	น้องสิต่าว
เชิญเด้อม้าบักหิงห่าวให้สิงพร้อม	พรำอีนาง
อย่าให้หยังชวงขวางทาง	ม้าพี
ขอให้ได้มั่งแม้งสมตั้ง	ใจหมาย
คือตั้งมียนต์ยานมอบถวาย	พะอวนน้อง

เมื่อจบคำขับเชิญแล้ว นางเทียมได้ดับเทียน 2 เล่ม แล้วยกขัน 5 ใส่หัว แล้วหันไปทางหมอม้า (แคน) หมอบขัน 5 ให้หมอแคน หมอแคนรับขันแล้ว นางเทียมกราบ หมอแคน 3 ครั้ง แล้วหมอแคนยกขันใส่หัว หมอบให้หมอลำนางเทียม แล้วหมอแคนกราบ 3 ครั้ง นางเทียมนำขัน 5 มาไว้ที่เดิม กราบลง 3 ครั้ง

หมอแคนเริ่มเป่าแคนขึ้นอีก นางเทียมเริ่มขับลำต่อถามเทวดาผีฟ้า

“คั้นว่าบุปผาดวง ดวงหอมหอม น้องอิพี่หญิง
 หมอผู้ดีเอยเชิญมาตบปีกทำ เชิญอ่าปีฮ้องให้ขันท่าส่งเสียง
 กะอย่าให้เคืองใจซ้อย หมอผู้ดีพวกพี่หญิง

คืนนี้ห้องบ่เว้า

บ่เห็นท่อนเบาหนักนางเอย"

ในตอนนั้ แม่ศรีเมือง นำเอาสุรามาส่งงานขัน 5 แล้วมอบให้นางเทียม เมื่อนางเทียมรับแล้วก็อธิษฐานว่า

(พูด) "บาด (บัด) นี้เพิ่นกะมีทั้งม้าผีตีนดีรับทำเพิ่นป่ผ่าฝึกเง้นพะอวนน้องท่อย ให้เพิ่นดีเพิ่นงามสาเพิ่นกะสิเที่ยงธรรมคือเหล่านี้ละ"

แล้วแม่ศรีเมืองก็นำคำหมาก 1 คำ และรินเหล้าใส่จอก นิดหนึ่ง ยกคืนให้นางเทียม นางเทียมจะเคี้ยวหมากคำนั้น ส่วนสุรานางเทียมลုပ်มือแล้วส่งคืน ขัน 5 เอาไว้ที่เดิม

(ขับลำ) "คือจ้งคนบาหักสิเจียกัน ลงแล้ว
คืนว่าการของเจ้าเบาดัน ตั้งเอื้อยสิเคียนดอกหล้าเอย"

ทุกคนในพิธีจะกราบลงที่นางเทียม นำเอาสุรามาลုပ်ผดตัวเอง แม่ศรีเมืองจะแต่งหมาก 2 คำ บุหรี่ 2 มวน และเหล้านิดหนึ่งยกไปให้นางเทียม นางเทียม ยกขึ้นอธิษฐานว่า

(ขับลำ) "สาธุเด้อคุณของเฒ่าจำปาเฮา ตั้งแต่เก่า
ให้มาปกเกศเกล้าเท่ากระหม่อม จอมขวัญเด้อ
คุณของเฒ่าจำปาเฮาตั้งแต่เก่า ให้มาปกเกศเกล้า
เท่ากระหม่อมจอมขวัญเด้อ ศรีทรวงอนให้อ่อนเยายังน้อย
นางลงมาดำนาน่าห่วยสววยलयงาม อย่าให้เก่า
อย่าให้เสียหน้า นาเดิมท่งเก่า ให้อีนางนี้ได้วาดเว้า"

แม่ศรีเมือง คือ แม่คนปวย ส่วนพ่อ เรียก พ่อศรีเมือง

นำไปให้พระยอดคุณ

ข้อยสิเป็นเพื่อนข้างพระนางน้อง บาดอย่างเดิน

ให้อีนางเอย เจ้านี้เดินหัวข้อพอไทลาวเพิ่นผู้เรื่อง"

ยายของปวดยจะนำขัน 5 มีหมาก 1 คำ บุหรี่ 1 มวน เหล้าชนิดหนึ่ง มามอบให้นาง
เทียม นางเทียมรับขัน 5 แล้วยกขึ้นใส่หัวอธิษฐาน ว่า

(พูด) "สารุเด้อตานายเฒ่าคุณของเฮาให้มาชู้ช่วย ให้มาเลี้ยง
เอาหลานอ่อนน้อย ภายซ็อนให้ชื้อบาน บ่ให้ตานาย
เฒ่าคีนเมื่อตายเปล่า เจ้าอยากขึ้นชื้อข้าง ขานกยางข้อย
กะสิให้จ้าง นางจ้งจิบหมากจ้างนายเฒ่าไถ่ถอน"

แล้วคีนขัน 5 ให้ยายของผู้ปวดยนำไป "นาย" ลงฝากแม่ธรณี (เพลงพื้นดิน)

(ขับลำต่อ) " คั้นว่าพอเพิ่นผู้ฮืดเบื่องขบวนบ่น้อง ผู้ด่วนลงน้องเอย
นางประสงค์นำเอื่อยหมอผู้ดี จ้งใดแห่น
คั้นอีนางเจ้าบ่แกะกาบไม้ เจ้าบ่ไ่ก่กบอ้อย บ่เห็นงอด
เงาพิชดอกหล้า เอย" (หมายถึงให้ผู้ปวดยพูดจาออกมา)

แม่ผู้ปวดยส่งขัน 5 เข้ามาอีก นางเทียมอธิษฐานเหมือนเดิม

(ขับลำต่อ)" คั้นว่าเชิญอีนางเจ้านี้ไซค่างาม ได้อ่านความดีคือยว่าเด้อหล้า"

นางเทียมเอาขัน 5 มามอบให้ญาติผู้ปวดยนำผู้ปวดยไปไหว้พ่อแม่ ยาย แล้วนำผู้
ปวดยเข้ามาไหว้ที่เครื่องค้าย ญาตินำแป้งมาทาถูบไล่ให้ผู้ปวดย แล้วนำผู้ปวดยไปไหว้หมอ
แคน แล้วนำขันกลับมาไว้ที่เดิม

ในขณะที่นำผู้ป่วยไปให้พ่อแม่ นั้น ผู้ช่วยนางเทียม ญาติพี่น้อง จะช่วยพูดจาลบประโลมให้ผู้ป่วย กราบลงอย่างสวยงามด้วยความเคารพนอบน้อม

จากนี้นางเทียมจะพูดคุยกับคนป่วยและญาติถามถึงอาการของคนป่วยพูดคุยถามถึงสภาพทั่วไปครอบครัวของคนป่วย (หาสาเหตุ) พูดคุยกับพอสมควรแล้ว นางเทียมจึงขับลำต่อ (ในกรณีนี้นางเทียมลุกขึ้นเดินรอบคายน เวียนซ้าย แล้วทำท่าเมาเหล้า เพราะสาเหตุของการป่วยมาจากในครอบครัวมีเป็นไข้เหล้า)

(ยื่นขับลำทำท่า) “ไขปากนกอีหลอสาเด้อ ไขคอนกอีฮุ้งเด้อเหล่า

ให้อีนางเจ้านี้ไขตุ่มนกอีแก้ว เว้าแจ้วแจ้วจาเอื้อยหมู่พื้หญิง
 คั่นว่าไฮ้เจ้ามันคาบละเหล่า นาเพิ่มมันซ้อง บละเหล่า
 คั่นว่าเคหาห้องเฮือนซาน เจ้าอ้วนซุ่ม บ่นอ
 อันนี้แม่ศรีเมืองเอย คั่นว่าไฮ้เพิ่นกะคือจ้งว่าบคา
 ละแม่ศรีเมืองเอย
 นาเพิ่นกะคือจ้งว่าบซ้อง เคหาห้องเฮือนซานกะอวยซุ่ม
 คั่นว่าซุ่มพื้ซ้องบมาค้ำงอยู่ดอม แม่เมืองเอย
 มีแต่จอมกษัตริย์ให้ สายคอไปมาค้ำงอยู่
 มีแต่คำค่าล้านพะอวนน้อง เพิ่นด่วนมา
 แม่เมืองเอยทั้งหลายเพิ่นเมาเหล้า นางมาเมาน้ำท่า
 คั่นทั้งหลายเอย เพิ่มเปื่องจวน พะอวนซ้อยลดเปื่อสาร
 แม่เมืองเอย”

(นางเทียมทำท่าเมาเหล้า นั่งลงคุกเข่าขับลำ แล้วถามต่อ)

“ ว่าจ้งใดแม่ศรีเมืองเอย ซ้อยอยากถามข่าวเปื่องเมืองเฮา
 หากค้อยอยู่ดีฤา
 นางนี้ถามโคตรพื้ซ้อง ลุงป้ายาเฮา

ทั้งหลายเพิ่มเมาเหล่าข้อยมาเมาน้ำท่า แม่เมืองเอย
 ทั้งหลายเพิ่มเปื้องวัน ตัวข้อยเปื้อสาร แม่เมืองเอย”

(นางเทียมท่าท่าเมา แล้วถามซ้ำ ญาติพี่น้อง พ่อแม่คนป่วยช่วยกัน
 ตอบ เรื่องน้องชายคนป่วยเมาเหล่า ทะเลาะขัดแย้งในครอบครัว)

นางเทียม พ่อแม่ ญาติพี่น้องของคนป่วยจะพูดคุยกันไปเรื่อย แล้วนางเทียมขับ
 ลำต่อถามสาเหตุ

(ขับลำ) “ อันแม่ศรีเมืองเอย ข้อยมาสงสัยไว้ใจมีมาก แท้นอ
 ข้อยกะสั่งมาลำบากแค้นให้แสนปิ่นปิ่นทิว
 แท้นอแม่เมืองเอย
 คั่นว่าข้อยบ่เว้าต่อเจ้าคือสีบ่ส่วงความเหงา ดอกนอ
 คั่นว่าเผยบรรเทา บ่สร้างเบย เบาเนื้อ
 เจ้าหากว่าคั่นว่าแหกบ่ช้องลงสีล่อง เว้ากันคร่อง
 ทางแหผัดมุดน้ำทางช้อง กะล่องนำ
 คั่นว่ากลองกับช้องมันยังล่อง นำกัน
 ลดบ่มีระซังจองหองบ่ล่องลง นำช้อง
 อันแม่ศรีเมืองเอยคั่นบ่มีหยังช้อง
 คาใจแค้นคั่นนั้นแม่
 นางกะสั่งมาอูกอั้งเอาใจเศร้าหม่นหมอง
 อันแม่ศรีเมืองเอย
 ชิบได้ยากกับลูกขอต้อง
 สีเหาะหอบเอาเหมิด
 คั่นว่ามูลมังสั่งเจ้าเหล่าบัน กันเกียงแล้วไปนอ”

(นางเทียมถามถึงการแบ่งปันมรดกกัน ในระหว่างเครือญาติว่า แบ่งกันดีหรือไม่ อย่างไร พ่อ แม่ ญาติ ช่วยกันตอบ เรื่องราวในครอบครัว พร้อมพูดเอาอกเอาใจคนป่วยว่าจะให้ทุกอย่างให้เท่าเทียมกัน)

นางเทียมพูดคุยกับพ่อแม่ ญาติพี่น้อง พอสมควรแล้วขับลำสอนพ่อแม่ญาติพี่น้อง

(ขับลำ) "หานี้เป็นจิ้งจี้ละ แม่เมืองเอย

คนเจ้าเป็นไพบัญามงชายคา	อย่าให้ฮั่ว
อย่าให้เมื่อยหมอกย้อยสิอำหน้า	เพิ่มผู้ใดเด้อ
ลูโตนหล้าสายคอบา	น้อยอ่อนอ่อน
คั้นว่าเชื้อกำก้อนคุณเฒ่าให้ขึ้นบาย	สาเด้อ
คั้นว่าหลานเหลนหล่อนหัวซอน	เกิดใหม่
ความหลักกะแห่งบ่ได้	ความฮู้กะบ่มี
ให้มันดีใจเฒ่าคุณของเฮา	ผู้เยี่ยมหยิ่งสาเด้อ
คั้นว่าลูกอยู่บ้านหลานอยู่พี่ให้ดีได้	คู่คน
ตาดำให้ได้แจ้ง	ตาแดงให้สว่างสาเด้อ
อย่าสุมาตาบอดเบื่องบ่เห็นฮุ่ง	ทางไป
คั้นแม่ศรีเมืองให้สิแนมนำ	จนว่าเกียงอ่อนน้อย
นางสิแนมนำลูกอ่อนน้อยสิกายซ้อย	คู่คน
บ่ให้จุนใจอายและเอื้อยทั้งหลาย	พวกพี่
คั้นว่าบุปผาดั่งดวงหอม	ดอกไม้ล่วงนางเอย
เจ้าผู้ดวงเสนาหาให้ชื่นชมคือเค้า	สาเด้อหล้า
คั้นว่าแม่ศรีเมืองเฒ่าของเฮา	เว้าม่วน ม่วน
ลาวสิตัมแต่น้ำอ้อยย้วยไปหาด้วย	ดอกคู่เสา
ลาวสิเป็นดั่งเสาซีเมนต์ในเมือง	ดูอาจ
เป็นดั่งผาสาทชั้นไสเลื่อม	ฮุ่งเฮือง
บ่ให้เคืองใจหล้าหลานออน	ลูกอ่อน

ลาวบ่ฮักผู้ ^๖ นั้นลาวบ่ซังผู้ ^๖ นี้	เสมอ ^๖ กำ เกิงกัน
ค้นหา ^๖ เพิ่นนี้วาง ^๖ เชือก ^๖ สั้น	เจ้ากะบ่ใส่ ^๖ คำ ^๖ แข่ง ^๖ ดอก ^๖ หล้า ^๖ เอย
ค้นหา ^๖ แพง ^๖ แสน ^๖ นาง ^๖ ให้ ^๖ ซิ่น ^๖ ชม ^๖ คือ ^๖ เค้า	สา ^๖ เด้อ หล้า

(ญาติพี่น้อง พากัน ไหว้ สาธุรับ)

ค้นหา ^๖ เฮือด ^๖ และ ^๖ ไฮ้ ^๖ ไต่ ^๖ อยู่ ^๖ ฟาก ^๖ ฮั่ว ^๖ พุ่น	พะ ^๖ อวน ^๖ น้อง ^๖ ให้ ^๖ ส่อง ^๖ เห็น
ค้นหา ^๖ อีนาง ^๖ เจ้า ^๖ ไป ^๖ หา ^๖ หมอก ^๖ กล้า	สียาย ^๖ ามา ^๖ ใส่
ค้นหา ^๖ วैया ^๖ ฮาก ^๖ ไม่ ^๖ ทิด ^๖ ทาง ^๖ ใต้	ได้ ^๖ ช่วย ^๖ ชู
ให้ ^๖ เจ้า ^๖ ชู ^๖ เซย ^๖ ซ้อ ^๖ นทรง ^๖ นาง ^๖ อย่า ^๖ ให้ ^๖ เก้า	เด้อ ^๖ หล้า
อย่า ^๖ ให้ ^๖ เข้า ^๖ หม่น ^๖ มุสิ ^๖ คือ ^๖ เผิง	เปลี่ยน ^๖ สี
ค้นหา ^๖ ว่า ^๖ หมอ ^๖ ผู้ ^๖ ดี ^๖ น้อง ^๖ ทรง ^๖ นาง	ลาว ^๖ กะ ^๖ เป็น ^๖ สาว ^๖ จ้อ
ลาว ^๖ ก็ ^๖ แห่ง ^๖ หอง ^๖ ก่อ ^๖ พ้อ ^๖ ว้อ ^๖ ซิ่น ^๖ พวม	เป็น ^๖ ดอก ^๖ หมาก ^๖ ขาม
ค้นหา ^๖ ว่า ^๖ สม ^๖ งาม ^๖ แก้ว ^๖ แนว ^๖ งาม	เจ้า ^๖ กะ ^๖ น้อย ^๖ อ่อน ^๖ อ่อน
ค้นหา ^๖ ว่า ^๖ ซู้ ^๖ สิ ^๖ ซ้อ ^๖ น ^๖ ผัว ^๖ น้อง	กะ ^๖ อยู่ ^๖ ไกล
อย่า ^๖ ให้ ^๖ เพิ่น ^๖ ได้ ^๖ เห็น ^๖ ซี้ ^๖ ฮ้าย	กำ ^๖ ฝ้าย ^๖ คน ^๖ ทรง
ลู ^๖ โตน ^๖ เอื้อ ^๖ ย ^๖ จำ ^๖ ปา ^๖ ทอง	ผู้ ^๖ เอื้อ ^๖ อ่อน ^๖ นาง ^๖ เอย
ผู้ ^๖ ซ้อย ^๖ เว้า ^๖ อีน ^๖ ออย	น้อง ^๖ ให้ ^๖ เชื้อ ^๖ ฟิง
ให้ ^๖ เจ้า ^๖ ฟิง ^๖ ความ ^๖ เอื้อ ^๖ ย ^๖ หมอ ^๖ ผู้ ^๖ ดี	เจ้า ^๖ คุณ ^๖ พี
พ้อ ^๖ ศรี ^๖ เมือง ^๖ แม่ ^๖ ศรี ^๖ เมือง ^๖ นาง ^๖ อยู่ ^๖ พี	ความ ^๖ เว้า ^๖ ดั่ง ^๖ เดียง ^๖ "

นางเทียมหันมาพูดคุยถามอาการคนป่วยว่าดีขึ้นหรือยัง ใจดีขึ้นหรือยัง ขอให้มีความเชื่อในคุณเทวดา (ผีฟ้า) และอวยพรให้หายาหม้อให้ถูกโรค และพูดคุยความประพฤติของคนป่วยกับญาติพี่น้อง และสั่งสอนผู้ป่วยให้ประพฤติตามคำที่พ่อแม่สั่งสอน และสอนถึงความรักของพ่อแม่ นางเทียม พูดคุยไปด้วย และขับลำไปด้วย สลับกันไป

พูดคุยสั่งสอนคนป่วย ญาติพี่น้อง แล้วก็ให้ผู้ป่วยมาราบลงที่คายน
สัญญาอยู่กับเทวดา(ผีฟ้า) ให้เลิกประพฤติตัวแบบเดิมอีก ขอให้หายเจ็บหายป่วย แล้ว
พูดคุยขบขันสลับกันไป

พูดคุยกันได้ทีไรแล้ว นางเทียมขบขัน เชิญผู้ป่วยมาเล่นเพื่อนรำในพิธี
กรรมดังนี้

“คันทว่าดีแล้วไป ดีใจน้องสาวผู้ดีผู้คั่นสอดไปนอ
ดีแต่คำคำล้า น พะอวนน้อง อ่อนเยาว์
คันทมันดีใจหล้า ปะเป็นเวินให้เจ้าฟ้าวั้ง นางเอย
เชิญเจ้าลงมาเล่น จักคราวเย็นพอแจ่งสว่าง
ลงมาสะส่วยล้าง ตามท่างให้ล่องไหล เตอ
คันทว่าเล่นอิมแล้ว ให้ได้ถวยเล็กลามือ
ให้ได้หันหลังกลับตีต่างคีน เมื่อบ้าน
ให้อีนางได้เล็กจากหน้า ปะทรงเมื่อยาวอย่าง เวินวังพีนี้เอย
ให้เจ้าเล็กจากหน้า ปะน้องให้ตัววเมื่อ
อย่าได้เผื่อแผ่งผั้น ทรงนางให้เหลืองหล้า เภาะหล้าเอย
คันทว่าไทลาวพี จากันความบ่ชื้อ

(นางเทียมพูด “กะเชิญไลดเตอ” แล้วลุกขึ้นเดินรอบๆ คายนเวียนซ้าย)

เพิ่นกะหาแต่ค้ำบ่ม่วนแม้ง จาเว้าต่อกัน นางเอย
เฮาหากแมนแนวนามชั้น บ่หันเมื่อหนีจาก
เล็กจากแนวหน้าปะทรงนาง ไว้แปลนแปล่า
เล็กจากหน้าปะน้องให้ตัววเมื่อ น้องเอย

(นางเทียมนั่งลงรับขัน 5 จากผู้ป่วย แล้วยกขึ้นใส่หัว ผู้ช่วยนางเทียมยก
ใส่หัว แล้วพูดเชิญให้ทุกคนเล่นพอใจ ตามแต่อยากจะเล่นแล้ววางขัน 5 ไว้ที่คายน)

นางเทียม ผู้ช่วยนางเทียม คนป่วยลุกขึ้นพ้อนรำ ญาติพี่น้องยู่ให้คน
ป่วยยกมือขึ้นพ้อนรำ ตามเหล่านางเทียม

นางเทียมผู้ป่วย ผู้ช่วยนางเทียม หมอแคน ลุกขึ้นเดินเวียนซ้ายตามหลัง
เป็นแถว (แคนเป่าสายน้อย) รอบคาย ญาติพี่น้องบางคนกราบไว้ที่คาย แล้วลุกขึ้นเดิน
ตามนางเทียม บางคนเดินตามปรบมือ ทุกคนเริ่มพ้อนรำเวียนซ้ายรอบชั้นคาย แล้ว
นางเทียมนั่งลำเชิญเทวดา (ผีฟ้า) ลงมาเล่นด้วย (ที่เหลือยังพ้อนรำกันต่อ)

“คันท่านนี้ดีใจแล้ว เชิญเจ้าลงมาเล่นไกวแขนกวัดแกว่ง
เชิญอีนางเจ้ากวัดแกว่งนี้ว ไกวเล่นตั้งหงส์ แต่เต๋อ
ทรงของน้องให้เบาเบย แจ้งสว่าง
คันท่าพิชพยาธียู่ค่าง คิงน้องให้หวังหาย พี่เอย
สายสมรแล้วแวงงามให้เจ้าสว่าง สาเต๋อ
นางอย่าสะมาอยู่ค่าง คิงน้องให้เก่งเก่าศรี
คนทรงน้องสาวผู้ดี นางสิจ่าจื่อ
นางสิจ่าจื่อไว้ เมื่อหน้าสิบหลง
นางบ่หลงไหลเข้าภูสะเภา เป็นย่านนางเอย
นางนี้ฟังความนาถะเอื้อย จอมสร้อย หมู่พินญิง
คิงนางหล้าให้ใจดีชมชื่น นางเอย
คันท่าเอื้อยนี้มีหมื่นชู้บ่วงน้อง ให้ผู้ใด
เอื้อยบ่ปะให้ไม้หล้าลุ่มให้ตันฮ้อง เขาฮอม
พี่สิทอมเอาน้องหมดทุกคน เกียงอ้อยฮ้อย นางเอย
ให้คือบัวบานบ้าง คิงบางเสมอบ้าง
ให้อีนางได้อย่างดั่งแดง กลางบ้านให้เพินแยง สาเต๋อ
บุปผาเอย นางเป็นไม้แก่นแล้วอ้ายอมเป็นชู้ขนดอก เดหล้า
นางเป็นไม้แก่นแล้ว อ้ายอมให้หมอดกิน พี่เต๋อ

เอาให้มันได้สมความแ้ว	ลมอยากลายกันชี้โหวด
หางให้หนักเก็งบั้งอย่าเสียไ้อ้	เมื่อสิจ
คนทรงน้องเบาเบย	เอื้อยสิเมื่อส่ง
เอื้อยสิเมื่อส่งน้อง	น้องสิเมื่อส่งเอื้อย
คราวมือหากค้ำตาย	
สายสมรแก้ว แวงงามอย่าได้โง่	เด้อหล้า
แบกกะไซ่สำน้ำ	ให้ทั้งนา
ตกกะเทินว่าได้ลงวังสา	แบกกะเซอคันไซ่
เอาให้เต็มใจไ้อ้	ไผมันจึงค่อยต่าว นางเอย
ให้ได้หันจ้าวจ้าว	จ้งเมื่อบ้านอีแม่เฮา"

(นางเทียม ผู้ช่วยนางเทียม คนป่วย ผู้เข้าร่วมพิธีเพื่อนรำกันต่อ บ้าง
 ปรบมือ บ้างเพื่อนรำ คนป่วยนั่งลงพัก คนอื่นๆเพื่อนรำกันต่อ)

"คั่นว่าเต็มใจน้อง	ให้คั่นเมื่อหย่องหย่องสาเด้อ
มีของให้เพิ่นเมี้ยนมีม้า ให้ขี่เมื่อ พี่เอย	
คั่นว่า บุปผาน้อง	เต็มใจแล้วขี่คั่นเมื่อหย่องหย่อง
สาวผู้ดีเอย พี่สิเมื่อส่งน้อง	นางแก้วแก่นสมร
เมื่อส่งน้องหอมผู้ดี	น้องอีพี่นางเอย
คั่นว่าพอดีด้าม	เที่ยวทางถือหาบ"

นางเทียมทุกคนหยุดเพื่อนรำ นั่งลงตามที่ นางเทียมเข้าจุดเทียน 1 คู่ที่
 คาย ต่อไปนางเทียม ทำขวัญ คนป่วย แม่ศรีเมือง (แม่ผู้ป่วย) ยกขันขวัญ เข้ามาให้
 นางเทียมตรวจขันขวัญ (ดูรายละเอียดขันขวัญในบทที่ 5 องค์ประกอบของการเพื่อนรำ)

นางเทียมนำเทียนมาจุด 1 คู่ปักใส่ข้าวเหนียว วางใส่ขันขวัญแล้วทำ
 ขันขวัญคนป่วย

“เฮากะอาบน้ำแก้ว สาแล้วให้ต่าวเมื่อ
 นางนี้ขอนำอายสงกาเจ้าคุณพี่ อายเอย
 หลวงศิริหม้ออาย ชายแก้วให้สงแนม แหน่เด้อ
 อีพี่เอย คั้นมันเหม็ดเหตุแล้ว โปยภัย ข่อยสิต่าว
 คั้นมันเหม็ดเหตุแล้ว พะอวน้องสิต่าวเมื่อ
 นางสิขอขวัญให้ คำพะมัยผู้เพิ่นป่วย
 ให้เพิ่นงามอ้วยช่วย ดีได้ตั้งหลัง แหน่เด้อ
 ไซ่ขวัญน้อย นางงามเกลี้ยงปลอด แหน่เด้อ
 อย่าให้มีบ่อนแป้ว แมงข้างป่องแหว เด้อ
 นางนี้ขอนำเทวดาด้าว ในแดนฮักษาเขต
 ขอนำครุฑนาคน้ำ ใต้แผ่นธรณี
 ทั้งอิศูร เมฆลา เพียงพร้อม
 นางสิขอขวัญคืนให้เจ้าขึ้นขวัญให้ คำพะมัยน้อยอ่อนอ่อน แหน่เด้อ
 ทางซาอย่าให้คาไซ่ ทางคออย่าให้คาบวัง เพิ่นเด้อ
 หลังอินางอย่าให้ลายพอกพ้อย ฮอยเส้เพิ่นดี เด้อ
 ให้เพิ่นดีนำท่าง ทางสีมามาย้าย้าว แหน่เด้อ
 สาวนางงามข่อยสิวีห่วนเอ็น เชิญน้องให้ต่าวคืน

นางเทียมลูกขึ้นยกขันขวัญถือด้วยมือขวาแกว่งไปมาและขับลำ ผู้ช่วย
 นางเทียมยื่นพ้อมรำอยู่กับที่

คั้นแมนขวัญหัวข้อง ผีไปรงกลางนา
 ขวัญหัวนางไปข้องผีปู้ตา กลางบ้าน ก็ดีหลายท่อน
 แมนว่าขวัญหัวข้อง สิมมาทองให้น้ำสง แหน่เด้อ
 ปอตันให้เจ้าผูกศอกแห่ง ปอแต่ผูกศอกมา แหน่เด้อ
 มาเข้าคิงอย่าได้ว่า เหม็นสาบ

นางเทียม ผู้ช่วยนางเทียม นำขัน 5 มาที่หม่อมมา เพื่อลากลับบ้าน แล้ว
นำกลับที่เดิม นางเทียมนั่งลงประนมมือ ช้บลำเพื่อเชิญผีฟ้า เทวดาทิ้งหลายกลับ
เมืองดังนี้

“เพิ่นว่า เหมิดเหตุแล้ว	ถวยพาลาเล็ก แล้วเต๋อ
หมิดเหตุแล้วถวยเล็ก	ลาเมื่อ
นาสิหันหลังกลับ	ต่าวคีน เมื่อบ้าน
นางสิคีนเมื่อห้อง	สีมาทองไปหย่องหย่อง
นางนี้หันหน้าเข้า	ถวยบังคมก้มชอมช่อ
เมื่อเกาะนออ้าย	สงกา เจ้าคุณพี
หลวงคี่ร์หม่ออ้าย	ชายแก้ว ต่าวเมื่อ
เมื่อนอกุมพันอ้าย	สายยนต์เจ้าพวกพี
ทั้งบุญจันทร์ทั้งคำพัน	ได้ต่าวเมื่อ นออ้าย
เมื่อทั้งไพศรีพ่าย	สุวันดี พวกพี
รัศมีหม่ออ้าย	ชายแก้ว ให้ต่าวเมื่อ
เมื่อนอกุมพันอ้าย	บุสดี พวกพี
บุคสีสร้อยหอยนาดี	เจ้าผู้นำ ลั่นหลี่
บุญมีหล้ามาเฮื่อนนาง	เจ้าผู้แจ้งสว่าง
ฟ้าห่วนฮ้องน้อยอ่อน	อินกะหวา
สุพรรณละนานางได้	ต่าวคีน เมื่อบ้าน
เมื่อทั้งสุมณฑาล้า	หางตาคำ น่องพี
สมเสลาส้อย	ค้ำบง แดงอ่อน
สีดาทองหมุ่น่อง	ได้โง่ไค้ง อ่วยเมื่อ
เมื่อทั้งพิมพาไท้	สุดใจเจ้าคุณแม่
คุณพระยาพ่อแจ่มเจ้า	นายเฒ่าให้ต่าวเมื่อ
เมื่อทั้งกรมทหารม้า	นายกุสึนั๊กหวด

ให้เจ้ากวาดพี่น้อง ได้โง่โง้งอ่วยเมื่อ
 ขุนหาญอ้ายชายงามเจ้าเปิดด่าน แหน่เดื่อ
 ประตุเหล็กให้เจ้านี้เปิดให้ ไช้ประตุให้น้องตาว บ่าวผู้ดีเอย
 เจ้าอย่าอัดแจบแน่นกะแจแป้น อย่าใส่ไล่
 จำปาให้สิคีนเมื่อ ดั่งดั่ง
 ข้อยสิเมื่อส่งน้อง นางแก้วแก่นสมร อีพี่เอย
 ข้อยสิเมื่อส่งหล้าบุปผานาง เนื้ออ่อนอ่อน สาวผู้ดีเอย
 นางนี้ได้वादเว้าได้โง่โง้ง อวยเมื่อ สาเดื่อ
 ย่าให้เพิ่นนี้มาเผื่อฝัน ทรงนางให้หนักหน่วง พี่เอย
 อย่าให้เพิ่นได้มาอยู่ซ้อน ให้ทรงน้องหล้าเหลือง เดื่อ
 นางนี้บ่ให้เคื่องคำฮ้อน แนวใดจักอย่าง ดอกพี่เอย
 ความใดดีข้อยกะเว้าจ้อยจ้อย จาน้องจนแมนจื่อ
 นางสิจำจื่อไว้สิเมื่อหล้า สิบหลง
 นางสบ่หลงไหลเข้าภูสะเนา เป็นย่าน ย่าน
 นางบ่เดินข้ามหลัก สักข้ามฮู้ ไปโคมค่างหมากถั่วดอ ตัวพี่เอย
 คินว่าคนทรงหล้า สาวอัชฎากะยังน้อย อ่อนพี่เอย
 ความหลักนางกะบ่ได้ ความฮู้กะบ่มี
 หมอผู้ดีน้อง จำปาทองได้เ็นสิ่ง
 นางกะเ็นสิ่งอ้าย ชายงามผู้เพิ่นป่วย
 ให้สาวนางงามเพิ่นนี้งาม อ้วยช่วยดีได้ดังหลัง สาเดื่อ
 พิษพยาธียู่ค้ำคิงน้องให้หวงหาย แหน่เดื่อ
 ให้เจ้าบายไปถ่มทะเลหลวง แม่น้ำลวง
 ให้ฮี้พีนีเอาไปถ่มทะเลกว้าง แม่น้ำหลวง พุ่นเดื่อ
 ว่าแต่ดวงเสน่หาน้อง ทรงนางได้แปลนเปล่า
 ยามเกิดจากน้องให้คิงอ่อน ปานเทา แหน่เดื่อ
 ยามเมื่อเลิกจากเจ้า ให้คิงเบาปานนุ่น แหน่เดื่อ
 คิงอ่อนอ้วนนั้นคือฝ้าย ตีตม

คั่นว่าทรงของน้องหมอผู้ดี น้องอีพี่
 ให้ลาวสวัสดิ์ดอม หม่อมพะอวนองค์อ้าย แหน่เด้อ
 ภายนางก็อย่าให้เศร้า ผิวพรรณอย่าให้เก่า
 เนื้ออ่อนอ้วนพะอวนน้อง ให้ตั้งหลัง
 อย่าได้สังฮอมให้ ทั้งมะโนดวงใจน้องนี้เป็นไปทั่วเด้อ
 เจ็บหัวทั้งปวดท้อง พะอวนอ้าย ให้เกื้อยหนี
 หมอผู้ดีให้เจ้าเอาถิ่ม เมืองปราจีน กระจับถักกลั่น
 ให้เพิ่นเอาหินก้อนล้าน ต้นไผ่อย่าให้มา
 ให้เพิ่นเลิกจากหน้า ป่าทรงนางเกียงอ้อยฮ้อย
 ให้เพิ่นเลิกจากหน้า ป่าน้องให้เปล้าแปน แหน่เด้อ
 จิตอีนางอย่าให้หนี ไปอยู่บ้านแหน
 แหน่อย่าหนีไปอยู่บ้านห้วย ชิบินบนเสมอว่าว พี่เอย
 อย่าให้มือหนึ่งหนาวอย่าให้ครวหนึ่งฮ้อน ได้นอนกลิ้งดังลูกคลี
 มั่นใจเต็มทีน้อง นี้เฮือฮั่วยาซี
 นางมายาทางหัว อย่าฮั่วลงทางท้าย
 คั่นว่าสายสมรแก้ว นี้ทรงแววอย่าให้เก่า
 อย่าให้เข้าหม่นมู้ คือเผิงเบียงบ่สิเด้อ
 ให้เพิ่นดีสาเด้อ ดินาฮิตสิบสอง
 ดินาคองสิบห้า ถวยมาตั้งแต่เก่า
 ให้อีนางนั้นดินาโคตรพี่น้อง ก็ลุงป้ายายาย
 นายให้ห้องสีมาทอง อย่าให้ต่ำ
 แม่่นว่ากก่าเกียง ให้เพียรเลี้ยงให้ใหญ่สูง แหน่เด้อ
 แม่่นเพิ่นกินบ่เป็น ให้อ้ายป้อน
 นอนบ่เป็น ก็ให้กล่อม
 ให้ถนอมต่อมตุ้ม พะอวนน้องให้ใหญ่ंना
 แม่่นว่าพยาธิฮ้อน นอนนากะให้ชุนหล่น
 ให้ได้ชู้จันจัน ลงน้ำจั่งห้าฝน นี้เด้อ

คั่นว่าคนทรงหล้าสาวอัชญา กะแห่งเป็นสาวจ้อ
 คั่นว่าซู้ซ้อน ผัวน้องกะอยู่ไกล ดอกคุณเอย
 สิบปีก็อย่าให้หนาวเด้อ ชาวปีก็อย่าให้ไข้
 สวยลวยใบให้ คือเก่ง
 อย่าให้มีหยิ่งหย้า ใบบางกัดยอด
 ให้อีนางเพิ่นนี้ปลอดอ้อยซ้อย ยางสีย้อยฮ้ำช้วน อย่าให้มี
 หมอผู้ดีซ้อย สิคินเมื่อ ด่ง ด่ง
 นางสิหันหลังกลับ สิต้าว คือเมื่อบ้าน
 นางสิคินเมื่อเบื่อง เมื่อเข้าไปย้าว ย่าว
 สาวผู้ดีนางสิฝังฝากไว้ นำให้เทวดา นี้เด้อ
 ขอให้บุญสวาท จำปาให้เลื่อมงำซู้ไว้ แหนเด้อ
 สาธุเด้อ เทวดาอินทร์พรหม ยมมะราชากะดีหลายเด้อ
 คั่นว่าเทวดาท่อนไท้ให้หลงเยียมผ่อพลอย
 เทวดาด้าวในแดน อักษาเขต
 ครุฑนาคน้ำ ใต้แผ่นดิน
 ทั้งอิสูร เมฆลา เปรียงพร้อม
 กับทั้งธรณีเฒ่าอยู่ในดิน พื้นแผ่นดินหลายเด้อ
 ผู้เจ้านี้ค้ำน้ำให้กิน ผู้เจ้านี้ค้ำดินให้อยู่กะดีหลายท่อน
 กับทั้งคุณของปู่ย่าเลี้ยง ให้เมืองบ้านนี้โตงเอาเด้อ
 อย่าให้เลิกหลวงเข้า ในเมืองชิงยาด
 ให้เจ้าควกอดค้อมอุ้มเอาน้อง เข้าใส่เพลลา ให้แด่เด้อ
 ให้เพิ่นเซาสาเด้อ แก่พิฑูรย์คำอันล้ำค่า ซ้อยเอย
 ให้อีนางนี้สะหวะสว่างเนื้อ ดีได้ดังหลังเด้อ
 คั่นอีนางนี้หันหมอกล้ำ ยายำมาใส่
 ยาฮากไม้ทางใต้ ให้ช่วยชู
 กินวานก็อย่าคากินยา ก็อย่าข้อง ของโนวังให้ช้วนส่ง
 ยอให้เทวดาด่านด้าว ให้นำผู้ซ้อยชู

สาธุเด้อ คุณพระพุทฺธให้เจ้ามาบังหลัง แม่เด้อ
 คุณพระธรรม ให้เจ้ามาบังหน้า แม่ท่อน
 ชาวสีมาให้เจ้าชวนต่ง แม่เด้อ
 คุณพระสงฆ์ให้เจ้าวงแวดล้อม สีเอาแก้วแก่นสมรแม่เด้อคุณเอย
 คั่นว่ายามไฮ่กะอย่าให้น้องนี้ เจ็บขาเด้อ
 ยามนากะอย่าให้ เพ็นเจ็บป้าง
 ให้เพ็นอยู่ท่าวสร้างกินทาน ติดต่อ
 ให้อนางได้ตักบาตรทั้งหลายน้ำ ให้บุญค้ำ ซ่อยชู
 คั่นห้า นางนี้เดินไปค้ำ หาเงินตราเบี่ยบาท ก็ดีหลายท่อน
 ไปทางน้ำให้คุณนำช่วยเฮือ แม่เด้อ
 คั่นอนางนี้ไปทางเหนือ ให้นำช่วยหาบแต่เด้อ
 คั่นว่าบาปอย่าเห็นเข็ญอย่าข้อง ของจั่งไรอย่างให้ผ้าเด้อ
 สัพพะสิ่งฮ้ายให้หนีวัน หลีกไกล
 คนทรงให้คำพะไม สีจำจื่อ
 เห็นฮอยเพ็นลงอาบน้ำ สีฟายขึ้นใส่หัว
 นางบ่ว่าสีลื้มคุณต่อนเนื้อ กะยังสีเอื้ออ่าวหา
 อยู่เดคุณเอย
 เจียมกนางสีเจียมเหง้า เจียมเงนางสีเจียมง่าอยู่
 แล้วคุณเอย
 นางสีบ่เอ็นค่าโคตรพี่น้อง ลุงป้า ย่ายาย
 ยามมือเข้านางกะสีบ่ว่า ความแดง
 ยามมือแดงนางกะสีบ่ว่า ความลั้ม
 สมพอหงายนางกะสีเว้า ม่วนม่วน คุณเอย
 นางสีห่วนห่วนเว้ากะนำฮ้าย ให้ม่วนหู
 สีให้กลมกันเข้าบ่เป้ไป กะคือไม้แบ็งกี้
 นางบ่หักไม้ค้อนซอนแล้ ตีมหลัง คุณเอย
 เวินวังนางกะบ่ให้หนี ไกลแซ้

เหตุนดีบ่ลาลูก	ซี้แก้ว
ความซ้วนางนี้บ่ให้มาบวบปี	ให้ตีได้ตั้งหลัง
คั่นวากลมกันแล้วบ่เป้ไป	กะคือไม้แป้นกี
สามัคคีท่อนั้นสิเป็นหมั้น	แก่นสาร
แม่นว่าบ้านสิอยู่ห่างบ้าน	นี้บ้านห่างกันไป
ความสัมพันธ์ไมตรี	กะตั้งเดิมตาเค้า
อีนางได้กินข้าวเฝ้า	บ่ลืมความเว้าเก่า
ความอีนางเว้าต่อเอื้อย	สิเป็นมันแก่นสาร
คั่นอีนางอยู่พี้ให้คือจ้งบัวบานบ้าง	ให้คิงบางเสมอบ้าง
ให้อีนางได้อย่างต้องแต่ง	ในกลางบ้านให้เพิ่นแยงสาเด้อ
แพงแสนน้อง	ศรีคนทรงอย่าได้ล้ำเมื่อ
อย่าให่นางได้อินอ่อนล้ำ	สิพามาเมื่อมีน
เหือบมีหามาแถม	แสงบ่มีหามาตี๋ม ให้แต่เด้อ
ให้เพิ่นซิมอยู่เรื่อยสิคือสร้าง	อ่างหิน
นางนี้สิบปีนภูผา	ตลิ่งชันมันค้อย
นางสินำฮอยเข้าคลองพระธรรม	เพิ่นเอิ้นบอก
ทางเส้นเค้าสิบกอด	หนามบก
นางสิบหนีไปเที่ยวทางฮก	ให้พ้อดงเสื่อฮ้าย
นางสิแยงยังกำ	คลองพระธรรม เพิ่นซี้ส่อง
สิบหลงป่องห่าง	ทางเค้าตั้งแต่หลัง ละเด้อ
คั่นอีนางเอย	เพิ่นอยู่พี้นะแม่คุณ
ยามไฮ่กะอย่าให้	ไข่บาเด้อ
ยามนากะอย่าให้	เพิ่นได้เจ็บปาง
ให้เพิ่นยูท่างสร้าง	สวนมอนซ้อนสวนปานแน่เด้อ
ให้เพิ่นได้ยูท่างเอ้	ดินชันไกวใหม่ แต่เด้อ
จำปาให้สิลาเมื่อ	หนีจากละเด้อ
นางนี้ฝังฝากไว้	นำให้พระยอดคุณ

เอาแต่บุญคุณคำ	สิแนมน้ำยู่ส่ง เถาะเด้อคุณเอย
คั่นว่าเจ้าบ่เลี้ยง	สาวผู้ตักะบปีใหญ่ ละเด้อ
คั่นว่าคุณบ่เลี้ยง	หลานน้อยบปีใหญ่่น่า
ให้เจ้าตุ้มไว้แห่นเจ้า	ผู้เจ้าแพรเชิงลาย
ตุ้มเอาสายสมรแก้วแนวงามงาม	ไว้ถ้าหล้าแต่เด้อคุณเอย
ตุ้มเอาคำคำล้านพะอรนน้อง	ถ้าหล้าแยงแห่นเด้อ
แพงแสนน้องศรีคนทรง	น้อยอ่อนอ่อน
ลิบเหลือปากได้แก้วแก่นทูลหัว	ละเด้อ
เจ้าผู้บัวบังใบสีปิ่นเวิน	น่าน้ำ
ตามกระบวนของน้องนี้มีมา	เกินว่าค้อง
ให้เพิ่นงามเลาะเขาะ	งามล่องค้องดีได้คู่แนว สาเด้อ
คั่นว่าเพิ่นดีสาแล้วให้ดีมา	ย้าวย้าว แห่นเดอ
ให้เพิ่นนั้นดีทั้งจ้วควายหล่างของแพง	อยู่ไต้ล่าง เพิ่นเด้อ
ดีทั้งลูกอ่อนน้อย	นี้พายช้อยคู่ผู้คน แห่นเด้อ
อันว่าเป็นตายนี้ให้หนีไป	เว่นหลีก สาเด้อ
โพยภัยสังอย่าให้มี	มาต้อง เพิ่นเด้อ
ให้เพิ่นอี่ทั้งเคหาห้อง	เขื่อนซานบ่อนเพิ่นอยู่
ดีทั้งปู้ย่าเลี้ยง	หลานน้อยเพิ่นคู่คน
แพกอย่ามากลายพลายอย่ามาไกล	ของจ้งโรอย่าบังเบียด
สัพพะสิ่งฮ้ายให้หนีเว่น	หลีกไกล สาเด้อ
จำปาให้สิลาเมื่อย้าวย้าว	ละคุณเอย
นางและท้าวสิลาเจ้า	นี้ตัวเมื่อ ละเด้อ
สาธุล้ากำฝ้ายสงกา	พีเอย
เจ้าผู้เตโชหลายสิ้นคน	ทั้งค้าย
ขอให้บารมีฮ้ายให้น้ำนม	คุ่มเหลี่ยม แห่นเด้อ
ง่าเหลี่ยมไว้คือหญ้า	เหลี่ยมไพร
ไปกะอย่าให้คา	มากะอย่าให้ช้อง

ของในวังให้ชวนตั้ง	เจ้าพวกพี่ ช้อยเอย
สีโหนมู๋อาย	เสมียนทอง พวกพี่
เสมียนตราหมู๋อาย	ชายแก้ว ให้ตัววเมื่อ
เมื่อทั้งจุ่มพลช้อย	สายยนต์ เจ้าพวกพี่
ขวาและซ้ายพะอวนอาย	เจ้าอวยเมื่อ
เมื่อทั้งขุนกันช้อย	ขุนเจือง
ขุนไกรหมู๋อาย	ให้ใจไค้งตัววเมื่อ สาเด้อ
เมื่อทั้งสาวสนมพร้อม	ให้วังคับคั้ง
เสนตล่อมให้เมื่อพร้อม	หมู๋พื้หญิง
การเพิ่นเสร็จละเดอน้อ	การเพิ่นเสี้ยงหนีเมื่อ
เมืองสาย่าวย้าว	
นางและท้าวให้เมื่อพร้อม	พำกัน
เมื่อเด้อเกษรน้องไภษรนาง	น้องพื้
บุญผืน้องบุสดี	นางนาถ
โสภาคำหมูน้อง	ได้ใจไค้งอวยเมื่อ
เมื่อเด้อพันงาช้อย	ชมพูน้องพื้
คำฝนหล้าปทุมมา	น้องอื้พื้
จันทีทองนางได้	ตัววเมื่อ เด้อน้อง
กินนารีนารอนหล้า	สาวอัชญา น้องอื้พื้
บัวเงินบัวทองหมูน้อง	ได้เมื่อพร้อมหมู๋พื้หญิง สาเด้อ
เมื่อเด้อค้ำบางหล้าจำปีนาง	น้องอื้พื้
อินถะหวาช้อยสังคะทอง	นางนาถ
ทัสสะมาลาล้าหางตาดำ	น้องพื้
สาวมาลี วันช้อย	มะลิทองหอมอ่อน
สาวสักการินทองหมูน้อง	ได้ใจไค้งอวยเมื่อ
เมื่อทั้งพวงมะลัยหล้า	เข็มมาลาน้องอื้พื้
สุทรนางหมูน้อง	ได้เมื่อพร้อมหมู๋พื้หญิง

เมื่อนอดังบางอ้าย	ชายงามม้ามิ่ง อ้ายเอย
เจ้าผู้มาบักหนึ่งหัวของคำ	ค่าหลาย อ้ายเอย
การเพิ่นเสรีจะนออ้าย	การเพิ่นเลี้ยง
หนีเมื่อเมือง	เกียงอ้อยห้อย
ทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยได้โง่โคง	อ้วยเมื่อ
เฮามาเมื่อนำฮืดสี่บสอง	คองสิบห้าถวยบาตั้งแต่เก่า
เมื่อนำฮืดตั้งแต่เค้าบูรณเดมา	เพิ่นแตงมา
นางมาเยายา ให้กะเห็นโบ	หมากหน้าย
ให้เพิงามอ้วยช่วย	ได้โง่โคงอ้วยเมื่อ
เมื่อเมื่อถ่อนสายคอออน	พวกพี
เมื่อเมื่อเด้อเมื่อเด้ออย่าซ้ำ	ซิดขึ้นม้าคมฮ่าตัวเมื่อ"

ทุกคนในพิธีกราบลง 3 ครั้ง นางเทียมผูกข้อมือให้ผู้ป่วยด้วยฝ้าย ผูกแขน 2 เส้น นำไขมาปลอกดูว่า ไขขวัญดีหรือไม่ พูดยว่า "ไขขวัญช้อยนางงามสิเกลี้ยงปลอดบ่นอ หรือสิมีบ่อนแป้วแมงข้างปองแควบ่นอ" แล้วฝาดูใจกลางไขแดงเห็นดีก็จะทำนายทายทักไปตามที่เห็น

หลังจากนั้นนำเอาน้ำหอมในคาย ให้ผู้ป่วยลูบดม ชักเอาเทียน 5 คู่ ออกจากคาย ให้ญาติผู้ป่วยนำไปบูชาพระที่วัด หมากบุญหรือเหล่าน้ำให้นำไปโผด (ทิ้ง) ส่วนหวีกระจก ผ้าขาว ผ้าลินินให้เจ้าของบ้านนำไปไว้ใช้ต่อไป เงินค่าคายแบ่งกันคนละ 2 บาท คือนางเทียม 2 บาท คนป่วย 2 บาท (เงินปัจจัยอื่นๆ แล้วแต่เจ้าภาพจะให้ นางเทียมเรียกร้องไม่ได้)

ญาติพี่น้องผู้ป่วยจัดอาหารไว้เลี้ยงดูก็จะรับประทานอาหารเลี้ยงที่บ้านอื่น นางเทียมและคณะจะกินที่บ้านคนป่วยไม่ได้ ถ้ากรณีรักษาครั้งแรก จะมีการเลี้ยงไข หลังจากเซ็งผีฟ้า (เทวดา) ลงมาแล้ว นางเทียมจะนำไขไก่จากคายมาตั้งลงบนเสื่อ ถ้าไข

เยายา หรือเยียวยา ภาษาผู้ไทยเรียก "เหยา" หรือ "พิธีเหยา" (ผู้วิจัย)

ตั้งได้แสดงว่าอาการดีจะรักษาหาย ถ้าไข้ล้มก็จะนำมาตั้งบนฝ่ามือ ในการเลี้ยงไข้ ก็ จะขับล้ากลุ่มหรือเชิญให้ไข้แสดงอาการลุกขึ้น หมอจะทำนายตามอาการของไข่นั้น ด้วย

การรักษาในแต่ละครั้ง จะใช้เวลารักษานาน คือประมาณ 7 โมงเช้า ถึงเที่ยงวัน จากขั้นตอนการรักษาโรคในแต่ละครั้ง สามารถสรุปเป็นขั้นตอนได้ดังนี้ คือ

- การตั้งเครื่องบูชาและเชิญผีฟ้า
- การพูดคุยการซักถาม การขับล้า ระหว่างนางเทียม ญาติพี่น้อง และคนป่วย เพื่อหาสาเหตุของโรค
- การปลอบประโลม การให้ข้อแนะนำ แก่คนป่วยและญาติพี่น้อง โดยการพูดคุย และการขับล้า
- การร่วมพิธีรำ เพื่อความสนุกสนาน บันเทิงใจ เพื่อคลายความ ตึงเครียดในครอบครัว
- การทำขวัญเรียกขวัญกำลังใจแก่ผู้ป่วย

จากขั้นตอนการรักษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การรักษาแต่ละครั้ง จะอาศัยความ เชื่อและความศรัทธาของคนป่วย ญาติพี่น้อง ที่มีต่อความเชื่อในระบบนี้ และขึ้นอยู่กับ ความสามารถของนางเทียมที่จะประมวลเหตุการณ์ สาเหตุ ของการเจ็บป่วย มาขับล้า พูดโน้มน้าวชักนำจิตใจของผู้ป่วยให้มีกำลังใจ และประสานความขัดแย้งภายในครอบครัว หาสาเหตุสิ่งแวดล้อมอื่นๆ มาแนะนำสั่งสอนให้คนป่วยและญาติพี่น้องให้ปฏิบัติ

ในขั้นตอนการรักษานี้ ถ้ารักษาในครั้งที่หนึ่ง ไม่หายญาติพี่น้องจะหานางเทียม ไปรักษาอีก เรียกว่า “ล้าซ่อม” ถ้ายังไม่หาย นางเทียมจะรักษาให้อีกไม่เกิน สามครั้ง คนป่วยถ้าอาการไม่ดีขึ้น นางเทียมจะแนะนำให้ผู้ป่วยไปรักษาด้วยวิธีการอื่นๆ เช่นการ รักษาในแผนปัจจุบัน เป็นต้น

ถ้าการรักษาคนป่วยหายแล้วผู้ป่วยญาติพี่น้องยังมีความเชื่อในอิทธิฤทธิ์ของผีฟ้ามากยิ่งขึ้นและจะเห็นบุญคุณของผีฟ้า นางเทียม ให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างยิ่งถึงเวลาครบปีในวันสงกรานต์ ก็จะพากันบูชาพ่อน้ำในพิธีลงช่วง ดังจะได้กล่าวในพิธีลงช่วงในหัวข้อต่อไป

1.2 ขั้นตอนการลงช่วงพ่อน้ำฟ้า

เมื่อใกล้เวลากำหนดวันสงกรานต์แล้ว ผู้ที่เคารพนับถือมีความเชื่อในการพ่อน้ำฟ้าจะเตรียมช่วง อันหมายถึง บริเวณหรือสถานที่ที่เป็นลานกว้าง รองรับคนที่ จะเข้ามาร่วมพิธีได้มาก โดยจะปลูก “ผาม” หรือ “ปรำ” ชั่วคราว โดยใช้เสาไม้ ฝังลงดิน และใช้ไม้ไผ่ทำโครงหลังคา มุงหลังคากันแดด โดยใช้ใบมะพร้าว (ดูรายละเอียดเรื่อง ของสถานที่ใช้พ่อน้ำในบทที่ 5 องค์ประกอบของการพ่อน้ำฟ้า) และปิดกวดบริเวณช่วงให้สะอาด เตรียมตุ่มใส่น้ำดื่ม ไว้เพื่อคนที่ จะเข้ามาร่วมในพิธีไว้ดื่มกิน และเตรียมโรงครัวสำหรับทำอาหาร หาเชื้อปูลอบบริเวณ ในวันที่ 12 เวลา บ่าย กลุ่มนางเทียมและคณะ คนเฒ่าคนแก่ภายในหมู่บ้านพระยีน จะนิมนต์ให้พระที่ประจำอยู่วัดลงมาลานวัดนำพระพุทธรูปลงมาสรงน้ำ มีการไหว้พระรับศีล สรงน้ำพระพุทธรูปกันตามประเพณี ทางอีสานเรียกว่า “มือเอาพระลง” หรือ “วันเอาพระลง”

เมื่อสรงน้ำพระเสร็จแล้ว กลุ่มนางเทียมที่เป็นผู้ทำพิธีก็จะเดินทางไป “เหล่า น้อย” โบราณสถานทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน นำ “ชั้นหมากเบ็ง” (บายศรีขนาดเล็ก) ดอกไม้ธูปเทียน น้ำอบ น้ำหอมมาสรงน้ำพระพุทธรูปและโบราณวัตถุต่างๆ และไปสรงน้ำที่เหล่าใหญ่ บอกกล่าวการทำพิธีลงช่วงที่จะทำพิธีในปี

เมื่อบูชาพระเสร็จสิ้นนางเทียมก็จะแยกย้ายกันกลับบ้าน ในตอนเย็นกลุ่มชาวบ้านที่เคยรักษาด้วยพิธีกรรมนี้ จะนำเครื่องบูชาได้แก่ เหล้าครึ่งขวด ดอกจำปา (ลั่นทม) 5 คู่ ฝ้ายผูกแขน ตามจำนวนสมาชิกให้ครอบครัว มายังบ้านนางเทียม คือ

ปรำ ในภาษาอีสาน แผลง ป = ผ , ปรำ = อาม ออกเสียงเป็นผาม

นางดาว พาณโน เพื่อนำสิ่งเหล่านี้มาบูชามอบให้นางเทียม นางเทียมจะเก็บเหล่าและดอกไม้ไว้ และมอบด้ายผูกข้อมือกลับไปให้ผู้นำมา ผู้คนจะทยอยกันมาตั้งแต่ 18.00 น. จนถึง 23.00 น. (คนที่อยู่หมู่บ้านอื่น มักจะนำของบูชามาวันรุ่งขึ้น)

ในตอนเช้าวันที่ 13 เมษายน เวลาประมาณ 6.00 น. ผู้ที่จะเข้าร่วมพิธี จะมาเตรียมตัวกันที่บริเวณช่วง บางคนไม่ได้มาเมื่อตอนกลางคืน ก็จะนำเหล่า ดอกไม้และฝ้ายผู้ข้อมือ ใส่จานเตรียมมาด้วยหรือบางคนก็จะเก็บดอกกลิ่นหอมรวบรวมกันไว้เพื่อใช้ในพิธีกรรม บ้างก็นำข้าวสาร น้ำปลา พริก ปลาร้า หมาก พลุ บุหรี่ มาบริจาคไว้ใช้ตลอดพิธี ถ้าใครจะสมัครเป็นศิษย์หรือเข้าร่วมพิธีเป็นครั้งแรก ก็จะนำผ้าขาว 1 วา ใส่มาพร้อมกับเหล่า ดอกไม้ พร้อมด้ายผูกข้อมือด้วย

เหล่าหมอแคน (หมอม้า) จะเตรียมนำแคนของตน มารอไว้ในพิธีลงช่วง การลงช่วงในปี พ.ศ. 2541 ของอำเภอพระยืน มีจำนวนหมอแคน 7 คน ได้แก่

- นายเสถียร แก่นสม
- นายหนู พระนามวัง
- นายเลื่อน แก่นสม
- นายชาย สีทา
- นายเคน สีมาตร
- นายช่วย วันเพชร
- นายทองปาน แสนสนิท

(ดูรายละเอียดประวัติในภาคผนวก)

การนำผ้าขาวยาว 1 วามามอบให้นางเทียมนี้ สันนิษฐานว่าคงจะเป็นประเพณีมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้างคือการส่งส่วยผ้าขาว ที่เรียกว่า ส่วยผ้าขาวลาวเวียงจันทร์ คือส่งส่วยให้ราชสำนักเวียงจันทร์ เมื่อภาคอีสานได้เปลี่ยนแปลงการปกครองในระบบเดิมเข้าร่วมกับราชอาณาจักรสยาม ได้เปลี่ยนการส่งส่วยเป็นเงิน 4 บาทที่เรียกว่า เงินรัชชูปกรณ์ ต่อรัฐบาลสยาม (ผู้วิจัย)

เหล่าแม่ศรีเมือง (ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นที่นับถือในหมู่บ้าน) จะจัดเตรียมเครื่องคาย หรือเครื่องบูชาไว้ตรงการผาม หรือปรา (ดูรายละเอียดเรื่องเครื่องคาย ในบทที่ 5 องค์ประกอบของการฟ้อนผีฟ้า)

เวลา ประมาณ 7.00 น. นางดาว พานโน หัวหน้านางเทียม เข้าไปนั่งตรงกลางถามหน้าเครื่องคาย เหล่าหมอแคนทั้งหมด จะมานั่งด้านซ้ายของนางเทียม ทุกคนต้องมีผ้าสไบสพายไหล่ทุกคน เมื่อจะเริ่มพิธี นางเทียมจะนำแป้งรำแจกให้หมอม้า หรือหมอแคน ทาหน้า แล้วนางเทียมก็จะทาแป้งรำ นำน้ำมันใส่ผม หัวผม เสร็จแล้วจุดเทียน 1 คู่ ปักไว้บนถาดใส่เครื่องคาย กราบลง 3 ครั้ง หมอม้าเริ่มเป่าแคน ลายอ่านหนังสือน้อย นางเทียมขับลำเชิญผีฟ้าดังนี้

(การเขียนขับลำใช้อักษรวิธีการเขียนภาษาไทยราชการเพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจความหมายของรูปศัพท์)

“นางนี้เชิญเอาอ้าย	สงกาเจ้าคุณพี่
หลวงศิริหม้ออ้าย	ชายแก้ว แม่คุณคน
จุมพลอ้ายสายยนต์	เจ้าพวกพี่
ขวาและซ่าย	พะอรนอ่าน แม่คุณคน
เชิญทั้งขุนเขาข้า	เสนาข้ามหาด
สาวสนมแวดล้อม	ให้ลงพร้อม หมู่พี่น้อง [*]
เชิญทั้งกรมทหารม้า	นายคุณี่ นักหวด ^{**}
ให้เจ้ากวด ^{***} พี่น้อง	ได้ลงพร้อม พรำกัน
ขุนหาญอ้าย ชายงาม	ให้เปิดด่าน แน่เด้อ

* คู่ หรือ คู่ มาจากคำว่า “ทุก” ในภาษาไทยภาคกลาง

** หญิง ในคำขับออกเสียง “ยิง”

*** น่าจะมาจากคำว่า นักบวช (ผู้วิจัย)

**** กวด = ตรวจ

ผักตูกเหล็กให้เจ้า ได้เปิดห้อง
 ผักตูกทองให้เจ้า ได้เปิดป้อง^{*} แน่เด้อ
 ให้เจ้าได้เปิดป้องไซ ไชป้องท่าง ทางน้องสิ^{**} ท่องลง
 นางสิลงมาเล่น สำเพียง เกลี้ยงฮาบ^{***} พี่เอย
 คั้น^{****} อีสาวนางงามนางสระสวยล้ำ ตามท่าง ล่องไหล
 คั้น^{****} ว่าผลัดเดือนสี่ นางกะ^{*****} บิให้กลาย
 ความคาดหมายนางกะบิให้กลายเดือนห้า สังขาน^{*****} ข้ามล่วง
 ผุงพระพุทธรูปเจ้า เพื่อน^{*****} ลงลงล้ำสวยสี่
 หมอผู้ดีนางสิลงมาเล่น กลางปี ถวย^{*****} พี่
 นางสิเนียด เนียด เนื้อถวยให้ พระยอดคุณ
 นางสิลงมาเล่นหมดทุกราย จนว่าได้คู่เรื่อง
 ให้มันหมดเครื่องใช้ จนคืนบ้านว่าเก่าหลัง
 สามทีแล้วจ้ง^{*****} สิบเลิกช่วง ลาปาง เด
 สามทีแล้วจ้ง^{*****} สิบเลิกนาง ลาท้าว
 ข่อยสิหันหลังจ้าวจ้าว สิโงไค้งอวยเมื่อ^{*****}
 ข่อยสิพานางเล่นหมดคืน จนว่าฮอดมืออื่น

..... ปอง = ช้อง สังขาน = สงกรานต์
..... สิ = จะ เพื่อน = ทาน
..... ฮาบ = ราบ ถวย = ถวาย
..... คั้น = ครั้น จ้ง = จ้าง
..... กะ = ก็ เมื่อ = กลับ

ตื่นมือเช้าจนเห็นหน้า	จ้กว่าเมื่อ
เพื่อนอยากมักอยากเล่นลายใด	ข่อยกะบ่ว่า
เล่นหมากกาลอดบ่วง	ลีทั้งเดินไต่หนึ่ง
พาน้องเล่นหอยแครง	เต็นดีด
เว้าหยอกเล็กหยอกน้อย	น่าน้องให้ม่วนหู
ยามลีงเล่นลีเพียงเย็น	บ่ให้เก่า
มีทั้งสิ่ว* และแหลั**	แพรงามๆ เอาคล่องไหล
ลีให้ได้มักแม้ง	พะอวนอ้ายแม่นคู่แนว
อีพี่เอย คั่นว่าจำปาแก้ว	แนวงามงามเนื้ออ่อนอ่อน
บ่ให้เพื่อนได้ตีเตียนข่อย	จำปาของผู้ข่อยเลี้ยงจ้วหมูเด
อันความกินนางก็อิมท้อง	ความเล่นให้อิมใจ
คั่นว่าจำปาให้คำพมัย	เนื้ออ่อนอ่อน
บ่ให้อึดอยากอ้ายไม้แก่น	พูขาว
ว่าแต่ชาวนครเฮา	นี้ด้วนลงมาเต้า
มีทั้งข้าวสาลีหอมอ่อน	มีทั้งปลาป็นปึง
ประสงคั่น้อง	คู่คน
นางนี้บ่ให้จันใจอ้ายและน้อง	ทั้งหลายพวกพี่
แม่นว่าบ้านต่างบ้าน	บ้านแขก กลันตั้ง
นางบ่ฝั่งหลักแดน	ส่วนไปลาลาย้อ
คั่นว่าพอใจเล่น	ล้าเพียงเย็นให้เด่นไต่
ลีบแม่สาวชาว*** แม่เลี้ยง	ให้โฮม**** ขวงเดียว
คั่นว่าเที่ยวทางพ้อเห็นกัน	ให้ถามข่าว
นางและทำวนี้ความเว้า	ให้ม่วนหู

* สิ่ว = สีม่วง

** แהלั = ลีเขียว

*** ชาว = ยี่สิบ

**** โฮม = รวม

ลัดบ่มีผู้สูญูเว้าความดี
 บ่มีผู้เว้าอวดอ้าง
 ทางว่าจำปาชั้นหันลงมา
 นางบ่หลงเครื่องใช้
 คั่นว่าจำปาล้ามดกดำ
 แหกहींต่าง พ่างहींลาย
 กลางทางนางบ่ได้
 นางบ่ได้ย่านพีนนี้มา
 ข่อยบ่ย่านพีนมาเบื่องต๋อยขึ้น
 เหลียวเห็นอ้ายและเอื้อย
 นางกะเว้าจ้อยจ้อย
 วนเวียนเว้าจากัน
 ตะวันลับป่าแขง
 หื้อแม่นพีนอยากเล่น
 ข่อยกะสิมาพีนเล่น
 นางโลดบ่กลัวเกรงย่าน
 นางซีเข้าผ่าม้างให้เป็นเผิ่ง^๑
 นางนี้หนอ จ้งได้ขอน้ำเทวดาด้าว
 ครุฑนาคน้ำ
 ทั้งอิศุร เมฆลา
 กับทั้งธรณีเดมา
 เจ้านี้ค้ำน้ำให้กิน
 ขอน้ำคุณของปู้ย่าเลี้ยง

ตีอ้างอวด
 กลางบ้าน ให้พีนหยัน
 บ่หลงเรื่อง
 นายเดมา ตั้งแต่หลัง
 นางบ่ได้ เอ็นว่า
 พีนว่าเดินมาผ่าย
 เอ็นว่า สภาแล้ว
 เปลื้องเกล้าให้ไปปากปิ่น
 ควายเดมา ต่อนเย็น
 ทั้งหลาย เอ็นใส่
 นำน้องผู้คู้คน
 จนวน่าเกียงอ้อยห้อย พูนละพีเอย
 ตะวันแดงลับป่าหมาก
 บักกาลอดบ่วง ทั้งเต้าได้หนึ่ง
 เม็ด^๒ คู้แนวจนวน่า เกียงอ้อยห้อย
 แนวใดจักอ้อย่าง
 แผ่นเดียว
 ในแดนรักษาเขต
 ได้แผ่นธรณี
 เพียงพร้อม
 อยู่ได้พีนแผ่น
 ผู้เจ้านี้ค้ำดินให้อยู่กิติ หลายเด้อ
 เมืองบ้านให้ต่ง^๓ เอา

^๑ เม็ด = หมด

^๒ เผิ่ง = ซี้เผิ่ง , แผ่นซี้เผิ่ง

^๓ ต่ง = รับ

อย่าให้เล็ก หลวงเข้า ในเมืองชิงยาด เต๋อคุณเอย
 คั่นแมกแห่งหลายคั่นว่ามารแห่งฮ้าย คุณเข้าให้กันหนี
 คั่นว่าถึงฤดูปีแล้ว สิววยพร เจ้าพวกพี
 เทวดาด่านด้าวนี้เห็นแล้ว ให้โผดพรมแน่เต๋อ
 คั่นอีสาวนางงามสิกลมกันเข้าเป็นเลา เกลี้ยงอ้อยห้อย
 ทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อย ความเข้าให้ม่วนหู
 สาธุเต๋อ ธรณีเฒ่า อยู่ในดินพื้นแผ่นดิน
 ผู้ค้ำน้ำให้กิน ผู้ค้ำดินให้แยมู กะดีหลายก่อน
 ยามเมื่อนางนี้ลงมาเล่น สำเพียงเกลี้ยงฮาบ
 ม้าหมู่หลวงกวางหมู่น้อย ลงเล่นฮ้วนเฮ
 ออกเล่นหาฝุ่น หันลงมาอย่าว้ายาว
 คั่นว่านางและท้าว สิวลงเล่นพรำกระบวน
 บัดท่า เดินไปตำสตุตตอง หินแฮกลางทาง
 ชัดท่านางนี้เดินไปตำสตุตตองหินบาง กลางห้วย
 คั่นท่าบ่างามอวยช่วย สิวตีได้ดังหลัง
 ผู้ลั้ง** คนเพิ่นกะเซเซชนลัม ผมละบังเกียกชี้ผู้นเด
 คั่นว่ากรรมบาปเบื่อง อย่างวนเกี้ยว จ่องดิ่ง
 ให้เจ้านี้หมู่กระทายหายกะทอดให้ เมิดคู่คนเกลี้ยงอ้อยฮ้อยแน่เต๋อ
 หมู่กระทายหายกะทอดให้ พะอรนอายน้องหมู่คู่คน
 คั่นว่าคนทรงน้องแลอ้าย ทั้งหลาย พวกพี
 แนวว่าดาวดารดาษาฟ้า กะเลือกหน่วย สิวแสง
 คั่นว่าใจประสงค์แนวใด หากว่างามทั้งนั้น
 หากว่าแนวนามชั้นหันมา หลายหลาก
 พืหากลงมาเล่นก็หลายเพ็ง*** เพศต่าง

* ห่า = หาก

** ลั้ง = ลาง = ลางคน

*** เพ็ง = เพ็ญ

นางและทำวลงเล่น	ต่างกัน
แนวนามชั้นหันลงมา	ข่อยบ่ให้ขึ้นช่วย
แนวว่ากลัวยตีบต่าง	กะดินเต่าหมูสี
ยามเมื่อตกปีแล้ว	กะยาย หวี ให้มันห่าง
นางและทำวก็ลงเล่น	ช่วยขึ้น
คั้นชุกคนชุกมีเมียช้อน	ชุกคนชุกมีผิวช้อน
บ่ปนกันให้เพิ่นหน้าย	
บ่ให้เพิ่นเห็นชื้อ้าย	ทรงน้องและอ้ายชายแก้วแก่นสมร
คั้นว่าจำปาข่อยสีแนวนำ	คู่บาทอย่าง นั้นแล้ว
อีนางสีลงมาเล่น	ตามใจสนุกยิ่ง เต๋อ
คืออย่างบัวบานบ้าง	ในหนองไขกาบ
ให้พากันหยาบหยาบ	เลื่อม คือเค้าเก่าหลัง
ข่อยนี้บ่ให้แมงภูเฝ้า	แสวงหาตอมดอก
บ่มีผู้ใดมาเยาะหยอกเย้า	สีน้ำเจ้าให้เก่าสี
หมอผู้ดีเอื้อยสีแนวนำ	คู่บาทอย่าง
นางและทำวให้ใจสู้	ขึ้นชม
คั้นว่าสมใจแล้ว	จั่งคั้น เมื่อ โย่ง โย่ง
หันหลังกลับสีต่างคั้น	เมื่อบ้าน
นางนี้เชิญเอาม้าปักคำหลา	ม้ามิ่ง พี่เอย
เจ้าผู้ม้าปักหิ้งห่าว	สีของค้ำ คำหลาย
เชิญเอาอ้ายเหมิดคู่ลาย	จนว่าเกลี้ยงอ้อยฮ้อย ฟันแล้วพี่เอย
ความน้องเว้าต่ออ้าย	ปางนั้นข่อยบ่ลืม
คั้นอีนางได้กินข้าวเม่า	บ่ลืมความเว้าเก่า
ความข่อยเว้าต่ออ้าย	ก็เป็นมันแก่นสาร นั้นละอี่พี่เอย
คั้นว่าจำปาแก้วแนวงาม	น้องพี่
คั้นอีนางขี่ม้าปักคำหล้า	โตใหญ่ๆ ดอกอี่พี่เอย

ค้นบ้านางสีหามาให้	บ่แดงนางสีหามาตี๋ม
นางบ่ลีมवादเว้าสีน้ำเจ้า	จ้งโต
ค้นว่าคนทรงไ้	สุดใจเจ้าอย่าล้าเมื่อยเด้อ
เหี้ย บ่มีหามาแถบ	แสงบ่มีหามาให้คำพมัย เจ้าพวกพี
อย่าให้อึดอ่อนล้า	สีพาม้าเมื่อยมีน
จำปาแก้วแนวงามงาม	สีบ่องม้าหมู่
นางสีบ่องหมู่ม้า	สีน้ำกันบ่าวพีชาย
กะอย่าให้มีหยงช่วง	ขวางทางม้าขี่
ขอให้ได้ม้กแม้ง	สมดังใจหมายเด้อ
คือจ้งมียานยนต์มอบถวย	พะอวนน้อง เด้อพี

เมื่อขับลำเชิญผีฟ้า เสร็จสิ้นแล้ว นางเทียมกราบลงสามครั้ง นำขันห้า (จานใส่ดอกกลั่นทม) 5 คู่) หันมาทางหมอม้า (หมอแคน) แล้วยกมอบให้ แล้วนางเทียมนำจานดอกไม้มาวางไว้ที่เดิม แล้วลุกยืนไปข้างคายนด้านซ้ายหันหน้า ย้อนกลับมา หมอแคน (คนเดียว) เดินตาม ผู้ช่วยเดินตาม นางเทียมเปลี่ยนทำนองขับลำ แคนเปลี่ยนทำนองใหม่ที่กระชับขึ้นกว่าทำนองขับเชิญทำนองขับลำนี้จะเป็นการเชิญชวนให้เข้าร่วมพิธีฟ้อนรำโดยจะรับด้วยคำว่า "อ้ายเจ้าพีหมอผู้ดี" ดังนี้

"ค้นว่า เชิญเด้ออ้ายชายงาม	เจ้าเดินก่อน
เชิญเด้อเชื้อกำก่อน	พะอวนอ้าย บ่าวพีชาย
ค้นว่าสายสมรน้อยนางงาม	เนื้ออ่อนอ่อน
เชื้อกำก่อนสีน้ำกัน	แห่แหน
นางสีลงมาเล่นถวยพร	ให้มันแจ้งสว่าง
พุนอ้ายเจ้าพี	หมอผู้ดีเอย
ค้นว่าลงมาเล่นบ่หลงลาย	หลงเรื่อง
นางบ่หลงเครื่องใช้	พะอวนอ้าย แต่งมา

ไปให้กว้างตีวงจนว่าห่าง มือขวากระทบต้อย^๑ มือซ้ายกระทบชุน^๒
 บังให้สูญเสียดั่งเสียงครองเมือง ตั้งแต่เก่า
 บังให้เสียฮึดเคঁาโบราณเดมา เพิ่นแตงมา
 นางสีน้าฮอยเดมาคุณของเขา บังให้เก่า
 หนออายเจ้าพี่ หมอผู้ดีเอย
 คั่นว่าหมอผู้ดีหมุ่น้องและอายชายแก้ว ว่องไว
 อันว่ามีแต่จำปาให้สุดใจ นางกะเปลี่ยว
 อันว่า คิง^๓ บางหล้าปะเป็นเว็น เนื้ออ่อนอ่อน
 หนออายเจ้าพี่ หมอผู้ดีเอย
 นกต่อแล้วเห็นแหลว^๔ เจ้าอย่ามูบ^๕
 ให้อีนางอีหลูอีหลูบขึ้น เมื่อฟ้าใส่แหลว
 เป็นนักเลงแล้วผมบ่ยาว ให้เจ้าจ้ง^๖ หมอผู้ดีเอย
 บ่เป็นนักเลงลักข้างลักม้า ลิกล้วย่านเรื่องหยัง
 คั่นเป็นนักเลงเล่น เพิ่นเล็งมาเล็งใส่ โลดเต้อ
 น้องเจ้าพี่ หมอผู้ดีเอย
 คั่นว่าลงมาเล่นลำเพียง เกลี้ยงฮาบ
 ลงมาเล่นแขนบ่ยาว ให้เจ้าต่อ
 ให้อีนางเจ้านี้มาเกาะไว้คือ เฝ็งเกาะดาง
 เฮานี้บให้บ้านเก่าฮ้าง เป็นป่าผักหม หนาม นางเอย
 บังให้อารามฮ้าง หนีจ้ว ทั้งเจ้าหม่อม^๗

^๑ ต้อย = ตะ

^๒ ชุน = โคน หมายถึง ในการฟ้อนรำจะไม่มีการตะเนื้อต้องตัวกัน

^๓ คิง = ร่างกาย

^๔ แหลว = นกเหยี่ยว ^๕ จ้ว = เณร

^๖ มูบ = หมอบ

^๗ จ้ง = ไว้ , หรือ เอาไว้

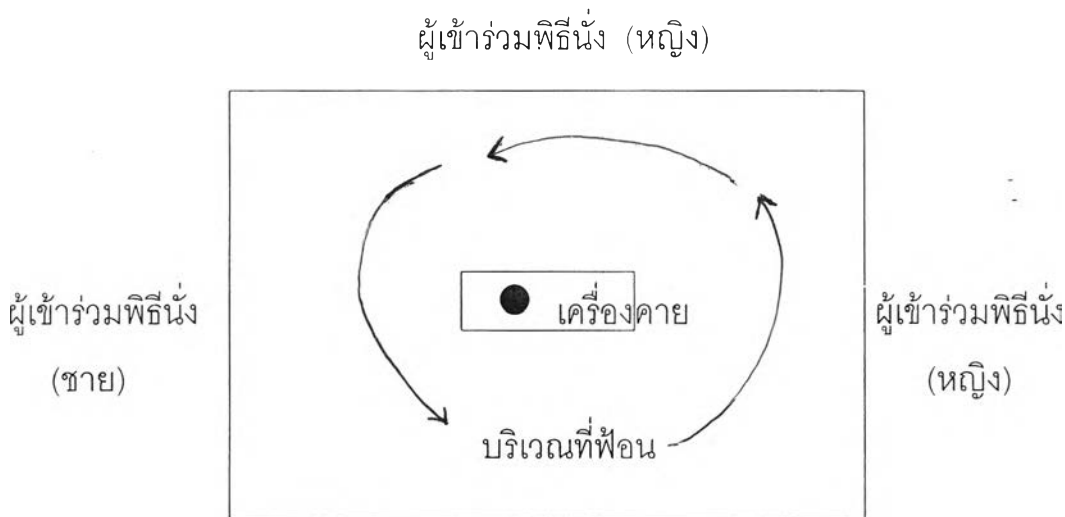
^๘ เจ้าหม่อม = พระ

บ่ให้จอมแฮฮ้าง ลาชิน ลูกชู้แก้ว
 ความชั่ว เฮาบให้มาบวบบี่ ให้ดีได้ดังหลัง
 กลมกันเข้าเป็นเลา เกลี้ยงอ้อยฮ้อย
 หนอน้องเจ้าพี หมอผู้ดีเอย
 คั่นว่าทังผู้ใหญ่ผู้น้อยความเว้า ว่าห่างกัน
 ผู้นั่งวางเชือกชั้น กะอย่าใส่คำแข็ง
 คั่นว่า แพงแสนนางให้อ้าฮอน ความเว้า เหี้ยเด้อหล้า"

ในขณะที่นางเทียมขับลำทำนองนี้จะเดินพ็อนรำไปรอบคาย เวียนซ้าย โดยผู้เข้าร่วมพิธีจะคอยทยอยกันลุกขึ้นมาร่วมพ็อนรำด้วย เป็นหมู่ไป ดังทิศทางของการเดินพ็อนตามแผนภูมิ

ทิศทางของการเดินในการพ็อน

ในการพ็อนผู้เข้าพ็อนจะเดินวนรอบเครื่องคาย ในบริเวณช่วง เดินพ็อนในลักษณะ วงกลม ดังแผนภูมิแสดงทิศทางของการพ็อน

ผู้เข้าร่วมพิธี (หญิง)

แผนภูมิที่ 2 ภาพบริเวณช่วงและทิศทางของการพ็อน

ในขณะที่ทำพิธีผู้นั้น ผู้ที่เข้าร่วมพิธีบางคนก็จะนำจันดอกไม้ ดอกจำปา 5 คู่ นั้นมา “สมา” หรือมากราบไหว้ หมอม้า (หมอแคน) จะหยุดเป่าแคน ลงรับจันดอกไม้นั้น คนที่กำลังพ้อนรำอยู่ก็จะนั่งลงด้วย บางครั้ง จะมีการนำเหล้ามาให้หมอม้ากินด้วย หรือผู้เข้าร่วมพิธีก็จะกินเหล้าด้วย การรับเหล้านี้เรียกว่า “รับหน้าม้า” หรือ “รับหน้าม้าบ่าวพี่ชาย” การรับหน้าม้า ไม่เฉพาะรินเหล้าให้หมอม้าดื่มเท่านั้นอาจไปรับคนอื่นก็ได้ถ้าใครไม่ดื่มเพียงเอาลูบหัวหรือลูบตัวก็พอ

ในขณะที่พ้อนรำ ใครจะแสดงอาการอย่างไร ออกมาก็ได้เช่น บางวงรอบวงบางคนกระโดด โวยวาย ร้องไห้ นอนกลิ้งเกือกไปกับพื้น บางคนพ้อนรำทำท่าต่างๆ หรือบางกลุ่มจะเล่นไล่เกี่ยวกัน สุดแท้แต่จะเล่น

ถ้าเกิดกรณีร้องไห้ นอนกลิ้งเกือก กลุ่มนางเทียม คนเฒ่า คนแก่ ญาติพี่น้อง ที่อยู่ในพิธีนั้น จะเข้าไปเอา แป้งมาทาถูบไล้ และขับล้าพุดจาปลอบประโลมไปด้วย หรือบางครั้งกลุ่มนางเทียม จะขับล้ากล่อมผู้เข้าร่วมพิธีไปเรื่อยๆ บางครั้งก็จะพุดโต้ตอบกัน โดยใช้คำ “ผญา” หรือ “ปรัชญา” ซึ่งเป็นลักษณะของคำคล้องจอง ให้ความหมายในเชิงเปรียบเทียบ นอกจากจะพุดโต้ตอบกันแล้ว ก็จะขับล้าโต้ตอบกันด้วย ในขณะที่ผู้เข้าร่วมพิธีแสดงอาการต่างๆ นั้น นางเทียมถ้าทราบสาเหตุก็จะขับล้าปลอบประโลม ถ้านางเทียมไม่ทราบสาเหตุก็จะขับล้าถามหรือพุดจาเป็นคำกลอนถามด้วย ในกลุ่มผู้เข้าร่วมพิธีถ้าบางครอบครวั เกิดขัดแย้งกันขึ้นก็จะมาปรับความเข้าใจกัน ในช่วงนี้เอง เช่นกรณี สามี่ ภริยา ทะเลาะกันด้วยเรื่องสามี่ไปมีเมียน้อย ทั้งสองคน สามี่และภริยาลงมาพ้อนรำในช่วงด้วยกัน ญาติผู้ใหญ่ที่ทั้งสองเคารพนับถืออีกคนจะแสดงเป็นสาวน้อย ประแป้งแต่งตัว ทำจริตเข้าไปเกี่ยวผู้เป็นสามี่นั้น ทั้งพุดจาเกี่ยวพาราสี ทำท่าทาง คนที่เข้าร่วมพิธี ก็จะบอกให้สามี่ภริยาคู่นั้น ไปนำขันดอกไม้ (ดอกจำปา 5 คู่) เข้าไปสมากราบไหว้ ญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองคน จะพุดจาสั่งสอน ทั้งสองคนในช่วงนี้เอง

หรือในขณะที่ลงขวง กลุ่มเครือญาติกันไปร่วมลงเล่นพ้อนรำกันอยู่นั้น ก็จะรวมกันไปเอาขันดอกไม้ในคายนอกไปกราบไหว้บูชาญาติผู้ใหญ่ ที่เคารพนับถือ ในช่วงนั้น นับ

ได้ว่าเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพ กันในระหว่างเครือข่าย เป็นอย่างดี หรือผู้ทุกซุ้ใจร้อนใจเรื่องใดก็สามารถมาระบายปลดปล่อยในช่วงนั่นเอง

บางคนมีความสามารถในการขับลำ ก็ขับลำเล่นโต้ตอบกันไป หรือชักชวนเล่นละครจากวรรณคดีต่างๆ เช่นสังข์ศิลป์ชัย จำปาสีตัน มโนราห์ ทำวสีทนต์ โดยเลือกสมมติกันเล่นเป็นตัวต่างๆ หรือจะพ้อนรำเกี่ยวกับก็ได้ แต่มีจารีตของการลงช่วงคือต้องไม่ถูกเนื้อต้องตัวกัน ในระหว่างชายหญิง (ส่วนใหญ่พบผู้หญิงจะพ้อนรำเข้าเกี่ยวกับมากกว่าชายกันหญิง)

ถ้าผู้ใดพ้อนรำหรือแสดงอาการต่างๆ เหนื่อย แล้วก็กลับไปนั่งพักดูคนอื่นพ้อนรำต่อ ผู้จะเข้ามาพ้อนรำ ใหม่ก็จะเข้าไปด้วยพ้อนรำนั้นต้องมีผ้าสไบพาดบ่าหรือคล้องคอเข้าไปด้วยถ้าไม่ได้นำมาจะมีผ้าสไบผูกไว้ตามเส้าให้นำมาคล้องคอได้

ถ้าผู้ใดพ้อนรำสวยงามเป็นที่ถูกใจผู้เข้าร่วมพิธี จะนำผ้ามาพาดคล้องคอให้อีกหลายพัน จะนำไปผูกเอวโพกหัว คล้องคอที่สุดแต่จะแต่งตัวให้

เสียงแคนจะดังตลอดในการทำพิธีหมอลำแคนที่เป่าแคนก็จะผลัดเปลี่ยนกันขึ้นมาเป่าตลอดเวลา ผู้ที่ร่วมพิธีแม้ใครพ้อนรำไม่เป็นก็จะเดินตามบ้างปรบมือบ้าง ผู้ร่วมพิธีก็จะสลับกันพ้อนรำ กันอย่างนี้ตลอดทั้งวัน จนถึงเวลา ประมาณ 21.00-22.00 น. หรือดึกกว่านี้ ถ้านางเทียมเห็นว่าพอสมควรแก่การเพื่อกลับไปพักผ่อน หัวหน้านางเทียมและบริวารก็จะพ้อนรำ อย่างรวดเร็ว เกือบจะวิ่งรอบค้าย ตีวงแคบๆ พร้อมกับขับลำทำนอง “หมอลำดี” อีกว่า

“คั้นว่า บ้านบั้งข้าง ทางเมื่อบให้เก่า
 นื่องช้อยนากะหมอผู้ตีเออย
 คั้นว่าบ้านบั้งข้าง ทางเข้าบให้หมอง
 นื่องเจ้าพี่ กะ หมอผู้ตีเออย
 เฮากะหันหน้าเข้าถวยบังคม ก้มก้อมก้อ
 เฮากะหมอบก้อมก้อคลาน ก่อง ก้อย ลาอายอวยมือ”

แล้วนางเทียมและบริวาร นั่งลงประจำที่ หมอแคนทั้ง 7 ซ้ายมานั่งด้านซ้ายของนางเทียมเช่นเดิม นางเทียมจุดเทียน 1 คู่ บักลงที่ค้าย แล้วทุกคนกราบลง 3 ครั้ง หมอแคนเริ่มเป่าแคนเพื่อให้นางเทียมขับลำเชิญผีฟ้ากลับดังนี้

“คั้นว่าเมื่อ ท่อนอ สงกาเจ้าคุณพี่
 หลวงศิริหม้อายชายแก้ว คู่คน อีพี่เออย
 เมื่อทั้งจุมพลอาย สายยนต์ พวกพี่
 ขวาและซ้ายพะอวนอาย ให้อวยคีน
 เมื่อทั้งขุนเขาซ่า เสนาข้ามมหาด
 สาวสนมแหวดล้อม ได้เมื่อพร้อมหมู่พี่หญิง
 กรมทหารม้า นายคูลี นักหวด
 ให้เจ้ากวาดพี่น้อง ได้โง่โคง อวยเมื่อ
 ตันว่าขุนหารอาย ชายงามให้เปิดด่านแฉ่
 ผักตูกเหล็กให้เจ้าได้ไซ้ ผักตูกให้น้องต่าว แฉ่
 บ่าวผู้ตีเออย เจ้าอย่าอัดแฉ่แน่น กะแฉ่แป้น อย่าใส่ไลอีพี่เออย
 คั้นว่าจำปาให้ลิคีนเมื่อ ย่าวย่าว พี่เออย
 นางและท้าวสิคีน บ้านคู่คน
 คั้นว่าดีกค่อนค่อนหัวลมออน หนาวหนาว

* เมื่อ = กลับ

** แป้น = ไม้แผ่น , กะแฉ่แป้น = กลอนประตูไม้

คั่นว่าเหมี่ยวหมอกัย้อย	ก็ฮ้ำหน้าลัดสั้นหนาว
นางแม่นชวานครห้อง	สิคีนเมื่อ สาก่อน
คั่นว่ามืออื่นเข้าสิงเต้า	ก่อนนาย
คั่นว่าสายสมรน้องให้เบาเบย	หายสว่าง สาดื้อ
คั่นว่าอ้าย ** และเอ้อย ***	เสมอตัวตั้งเดี่ยวเด้อ
คือจ้งเขี้ยวโบราณ	ก้านก่องเส่นหา
ให้สู **** คนสูโสภางาม	ตั้งเดิมเค้าเด้อ
คั่นว่าโสมเสลานั้นองและอ้ายทั้งหลาย	ให้อ้วยซุ่ม เด้อ
พากันลงมาเล่นถวยพร	เจ้าคุณพี
หมอบผู้ดีนั้นองก็มาเนียดเนียดเนื่อ	ถวยให้พระยอดคุณ
หญิงชายเล่นนำกันเป็นตาล้า *****	แท้เด
คั่นว่าคำคำล้านเห็นแล้ว	หิง สอน
คั่นว่าแสงงายเข้าก็ปะแปน	เกลี้ยงอ้อยห้อย
คั่นว่าแสงงายเข้าไฟสีหุ่งแกง	ต้มสู
ไผสอเป็นผู้เว้าลูกอ่อนน้อย	พายสรว้อย ผู้อยู่เฮือน
คั่นว่าคนทรงน้อง สาวผู้ดี	กะผ่องเป็นแม่ลูกอ่อน พีเอย
คั่นว่าลูกอ่อนน้อยก็คอยท่า	จ่องกิน
คั่นว่าพอดีตัวก็เทียมทาง	ถือหาบ
มันบหนักกำพุ้น	มันบหนักกำพี
เสมอกำเก็งกัน	พีเอย
แวนนามขึ้นหันลงมา	จนว่าผ่อง

* สว่าง = ค่อยยังชั่ว

** อ้าย = พี่ชาย

*** เอ้อย = พี่หญิง

**** สู = ทูก

***** เป็นตาล้า = นาคู, น้าชม

***** หิง = ยิง

***** สอน = ชื่นชม

คั่นว่าน้องและอ้าย	ก็ลงเล่นช่วยขึ้น
ลัดบ่มีผู้ป็นญาติถึงชั้น	มันคล้อย
พากันนำฮอยม้าบักคำหลา	บ่หลงเรื่อง พี่เอย
พากันเดินไต่ก้อนผาล้าน	ล่องลง
พากันลงไปเล่น	เมืองกะเมื่น ขาต้า
ไปเบ็งกาเดินก้อนซี้ไถ	พอกะฮุย กะฮาย
คั่นว่านายให้ห้องสีมาทอง	เพื่อนกะเว้าม่วน พี่เอย
พากันเว้าหยอกเล็กหยอกน้อย	กะนำเอื้อย พ๋าตาย
คั่นว่าสายสมรน้องและอ้าย	ทรงชายอย่าให้เก๋า เด้อ
จั่งว่าได้มกแม้งพะอวนน้อง	คู่แนว
คั่นสูคนสูบ่ลื้มความมัน	สัญญากันตั้งแต่เก๋า
ความอีนางนี้เว้า ต่ออ้ายและเอื้อย	ปางนั้น เพื่อนบ่ลื้ม
คั่นว่าหนองหารนางกะไปเลาะ	เลียบล้ำ...
แถวน้ำกำสงครามข้อยกะไปเลาะเลียบจ่าย ตามต้ายตะผิงของ...	
น้องกะไปคล่องซ้าง หนองบัวเลียน	มาต้อนพี่ หมอผู้ดีเอย
คั่นว่าซ้างบักป้อ	คั่นว่าซ้างบักป้อ
เห็นว่าไทอำเภอฟือ	บ่ซื่อ
นางกะจูงมาฝ่ายหนองพระยีนคำ	แม่นสั่งแกว่ง
คั่นว่าอ้ายนี้ตบแต่งให้การใช้	ไม่ช่วยขึ้น
ลัดบ่มีผู้ป็นปายขึ้นเทิงภู	ยอดบักค่าง
นางแลท้าวความเว้า	กะเชื่อฟัง
ความพี่หญิงเว้า	กะเชื่อฟัง
คึกค่อนค่อน หัวลมวอน	หนาวหน่วง

กะเมื่น = เขมร

ม่วน = เพราะ , สนุก

ล้ำ = ดู

ของ = แม่น้ำของ , แม่น้ำโขง

ดวงเสน่ห์หาสิต้าวคีน	เมื่อบ้าน ละพีเอย
ให้เพิ่นเลิกจากหน้า	ปะชอมผู้ทุกอย่าง สาเด้อ
อย่าให้หนักหน่วยเนื้อ	คิงกะด่างเมื่อยมึน
นอนหลับก็ให้ได้ชื่น	นอนตื่นก็ให้มีแอง สาเด้อ
แพงแสนอ้ายแลเอ้อย	ทิ้งหลายอย่าล้ำเมื่อย
อย่าได้อึดอ่อนล้า	พาม้าเมื่อยมึน
อย่ามีนเซียเข้าสีทรงนาง	ให้ทรงนางให้เพิ่นฮุ่งเด้อ
คำค่าล้านให้ใจสู้	ชื่นชม
คั้นว่าพั้วดอกอ้อม	พินสิต้าวคีนเมื่อ
สู้คนสู้สิหันหลังกลับ	สิต้าวคีนเมื่อบ้าน
คีนเมื่อห้องสถานทอง	บ่อน* เพิ่นอยู่
แนวว่าซู้ต่างบ้านเห็นแล้ว	ได้ต้าวคีน อีพีเอย
ไ้อย้ออีพีเอย แนวว่าม้าต่างบ้านสูบสอดเซยทรง นออ้าย	
คั้นว่าทรงม้าปักคำหลา	อยู่ไกลยิ่ง
อยู่คนละถ้ำคนละเมือง	กะมาจวบ พีเอย
คั้นว่ามาจวบพ้อเห็นแล้ว	กะชื่นชม
จั่งแม่นกลมกันเข้า	เป็นเลาเหลี้ยง อ้อย ห้อย
คั้นว่าการบ่แล้วบ่คีนบ้าน	ให้เพิ่นหยัน
บัดนี้แห้ม ซิเลียวคีน	คั้นหันเมื่อไปย่อง ย่อง
ขอให้คุณค่าล้านกะนำกุ่ม**	เลื่องจัน
คั้นว่าเที่ยวทางไกล	อย่าเมื่อยมึนหิวล้า
ให้เจ้าแถมนำม้าปักคำหล้า	ว่าซิต้าว แนนเด้อ
ไปกะอย่าให้คามากอย่าให้คับหนทางเที่ยวอย่าให้ชินช่วยเด้อ	
อย่าให้พบอันหาญ	อย่าให้พาลอันอ้าย
ของจั่งไรอย่าบังเบียด	พีเด้อ

* บ่อน = ที่

** กุ่ม = คุ่ม

นางและท้าวเสมอตาม ดังเดี่ยว แน่เดื่อ
 คั่นว่าหมดทั้งมวนสียอม้วน ได้ถอยอวนเกลี้ยงอ้อย ห้อยแล้วเด คุณเอย
 คั่นว่าชีวิตนี้สียวยให้ พระยอดคุณ
 คั่นว่าคุณบ่เลี้ยง ชาวเมืองเพินสียุ่ม^{***} ส่าแล้วคุณเอย
 คั่นว่าคุณบ่เลี้ยงชาวบ้าน เพินสียัน
 เลี้ยงเอาอ้ายแลเอื้อย ทั้งหลายไว้เป็นหมู่ แน่เดื่อ
 ถึงฤดูเดือนห้าได้ลงมา เต้าช่วง^{*}
 ดวงเส่นหาได้ด้วยลง มาเต้า
 ออย่าได้ปะให้หนองพระยีนเศร้า เป็นเงาพอพุ่มพู่
 คั่นว่าซู้ต่างบ้านได้มาล้าง ช่วยกัน
 ใ้อัยเพินว่าหนองพระยีนฮ้าง ให้จุงแขน เพินมาเบ็ง^{**} ลัดเดื่อ
 กกไผ่กะยังช่วยล้วย กกกล้วยกะยังยังซ่ายล้วย
 อยู่เคียงต้าย ตะฝั่งหนอง
 ซ่อยกะพากันลงมาเล่นหนองพระยีนคำ ดังอยู่เต็นเต็น
 อ้ายกะเ็นไสน้อง น้องกะเ็นใส่อ้าย บัดลีมย้ายย่างเมื่อ
 คึกค่อนค่อนสมพอนอน กะสิต่าว
 นางและท้าวสิงไค้ง ว่าต่าวเมื่อ
 เมื่อหนอม้า ปักคำหล้า ม้ามิ่ง อีพีเอย
 คั่นว่าม้าปักนึ่งห้าว สีของคำคำหลาย
 สายสมรแก้วได้คั้นเมื่อ เสียย่าวย่าว อีพีเอย
 คั่นว่าเมีย เมียถ้อน สายคอออน เจ้าพวกพี
 เขาก็เมียเบิดจุ่มเบิดชุม เบิดวงด
 กวดพีน้องได้โงไค้ง ต่าวเมื่อ

^{***} ยุ่ม = รุ่ม , ร้อนรุ่ม

^{*} เต้าช่วง ดูรายละเอียดพิธีเต้าช่วงจากงานวิจัย แนวคิดฮีดคอง ในท้าว

ฮุ่ง ท้าวเจือง ของดวงเดือน บุญยาวง สำนักพิมพ์มติชน 2540

^{**} เบ็ง = ดู

เมื่อเมื่อถ้อน	สายคอออน พวกพี
เมื่อเมื่อ เต๋อ	เมื่อเต๋อออย่าซ่า
เฮากะชิตขึ้นม้า	คมห่าวต่าวเมื่อ"

ขับลำจบบทุกคนกราบลง 3 ครั้ง แล้วแยกย้ายกันกลับบ้าน และจะมาทำพิธีกรรมให้วันรุ่งขึ้น พิธีกรรมการพ้อนบูชาผีฟ้า จะทำพิธีในวันที่ 13,14, 15 เมษายน ในวันที่ 15 เมษายน อันเป็นวันสุดท้าย จะเรียกว่าวัน "ขอดช่วง" หมายถึง วันสุดท้ายที่จะอำลากัน พิธีกรรมในวันนี้ตอนขับลำนั้นมีเนื้อความรำลา และขอให้ผีฟ้าเทวดาดูแลรักษาผู้ที่เคารพนับถือและนัดแนะให้ผีฟ้าทั้งหลายลงมารับการเลี้ยงด้วยอาหารหลักจากวันนี้อีก เจ็ดวัน

หลังจากวันที่ 15 เมษายน อีก 7 วัน คือวันที่ 22 เมษายน จะถึงวันที่เรียกว่า "วันปลงพาศาว" หมายถึงวันเลี้ยงดูผีฟ้าด้วยอาหารและเชิญผีฟ้ามาพ้อนรำอีก 1 วัน ในวันที่ 21 เมษายน ผู้ที่เคารพนับถือผีฟ้าจะเตรียมของสำหรับไปเลี้ยงผีฟ้า ที่สำคัญคือขนมต้ม โดยใช้แห้งข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนกลมคล้ายขนมบัวลอย แล้วนำไปต้มในน้ำสุก นอกจากนี้ต้องใช้แป้งปั้นเป็นรูปต่างๆเพื่อถวายผีฟ้าคือ ปั้นเป็น รูปช้าง , ม้า , หมู , ไก่ , แหวน , กำไล , กระจอนหู (ต่างหู) แล้วใส่น้ำตาลชุดมะพร้าวโรยและโรยด้วยงา

การทำขนมภูษานี้ นางดาว พาณโน กล่าวว่า เป็นของที่ใช้ในการบูชาแม่ศักดิ์ที่หนองกองแก้ว เมืองชนบทในสมัยก่อน¹ โดยมีคำกลอนที่ขับลำดังนี้

¹ สัมภาษณ์ นางดาว พาณโน นางเทียม อายุ 50 ปี วันที่ 22 เมษายน 2541

“ไก่ผู้โจน	หมูโตนทั้งคู่
แหวนใส่ก้อย	กระจอนน้อยใส่หู
หมากพร้าวซ่อม	หัวซ่อมทั้งสี่
ศรีกำก้อน	ยอม่วงมอบถวาย”

(ดูรายละเอียดในบทที่ 5 องค์ประกอบของการฟ้อนผีฟ้า)

รุ่งขึ้นวันที่ 22 เมษายน เวลา 6 โมงเช้า ผู้ที่เคารพนับถือผีฟ้า จะนำเอาขนมใส่ใน “พา” หรือสำหรับ โดยแบ่งเป็น 4 ถ้วยในหนึ่งสำหรับ แล้วนำมาจัดเตรียมไว้ โดยวางของบูชาเลี้ยงดูผีฟ้าเป็นแถว ด้านทิศตะวันตกของช่วง หันหน้าไปด้านทิศตะวันตก เมื่อทุกคนมาพร้อมกันแล้ว บรรดานางเทียม หมอแคนผู้ที่เข้าร่วมพิธีจุดเทียนปักไว้สำหรับอาหารเพื่อเชิญผีฟ้าลงมารับเลี้ยงดู

และจะแบ่งอาหารส่วนหนึ่งออกไปใส่ใบตองเพื่อเลี้ยง “ข้อย” เลี้ยงม้าฆ่าเลี้ยงช้าง” หรือบริวารผู้ติดตามผีฟ้าด้วย

ในวันนี้ผู้ที่มาร่วมเลี้ยงดูผีฟ้าก็จะนำด้ายผูกข้อมือเข้าไปหาญาติพี่น้อง กลุ่มเครือญาติเพื่อให้ญาติผู้ใหญ่ ปู่ย่า ตายาย ผูกข้อมือให้ หรือบางคนก็จะรวมกันไปให้นางเทียมผูกข้อมือให้ด้วย

เมื่อเลี้ยงผีฟ้าได้พอควรแล้ว ก็จะเก็บสำหรับอาหาร ข้าวของที่นำมาบูชา แล้วเข้ามารวมกันใน “ผาม” เพื่อจะขับไล่เชิญผีฟ้าลงมาฟ้อนลำสnskสนานกันดังเช่น 3 วันที่ผ่านมา จนถึงเวลาค่ำคืน นางเทียมก็จะขับไล่ส่งผีฟ้ากลับ และบอกกล่าวถึงวันที่จะมาร่วมฟ้อนรำกันอีกในปีหน้า เป็นการเสร็จสิ้นพิธีลงช่วงฟ้อนรำเพื่อบูชาผีฟ้า ในรอบปี

* ข้อย = ช้าง , ช้างรับใช้

จากการศึกษาวิธีการพ่อนผีฟ้าลงช่วงนี้จะเห็นได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญต่อคนในสังคมชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการได้ช่วยแก้ไขปัญหาวางด้านสังคมให้ชาวบ้านได้มีทางออกโดยการนำความไม่สบายใจทั้งหลายความกดดันที่เกิดในชีวิตประจำวันมาระบายออกในช่วง โดยมีญาติพี่น้อง คนในสังคมมาลอบประโลมเห็นอกเห็นใจ เป็นจิตวิทยาพื้นบ้านที่อาศัยดนตรี การขับลำ การพ่อนรำ เพื่อช่วยให้คนในสังคมมีทางออกหรือการผ่อนคลายในรอบปี โดยอาศัยอยู่บนพื้นฐานความเชื่อเดียวกัน

ในพิธีนี้ยังทำให้คนในสังคมเดียวกัน หรือญาติพี่น้องได้มาปรับความเข้าใจขอสมลาโทษ ซึ่งกันและกัน ร่วมรื่นเริง พ่อนรำ ขับลำทำท่าทางตามอารมณ์ บรรณาที่จะแสดงออก โดยไม่มีผู้ใด จะขัดขวาง คัดค้าน ถ้าใครไม่สบายใจก็จะมีญาติพี่น้องมาลอบประโลมให้

นอกจากนี้ถ้าพิจารณาจากคำขับลำในการเชิญชวนให้ร่วมพิธีนี้จะสามารถ มองเห็น แนวความคิด และจารีตของการทำพิธีอยู่ เช่น ในคำขับเชิญชวนลุกขึ้นพ่อนรำที่ว่า

“ไปให้กว้างตึง
มือซ้ายยกะบ่ซุน”

ให้ห่างมือขวากะบ่ต้อย

หมายถึง ในการเข้าร่วมพ่อนรำจะมีจารีตปฏิบัติการณ์ไม่ตะเนื้อต้องตัวกันระหว่าง ชายหญิง ในขณะที่พ่อนรำ อาจมีการพ่อนเกี่ยว เข้าคู่กันบ้าง แต่จะไม่โดนตัวกัน ถ้าใครตะเนื้อต้องตัวโดยไม่ได้ตั้งใจก็จะมีกรไหว้สมากัน

คำขับที่สท่อนให้เห็น การสืบทอด จารีต ประเพณี นี้มา

“บให้สูญเสี่ยเสี่ยง
บให้เสี่ยฮืดเค้า

คลองเมือง ตั้งแต่เก่า
โบราณเฒ่า เพิ่นแตงมา”

หมายถึง การรักษาไม่ให้ จาริต ครอบงำ บ้านเมือง พิธีกรรม โบราณนี้สิ้นสูญไป

หรือการสั่งสอนให้ผู้เข้าร่วมพิธีรักษาจาริตบ้านเมืองให้มีความสามัคคี ดังนี้

“ให้ีนาง มาเกาะไว้ คือ เฝ็งเกาะคาง”

หมายถึง ให้นางมารวมกันเสมือนเฝ็งเกาะที่รั้ง เป็นการสอนถึงความสามัคคี
ในกลุ่มหรือการรักษาบ้านเมือง ที่ว่า

บให้บ้านเก่าฮ้าง	เป็นป่าผักหมหนาม นางเอย
บให้อารามฮ้างหนีจั่ว (เงร)	ทังเจ้าหม่อม (พระ)
บให้จอมแหฮ้าง	ลาชินลูกซี้กั่ว (ตะกั่ว)
ความซัวเฮาบให้มาบวบปี	ให้ตีได้ดังหลัง”

หมายถึงไม่ปล่อยประละเลยให้หมู่บ้าน วัดวาอาราม ขาดคนดูแล ไม่ใช่ทำ
ความซัวให้ทำความดี เป็นต้น

หรือจาริตในการพื่อนรำพูดคุยกัน ในการพื่อนรำโดยการไม่พูดจาหยาบคาย ให้
ซัดใจกัน ให้พูดแต่คำอ่อนหวานไพเราะ ดังที่ว่า

“คั่นว่าทังผู้ใหญ่ผู้น้อย	ความเว้าว่าห่างกัน
ผู้หนึ่งวางเชือกซัน	กะอย่าใส่คำแข็ง
ครั้นว่าแพงแสนนาง	ให้อ้าฮอนความเว้าเหี้ยเด้อหล้า”

คำขบถ้านี้จะแสดง จาริตของการร่วมพิธีของการนี้โดยเฉพาะให้ทุกคนปฏิบัติในการ
พื่อนรำ

พิธีการพอรำลงช่วง บุษามี่ฟ้าในรอบปี นอกจากจะอาศัยความเชื่อ ของคนในสังคมเดียวกัน แล้ว คำข้บข้บที่มีความหมายกินใจ ทำนองการข้บข้บที่ไพเราะ ดนตรีจากเสียงแคนที่สนุกสนาน การร่วมกันพอรำ ตามจังหวะและทำนองดนตรี ทั้งหมดนี้ทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีเสมือนตอกอยู่ในภวังค์ เอาความรู้สึกที่อยากพอรำนำมาระบายในพิธีกรรมนี้ และผู้นำพิธีผู้เข้าร่วมพิธีก็จะสร้างขวัญกำลังใจ และความเชื่อมั่น ให้แก่คนในสังคมที่มีความเชื่อในเรื่องนี้ ได้มีกำลังใจต่อสู้ชีวิตต่อไปอีกในรอบปี

จากเนื้อหาในบทนี้จึงสรุปได้ว่า กลุ่มคนในอำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่นในปัจจุบัน คือกลุ่มที่สืบเชื้อสายมาจากอาณาจักรล้านช้างในสมัยโบราณนั่นเอง โดยการขยายตัวของกลุ่มดังกล่าวลงมาทางตอนใต้แม่น้ำโขง ประมาณ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ตอนปลายแล้วกระจายตัวตั้งเมืองต่างๆ ตามลุ่มแม่น้ำโขง โดยมีศูนย์กลางของอาณาจักรล้านช้างทางตอนใต้คือ เมืองจำปาศักดิ์ และกลุ่มนี้เองได้ขยายตัวเข้ามาสร้างบ้านเมือง ในเขตภาคอีสาน ในลุ่มน้ำชี เมืองที่สำคัญคือ เมืองสุวรรณภูมิโดยมีเจ้าแก้วบุญสม (แก้วบรม) เป็นเจ้าเมือง ต่อมาเชื้อสายของเจ้าแก้วบุญสมนี้เองที่ขยายตัวตั้งเมืองอื่นๆ ได้แก่ เมืองร้อยเอ็ด หนองหาร มหาสารคาม โกสุมพิสัย พยัคฆภูมิพิสัย ศีระเกษ ชนบท ขอนแก่น เป็นต้น

และเมืองชนบทนี้เองที่ชาวเมืองชนบทส่วนหนึ่งได้อพยพมาตั้งหมู่บ้านพระยืนในสมัยต่อมา ในบ้านพระยวันนี้ยังเชื่อกันว่าผู้ที่ตั้งหมู่บ้านมีเชื้อสายของเจ้าเมืองเดิมด้วย

แม้กลุ่มชนอีสานในหมู่บ้านพระยืนจะอพยพโยกย้ายสืบเนื่องกันมาตั้งแต่อาณาจักรล้านช้าง (ลาว) แล้วนั้น ก็หาได้ละทิ้งจารีต ประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิต ตามแบบดั้งเดิมของบรรพบุรุษไม่ ในสังคมก็ยังประพฤติปฏิบัติตามจารีตนั้นไม่เปลี่ยนแปลง ดังจะเห็นได้จากความเชื่อเรื่องผีฟ้า ของชาวบ้านพระยืนที่สืบทอดกันมาในปัจจุบัน แม้จะเกิดเหตุหารณ์ทางการเมืองกระทบต่อความเชื่อนี้ก็หาได้ทำลายความเชื่อดั้งเดิมลงไป

ความเชื่อของชาวบ้านพระยืนเรื่องผีฟ้า ยังสอดคล้องเกี่ยวพันถึงผู้นำหมู่บ้าน ทายาท และเชื้อสายของผู้เฒ่าบ้านทั้งสิ้น โดยเชื่อกันว่า นายเมืองกลาง นางทองคำ อันเป็นผู้นำผู้คนมาตั้งหมู่บ้านนั้น เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองชนบท และลูกสาวของนายเมืองกลางและนางทองคำ คือนางน้อย ได้นำพิธีกรรมนี้มาจากเมืองชนบท สืบทอดกันมาถึงนางธุมมา น้องสาวนางน้อย นางสุ่ม บุตรนางน้อย และถ่ายทอดกันลงมาถึงนางดาว พาณโน อายุ 50 ปี เป็นนางเทียมทำพิธีฟ้อนผีฟ้าขับล่า รักษาคนในปัจจุบัน พระยวันนี้ยังเชื่อกันว่า ทุกคน เป็น “เชื้อเจ้า เชื่อนาย” ทั้งสิ้น แม้อิทธิพลของเจ้านาย

ดั้งเดิมจะถูกลดลง ในสมัยการปรับปรุงการปกครองหัวเมืองอีสานในสมัยรัชกาลที่ 5 อันเป็นสาเหตุของการนำเอาความเชื่อเรื่องผีฟ้าถูกกระทบกระเทือนไปด้วย โดยในหมู่บ้านพระยีนจะเสี่ยงไม่พูดกันว่าลำผีฟ้า แต่จะเรียก ลำทรง หรือลำผีทรงแทน และสาเหตุของการลดอำนาจบทบาทของเจ้าเมืองเดิมลงนั้น คงเป็นสาเหตุให้นำเอา ความเชื่อเรื่องเชื้อเจ้า เชื้อนาย มาผสมลงในพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้านี้ และผู้เฒ่าผู้แก่ จะสั่งสอนให้ลูกหลาน รักษา "ฮีดพ่อคองแม่" หรือ "ไม่ให้สูญเสียดั่งคองเมือง ตั้งแต่เก่า ไม่ให้เสียฮีดเค้าโบราณเฒ่าแต่่งมา" อันแสดงนัยยะอันชอบธรรมของเชื้อสายเจ้าเมืองเดิมในพิธีกรรมนี้ก็เป็นได้

พิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า ในอำเภอพระยีนนั้นจะแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ พิธีกรรมในการรักษาโรค และพิธีการฟ้อนรำเพื่อบูชาผีฟ้าในวันสงกรานต์

พิธีกรรมในการรักษาโรค จะเริ่มด้วยการเชิญนางเทียมไปรักษาให้คนป่วยที่บ้าน โดยการตั้งเครื่องคายบูชา ขับลำประกอบการเป่าแคน เชิญผีฟ้าเทวดาลงมา ช่วยรักษาไข้เจ็บของคนป่วย นางเทียมจะขับลำด้วยทำนองที่ไพเราะ นอกจากการขับลำจะมีการพูดคุยถามถึงสาเหตุ อาการของคนป่วย สภาพครอบครัว สภาพแวดล้อม และจะแนะนำพูดคุย ขับลำปลอบประโลม คนป่วย ให้เบาใจคลายใจ และช่วยประสานความขัดแย้งในครอบครัวและสังคมรอบข้างของคนป่วย นับเป็นการรักษาทางจิตวิทยาอย่างหนึ่งที่ได้ผลดีและเป็นภูมิปัญญาที่มีมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน เมื่อคนใดรักษาด้วยพิธีกรรมนี้หายแล้ว ก็จะเข้าร่วมพิธีฟ้อนผีฟ้าในวันสงกรานต์

พิธีการฟ้อนผีฟ้าในวันสงกรานต์นั้น นับเป็นพิธีกรรมสำคัญในรอบปี คนที่มีความเชื่อนี้ โดยจะมีการจัดเตรียมสถานที่ไว้รองรับคนที่เรียกว่า "ข่วง" มีการปลูกปราชูชั่วคราวที่เรียกว่า "ผาม" มีการตั้งเครื่องบูชาเพื่ออัญเชิญผีฟ้าลงมาเล่นสนุกฟ้อนรำ มีการขับลำเชิญผีฟ้า การขับลำเชิญ ผู้เข้าร่วมพิธีลุกขึ้นมาฟ้อนรำ เล่นกันให้สนุกสนาน มีการฟ้อนรำ การทำท่าต่างๆ พิธีกรรมนี้นับเป็นประโยชน์ต่อคนในสังคมเป็นอย่างมาก เพราะทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีได้ระบายความเครียด ความกดดัน ออกมาในรูปของการ

กระทำต่างๆ เช่น ฟ้อนรำ ร้องไห้ นอนกลิ้งเกือก โวยวาย โดยจะมีผู้ที่อยู่ในพิธีกรรม อันเป็นญาติพี่น้อง นางเทียม เข้าไปลอบประโลม โดยการขบลิ้ม พุดคุย ลูบไล้ ทำให้ คนเข้าร่วมพิธีเบาใจและสบายใจ นอกจากนี้พิธีกรรมนี้ จะเป็นการสมานฉันท์ ความสามัคคี ต่อคนในสังคมนั้นด้วย โดยใครทำผิดต่อสามี ภรรยา พ่อแม่ ญาติพี่น้อง ก็จะมีการขอสมานลาโทษกัน ในระหว่างพิธีนี้ กลุ่มเครือญาติที่อยู่ห่างไกลก็จะกลับมารวมตัวกัน ในพิธีนี้ด้วย

ความเชื่อเรื่องผีฟ้า นับเป็นการรักษาทางจิตวิทยาของชุมชน โดยอาศัย ส่วนประกอบคือ ความเชื่อ ดนตรี การขบลิ้ม และการฟ้อนรำ อันเป็นทางออกของสังคม ที่ช่วยผ่อนคลายความกดดัน ความกดดันของคนในสังคมอีสาน ซึ่งนับได้ว่าความเชื่อเรื่องผีฟ้า มีอุปการะต่อสังคมชาวอีสานเป็นอย่างยิ่ง

ภาพพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า

ภาพที่ 3 การรักษาด้วยความเชื่อเรื่องผีฟ้า ในเมืองเวียงจันทน์
ปี ค.ศ. 1927 มีการเป่าแคนและการขับลำทำพิธีรักษาโรคแบบโบราณ

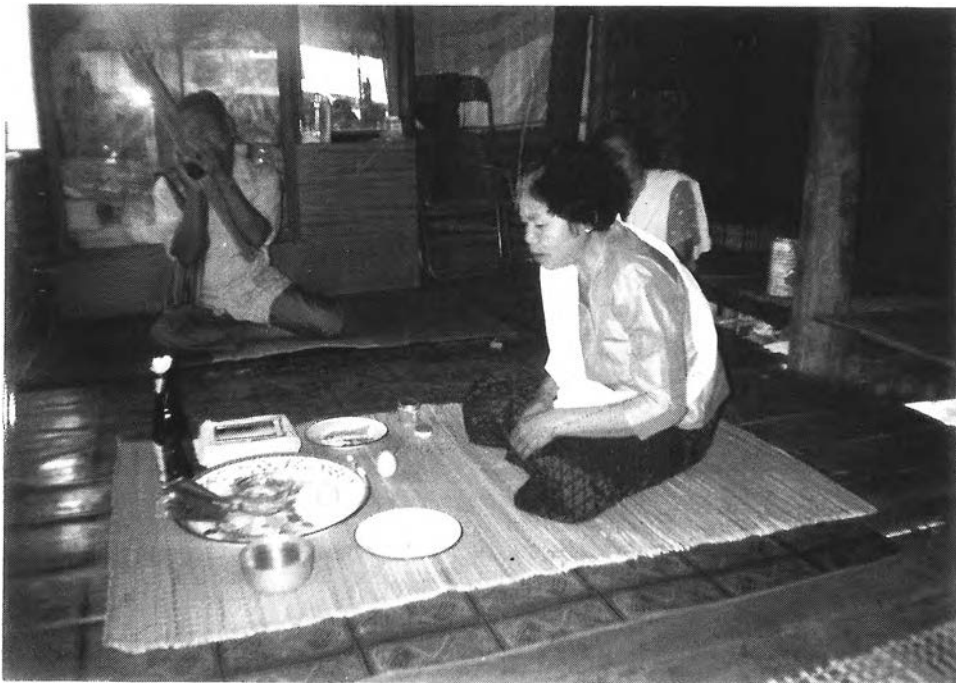
ที่มา : หนังสือชุมชนทรัพยากรอันล้ำค่าของลาว โดย Houmphanh RATTANAVONG ,
Michel DEREPA S , Patrick GAY. (Printed in Singapore by Saik Wah
Press Ltd. November ,1997)

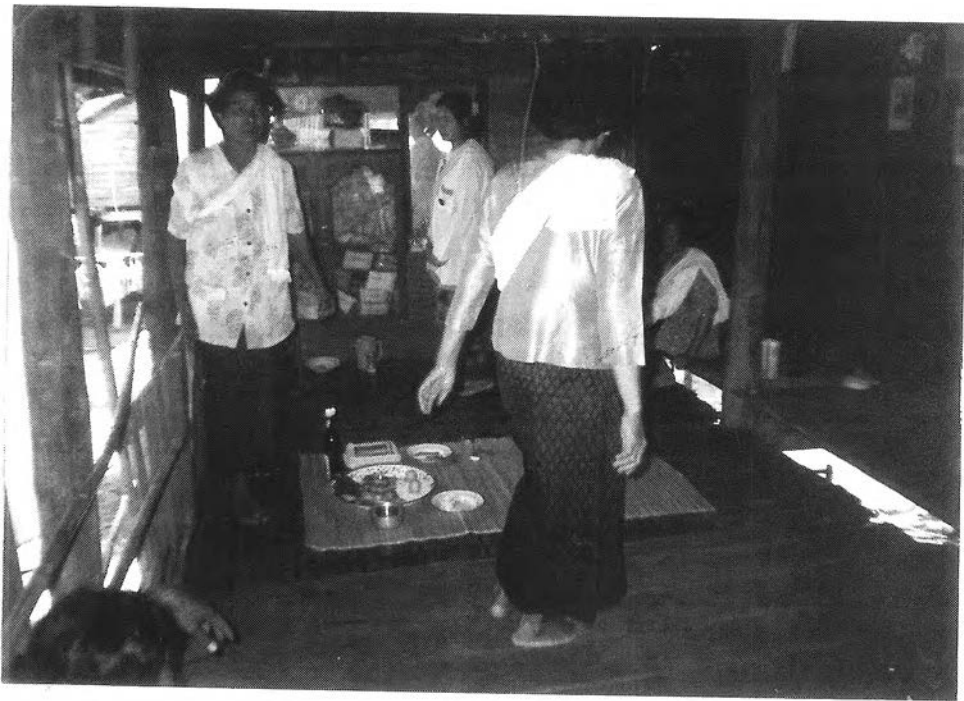
ภาพที่ 4 ฟ้อนเตี้ย พูเพียงบริเวณ ทางตอนใต้ของลาวปี ค.ศ.1920

เป็นการฟ้อนบูชาผีดำหรือบรรพบุรุษ

ที่มา : หนังสือชุมชนทรัพยากรอันล้ำค่าของลาว โดย Houmphanh RATTANAVONG ,
Michel DEREPAS , Patrick GAY. (Printed in Singapore by Saik Wah
Press Ltd. November ,1997)

ภาพที่ 5 การขับไล่เชื้อฝีไฟา และการเสี้ยงตั้งไขในการรักษาโรค
(ถ่ายเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2541)

ภาพที่ 6 การพ่นฝีฟ้าเพื่อรักษาโรค ที่บ้านคนป่วย
(ถ่ายเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2541)

ภาพที่ 7 นางเทียมขับลำเตีญผีฟ้างมาพ็อนรำในวันสงกรานต์
(ถ่ายเมื่อวันที่ 13 เมษายน 2541)

ภาพที่ 8 การฟ้อนผีฟ้าในพิธี "ลงช่วง" ฟ้อนผีฟ้า
(ถ่ายเมื่อ 13 เมษายน 2541)

ภาพที่ 9 พิธีเลี้ยงชีพาในวันที่ 22 เมษายน 2541
(ถ่ายเมื่อวันที่ 22 เมษายน 2541)